

**T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

AYETLER VE HADİSLER İŞİĞINDA ÖFKE YÖNETİMİ

**Hazırlayan
Hatice SARITAÇ**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR**

KONYA-2019

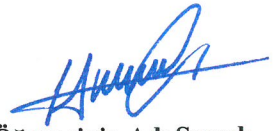
T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice SARITAÇ	
	Numarası	138106011017	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
	Tezin Adı	Ayetler ve Hadisler Işığında Öfke Yönetimi	

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Hatice SARITAÇ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice SARITAÇ
	Numarası	138106011017
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof Dr. Fikret KARAPINAR
	Tezin Adı	Ayetler ve Hadisler Işığında Öfke Yönetimi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ayetler ve Hadisler Işığında Öfke Yönetimi başlıklı bu çalışma 17/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof Dr.	Fikret KARAPINAR	
2	Dr. Öğr. Üyesi	Taha ÇELİK	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa DEMİR	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice SARITAÇ	
	Numarası	138106011017	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis	
	Programı	Yüksek Lisans	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR	
	Tezin Adı	Ayetler ve Hadisler Işığında Öfke Yönetimi	

Öfke, insan fitratında var olan bir duygudur. Allah ve Hz. Peygamber bu duyguyu bastırmayı değil doğru yer ve zamanda kullanmayı emretmiştir.

Çalışma, yersiz kullanılan öfkenin büyük sorunlar doğurduğunu ama tam o sırada öfkesine hâkim olabilen insanın ise belki de büyük bir felaketi önleyebileceği düşünülerek hazırlanmıştır. Bu amaçla ayetlerden ve Hz Peygamber'in sünnetinden hareket ederek "öfke kontrolü nasıl sağlanır?" sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmaya öfkenin fitri bir duygu olmasından dolayı fitrat kavramıyla başlanmıştır. Ardından öfke kavramı ve onun zıttı olan kavramlardan belli başlı olanlar açıklanmaya çalışılmıştır. Burada ilk dönem sözlüklerinden faydalanılmıştır.

Öfke konusunu içeren ayetler ve hadisler vererek çalışmanın iskeleti oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayetlerdeki muradı daha iyi anlama adına belli başlı tefsir kaynaklarına bakılmıştır. Konuyla ilgili hadis-i şerifler çeşitli açılardan ele alınmış ve böylelikle konunun hadis bilim dalı alanında önemi vurgulanmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki öfke konusu ayet ve hadislerde geçmiştir. Fıtrata Allah tarafından konulan bu duygunun nasıl kullanılması gerektiği yine ayet ve hadislerde bildirilmiştir. Bize en güzel örnek olarak gönderilen Hz. Peygamber, yaşamın her alanında olduğu gibi bu konuda da bize örnek ve önderdir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ayet, Öfke, Kontrol, Hz. Peygamber.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hatice SARITAÇ	
	Student Number	138106011017	
	Department	Basic Islamic Sciences/ Hadith	
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	
	Supervisor	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR	
	Title of the Thesis/Dissertation	Anger Management in The Light of Qu'ranic Verses and Hadiths	

Rage is an emotion which is in the human nature. Allah and Hz Prophet order to use it in right place and right time not to suppress it.

We worked on this subject as a result of thinking that rage has negative consequences and the person who can control this rage can avoid an unwanted disaster. For that reason, we sought (searched) an answer to "How can the rage control be ensured?" by following the instructions of verses of Quran and the Sunna of the (Hz.) Prophet.

We started our work with natality (nature, fitrat) because the rage is an innate (natural) emotion. After that, we tried to clarify (explain) the concept of the rage and basic concepts of the opposite of the rage. Hereby we used first period dictionaries(?). We tried to create the structure of this work (subject) by supplying verses of the Quran and the Hadiths that contain subject of rage.

We searched basic source of interpretations (paraphrase?) to comprehend better main idea of the Verses of the Quran. We discussed hadiths about the rage with different perspectives. Thus we emphasized importance of the topic in hadith field.

In conclusion, we can say that the rage is mentioned in The Verses of the Quran and the Hadiths. Usage of this emotion, which is placed to human nature by Allah, is stated in the Verses of the Quran and the Hadiths. Hz Prophet, who is the best model for humanity, also is good leader and serves as a good model about the rage as always.

Key words: The Hadith, The Verses of the Quran, Rage, Control, Hz Prophet.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	vii

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	8
B. ARAŞTIRMANIN METODU	9
C. KONUYLA ALAKALI YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	9

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. ÖFKE (عَضْبٌ)	11
B. FITRAT (فِطْرَةٌ)	14
C. KONUYLA İLGİLİ KARŞIT KAVRAMLAR.....	17
1. Rıfk (رِفْقٌ).....	17
2. Sabır(صَبْرٌ)	19
3. Hilim(حِلْمٌ)	22
4. Af(عَفْوٌ)	27

İKİNCİ BÖLÜM

ÖFKE İLE İLGİLİ AYET VE HADİSLER

A. İLGİLİ AYETLER	32
1. Allah'ın Öfkesi	36
2. Öfke Konusunda Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarı.....	39
3. Öfkesini Yutanlar.....	45
B. İLGİLİ HADİS-İ ŞERİFLER	51
1. Öfkeyi Yenmenin Önemi.....	52
2. Hadislerde Öfke Yönetimi	64
3. Öfke Anında Sabır	70
4. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Rıfk	81
5. Yumuşak Davranmanın Fazileti	84
6. Öfke Gösterilmesi Gereken Durumlar	89

7. Hz. Peygamber ve Ashâb-ı Kiramdan Öfke Yönetimi	95
SONUÇ	101
BİBLİYOGRAFYA	103

ÖN SÖZ

Öfke duygusu; sevinç, hüzn, merhamet, affetme, yumuşak davranma duyguları gibi insan fitratına yerleştirilmiştir. Yaratılış özellikleri itibariyle insana verilen bu duygu durumlarının nasıl kullanılması gerektiğini ayet ve hadisler açıklamıştır. Çalışmanın konusu olan öfke duygusunun da uygun yer ve zamanlarda gösterilmesi gerektiği yine nass ile belirtilmiştir.

Ayet ve hadislerde; hilmin, affin, nezaketin, rıfkın, hoşgörünün, mülâyemetin, sakın davranışların, teenni ile hareketin ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Kişinin gördüğü haksızlık miktarınca karşısındakine karşılık vermesine yine İslam dini tarafından izin verilmiştir. Bunun yanında kişinin aleyhinde gerçekleşen bir durum karşısında sabredip beklemesi daha güzel bir davranış olarak bildirilmiştir.

İnsanlığa üsve-i hasene olarak gönderilen Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında şahsı adına yapılan herhangi bir kötülük için asla öfkelenmediği, kaba davranmadığı bilakis karşısındaki insana sabırla, yumuşak davranışla muamelede bulunduğu görülmüştür. İnsanların yaptıkları hatalar ya da yanlışlıklar karşısında onlara kızmamış, kültür seviyelerine göre onları eğitime yoluna gitmiştir.

Şahsına yapılan bir kötülükten dolayı asla öfkelenmeyen Hz. Peygamber ümmetinden de böyle davranmalarını istemiştir. Oysa kendimize ve diğer insanların davranışlarına bakıldığında en ufak bir durumda öfkenin izhar edildiği görülmüştür. Hatta zaman zaman bu öfke o kadar ileri gitmiştir ki bir cana kıymaya kadar varmıştır. Bu gibi sonuçlardan hareketle çalışmada insanlık için büyük bir problem olan yönetilemeyen öfkenin, doğru zaman ve doğru yerde kullanılması ayetler ve hadisler ışığında incelenmiştir. Öfkeye ve öfkenin karşıtı olan kavramlara değinilerek insan hayatında öfkenin ne derece ve nasıl olması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır. Bunu anlatırken ağırlıklı olarak Hz. Peygamber'in hayatından örnekler verilmiştir.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmmanın konusu, amacı ve metodu hakkında bilgi verilerek daha önce bu konu hakkında çalışma olup olmadığı ve konunun ayet ve hadislerde nasıl geçtiğine değinilmiştir. Birinci bölümde öfke duygusunun fitrata yerleştirilmiş olmasından dolayı fitrat kavramından, bu kavram çerçevesinde öfke ve öfkeye karşıt olan kavramlardan bahsedilmiştir. İkinci bölümde konu ile ilgili ayet ve hadisler verilmiştir. Ayetlerden

hareketle; Kur'ân'da öfkesini yenebilenlere verilen müjdeden, öfke konusunda Hz. Peygamber'e yapılan uyarıdan, Allah'ın öfkesini hangi durumlarda gösterdiğinden bahsedilmiştir. Daha sonra hadis-i şerifler ışığında; öfkeyi yenmenin öneminden, Hz. Peygamber'in öfkelenen kişiye nasihatlerinden, sabrın öneminden, sünnet çerçevesinde rıftan, yumuşak davranmaktan, öfkenin gösterilmesi gereken yer ve zamanlardan ve öfkeye hâkim olabilme ile ilgili Hz. Peygamber'in hayatından örnekler verilmiştir.

Çalışmada yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Fikret KARAPINAR'a, desteklerini her zaman hissettiğim anne ve babama teşekkürlerimi sunuyorum.

Hatice SARITAÇ

KONYA-2019

KISALTMALAR

- b. : İbn, bin.
bk. : Bakınız.
C : Cilt.
c.c. : Celle Celalühü.
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
Hz. : Hazreti.
ö. : Ölüm Tarihi.
r.a : Radıyallahu anh.
s. : Sayfa.
s.a : Sallallahu aleyhi ve sellem.
sad : Sadeleştiren.
ss. : Sayfa Sayısı.
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
ter. : Tercüme.
ts. : Tarihsiz.
vb. : ve benzeri.
vd. : ve diğerleri.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Öfke, insanoğlunun fitratında var olan, yok edilemeyen fakat terbiye edilebilen bir duygudur. İnsanın öfkeyi kendinden tamamen yok etmesi mümkün gözükmediği gibi İslam dini de bunu yapmayı emretmemiştir. Ancak öfkenin kontrol edilmesi, yeri geldiğinde kullanılması, öfkede aşırıya gidilmemesi ayet ve hadislerde belirtilmiştir. Bu tez çalışmasının hazırlanmasındaki sebeplerden biri ayet ve hadislerde, öfke konusunun ve öfkenin karşıtı olan konuların geniş yer tutmasıdır. Bu sebeple çalışmada ayet ve hadisler temele alınarak öfke duygusuna hâkim olabilme işlenmiştir.

Sosyal hayatta insanların davranışları dışarıdan izlendiğinde huzursuzlukların, tartışmaların hatta ölümlerin birçoğunun altında basit bir sebebin yattığı görülmüştür. Trafikte, iş yerlerinde, aile hayatında, okullarda ortaya çıkan sorunların ufak bir nedenle başladığı ancak öfkenin artması ile şiddetle sonuçlandığı haberleri duyulmuştur. Öfkesi geçen kişinin aslında olayların öyle sonuçlanmasını istemediğini, öfke halinde kendinde olmadığını dile getirmesi çoğu zaman haberlere yansımıştır. Bu gibi durumlardan hareketle yersiz kullanılan öfkenin büyük sorunlar doğurduğunu ama tam o sırada öfkesine hâkim olabilen insanın ise belki de büyük bir felaketi önleyebileceğinden hareketle çalışma hazırlanmıştır. Önce öfke kavramının ne olduğu, öfke sırasında insanda ne gibi değişikliklerin meydana geldiği açıklanmıştır. Konuyla ilgili zıt kavramlar verilip İslam dininin insanda görmeyi istediği davranışlar araştırılmıştır. Ayet ve hadislerin öfke konusuna yaklaşımına değinilmiştir. Hz. Peygamber'in hayatından örnekleri temele alarak sahabenin yaşamından örnekler verilmiştir. Böyle bir durumda mümince yaklaşımın nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Kişinin öfke sırasında ne yapması, nasıl davranması gerektiği, öfkesinin sonuçlarını düşünmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Fitratında var olan bu duyguyu doğru kullanabilme ayet ve hadisler temel dayanak alınarak izah edilmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu tez çalışması bireylerde ya da toplumun tamamında küçük sebeplerden çıkan ancak büyük sorunlara ve sonuçlara yol açan öfkeyi ve öfkenin kontrolünü konu almıştır. Ayet ve hadisler insanlar arasında oluşan ve bazen ölüm ile sonuçlanan birçok problemin ardında öfke duygusunun ve şiddet eğiliminin olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle çalışmada, öfke konusunun insanda ne derece ve nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öfke ve öfkeye zıt olan kavramlar açıklanmıştır. Öfke konusunu ihtiva eden ayet ve hadislerden, Kur'ân'da öfkesini yenenlere verilen müjdelerden, öfkeyi yenmenin öneminden, yumuşak davranmaktan, kötülöklere karşı gösterilen sabırdan ve ona verilen mükâfattan, affedici olmaktan, Hz. Peygamber'in hayatından örneklerden ve hangi durumlarda öfkenin uygun bir davranış olduğundan bahsedilmiştir.

Çalışmaya kavram açıklamalarıyla başlanmıştır. Kavramlar açıklanırken ilk dönem sözlüklerinden istifade edilmiştir. Konuyu ihtiva eden hadis metinleri Kütüb-i Sitte bab başlıkları incelenerek çalışmaya alınmıştır. İlgili hadisleri açıklamada hadis şerhlerinden faydalanılmıştır. Konuyla doğrudan ya da dolaylı ayetler belirlenmiş ve tefsirleri çalışmaya eklenmiştir.

C. KONUYLA ALAKALI YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Öfke kontrolü ile ilgili ayet ve hadisleri ihtiva bir çalışmaya rastlanmamakla beraber öfke veya öfke kontrolü konusunu işleyen çalışmalar bulunmaktadır.

Mustafa Genç 1991 yılında *Peygamberimizin Öfkeleri* konulu yüksek lisans tezi hazırlayarak Hz. Peygamber'in öfkelendiği hususları içeren bir çalışma yapmıştır. Ayşenur Özkan 2008 yılında *Dini Motiflerin Öfke Kontrolü Üzerindeki Etkisi* adı altında bir yüksek lisans tezi sunmuştur. Çalışmasında ayet, hadis ve ahlaki metinlerden istifade edilerek öfke kontrol programı hazırlanmış ve hazırlanan programın yetişkinler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Necmi Karslı 2011 yılında *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi* başlıklı doktora tezi, Osman Özkan 2016 yılında yüksek lisans tezi olarak *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi* başlıklı çalışmaları

sunmuştur. Her iki çalışmada git gide zorlaşan öfke kontrolünün dindarlık ile ilişkisinin sonuçlarını bilimsel veriler ile ortaya koymuşlardır. Kadriye Ortak 2012 yılında *Kur'an'ı Kerim'e Göre Öfke* yüksek lisans çalışması ile Kur'an-ı Kerim'i temel dayanak yaparak öfke duygusunu açıklamış ve Kur'an'da öfke konusunu doğrudan ya da dolaylı ilgilendiren ayetleri incelemiştir.

Fıtrat konusunun incelendiği kitaplarda öfke konusuna yer verildiği, psikolojide şiddet ve şiddet kontrolünün çokça işlendiği görülmüştür. Psikolojide geniş yer bulan öfke ve şiddet konusunda Erich Fromm'un *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, Hannah Arendt'in *Şiddet Üzerine*, Nuri Tuğlu'nun *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşıtlığı*, J.L. Freedman, D.O. Sears, J.M. Carlsmith'in *Sosyal Psikoloji*, Özcan Köknel'in *Bireysel ve Toplumsal Şiddet* yazılan ve çalışmada kaynak olarak kullanılan eserlerdendir.

Çalışmada öfke ve öfkenin karşıtı olan durumları ele alan ayetler ile tefsirleri ve özellikle Kütüb-i Sitte'de geçen hadis metinleri ile şerhleri üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. ÖFKE (عُظْب)

Arapça'da gazap anlamına gelen öfke, şiddet ve kuvvet gibi anlamlara gelmektedir. Öfkelenme sert kayaya benzetilmektedir. Sertlikten öfke doğmakta ve o sertlik kızma duygusunu artırmaktadır.¹ Ayet ve hadislerde ğayz, unf, sahar gibi kelimelerle ifade edilen öfke; bir işi yaparken yumuşaklığı, itidali, teenniye terk edip; zor kullanarak, güç kullanarak isteği dışında, kaba ve sert davranış sergileyerek, beden gücünü kötüye kullanarak, yıkıcı ve aşırı davranışlarda bulunmak suretiyle gerek fiziki/bedensel gerekse hakaret etmek, küçümsemek, tehdit etmek, bireyin onurunu kırmak, sükûnet ve huzurunu kaçırmak gibi manevi yönden olumsuz etkileyen ve bireyin zarar görmesine neden olan eylemlerdir.² Öfke anında beynimiz çeşitli kimyasal zehirler salgılamakta ve bu zehirler karışınca beyinde hasar oluşmaktadır. Öfke anlık ise bazı sinir sistemleri beyne “rahatla, sakin ol” gibi talimatlar vermektedir. Ancak öfke uzun süreli ise insan bedeninde tansiyon yükselmesi, kalp atışının hızlanması, göz bebeklerinin büyümesi, vücudun savaş durumuna geçtiğini gösteren tepkiler oluşmaktadır. Öfke halinde bulunan kişilerin yüzlerinin kızardığı, ellerinin, uzuvlarının titrediği, renklerinin değiştiği, konuştuğu şeylerin farkında olmadığı müşahede edilmektedir. Kronik tansiyon, şeker, kolesterol gibi çeşitli hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerle öfke, beden ve ruh sağlığının en büyük ve en tehlikeli düşmanıdır. Bunlardan kurtulmak ise insanın kendini rahatlatması ve sinirlerini gevşetmesinden geçmektedir.³ Kızgınlık anında söylenen

¹ İbnü'l-Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mûcemu Mekâyisi'l-Lüga*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1991, IV, 428.

² Nuri Tuğlu, *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşıtlığı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016, s. 47.

³ Bk. Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.186-187.

çoğu şeye, bu hal sükûnete erişince pişman olunmaktadır. Öfke tıpkı içkinin aklı örttüğü gibi insanın aklını örtmektedir. Öfkenin şiddeti arttıkça kişinin gözü dönmektedir. Gözü dönen insan hiçbir şeyden korkmadan her şeyi yapabilmektedir. Öfke düzeyi yükseldikçe kişi, gerçeklere yüz çevirmektedir. Karşısındaki insanla iletişimi kesme yoluna gitmekte, ses tonu yükselmekte ve sesi titremektedir. Bazı sözcükleri üstüne basa basa daha kuvvetli söylemektedir. Kötü, hakaret içeren sözler, deyimler, argo, küfür içerikli cümleler kullanılmaktadır. Hareketleri başkasına zarar verecek bir hale dönüşmektedir. El kol hareketleriyle uyarılar başlamakta ve yakaya yapışma, itme, tokat, dayak boyutlarına ulaşmaktadır. Bu aşamadan sonra sopayla, bıçakla, silahla adam yaralama ya da öldürme eylemleri gerçekleşmektedir.⁴ Yine öfke için rızanın karşıtıdır denilmektedir. Öfke duygusu insanın kalbinde oluşmaktadır. Bazı durumlarda uygun görülmemekte bazen uygun görülmemektedir. Öfke hakka aykırı bir durum için ortaya çıkarsa bu onaylanmamaktadır. Ancak Allah'ın emirlerine karşı çıkan inkârcılara karşı Allah'ın duyduğu öfke gibi bir öfke yadırganmamaktadır.⁵

Kişi öfkeyi ifrat derecesinde yaşasa bile bu ona başkalarına zulmetme ya da otorite kurma hakkı tanımamıştır. Allah tarafından insan fitratına konulan bu duygu dışarıdan gelebilecek tehlikeleri defetmek için verilmiştir.⁶

Ahlâk felsefesine tabi olanlar, ahlâkın dayandığı iki temel noktadan birinin şehvet duygusu diğerinin ise üzerinde esas duracağımız öfke duygusu olduğunu söylemiştir. Öfke, karşılaştığı uygun olmayan işlere karşı kişinin kendini müdafaa ettiği güçtür. Öfke, ifrat ve tefritten uzak olup orta derecede bulunursa o zaman “şecaat” haline dönmüştür. Bir kişi akıl ve hikmete uygun olarak yumuşaklık gereken yerde yumuşaklık, öfke gerekli olan yerde öfke gösterirse övülen bir ahlaka sahip olmuştur. Buna zıt olarak öfke, ifrat-tefrit olan davranışlarda kendini gösterirse dinin hoş karşılamadığı durumlara dönüşmüştür.⁷ Öyle ki savaş açmak için nasıl silahlar gerekliyse, milyonlarca insanı yaşamlarını tehlikeye atmaya ve katil olmaya

⁴ Bk. Özcan Köknel, *Şiddet Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013, ss. 36-37.

⁵ İbn Manzûr, Cemaleddin Mahmut b. Mükerrrem Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1955, V, 140.

⁶ Bk. Ahmed Rifat, *Tasvir-i Ahlâk*, Tercüman Yayınları, İstanbul, ts, s. 273.

⁷ Bk. Eşref Edib, *Asrı Saadet*, Sebilürreşad Neşriyat Bürosu, İstanbul, 1969, VI, 215-216.

sürükleyebilmek için de hırs, nefret, öfke, yıkıcılık ve korku gibi tutkular gerekmiştir. Tutku durumuna dönüşen bu duygular olumsuz birçok davranış için yeterlidir.⁸ Hadislerde ise öfke duygusunu ortadan kaldırmak yerine öfkeli halde iken yanlışlık yapmaktan sakınmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bundan dolayı, öfkeliyken karar ve hüküm verilmemesi, dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri kabul edilmiştir.

Öfke, kişinin kendisini sıkıntılardan kurtarmak ve intikam almak için başvurduğu bir yöntem olarak görülmüştür. Nasıl ki otorite sahibi biri öfkelenildiği zaman kendi emri altında bulunanlardan hıncını almışsa öfke halindeki herkes bu düşüncededir. Bundan dolayı kişi, öfkeliyken kendi nefsi arzularına göre hareket etmiş ve kendinde kibir hali belirlemiştir.⁹ Aşırı öfke halinde kişi kendinde olmadığı için o öfke bir çeşit hastalık gibi görülmüştür. Bu gibi sonuçlar ortaya çıktığından Hz. Ebû Bekir kendi oğluna bir mektup yazmış ve iki kişi arasında sinirli olduğu zaman hüküm vermemesini vurgulamıştır. Ardından kendisinin Hz. Peygamber'den: “*Hâkim, öfkeli bir halde iken iki kişi arasında hüküm veremez.*”¹⁰ hadisini işittiğini söylemiştir.¹¹ Öfke halinde alınan kararlar, öfkenin kendisi kabul edilmiştir. O halde hüküm veren hâkim, düşman olan ya da karşıt görüşlere sahip iki kişinin davasını neticelendirirken sağlam bir düşünceye ve içtihada sahip değildir.¹² Öfkeli halde alınan kararlar yanlış, adaletsiz kararlar olarak görülmüştür. Bu sebeple hadiste sağlıklı bir karar için insanın öfke halinin düşük seviyede olması gerektiği belirtilmiştir.

Tıp ile uğraşanlar öfkeli bir insanın halini büyük bir ateş ve dumanla dolu olan geniş bir mağaraya benzetmiştir. Alevli ateşin büyüklüğünden dolayı onu

⁸ Bk. Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, (ter. Yurdanur Salman, Nalan İçten), Payel Yayınevi, İstanbul, s. 17.

⁹ Aliyyü'l-Kâri, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan Nureddin Molla Heravi, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2002, VIII, 3187.

¹⁰ لا يُعْطِيَنَّ حَكْمَ بَيْنِ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضَبَانٌ Buhârî, Ahkâm, 13; Müslim, Akdiye; Tirmizî, Ahkâm, 7.

¹¹ İbn Battal, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdi'l-Melik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Suudi Arabistan, 2003, VIII, 225. Benzer bilgiler için bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ, *Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Beyrut, 1972, XII, 15.

¹² Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdi'l-Meliki, *İrşâdü's-Sâri li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatü'l-Kübra, Mısır, 1945, X, 229.

söndürmek oldukça zorlaşmıştır. İfrat derecesinde öfkeyi yaşayan bir insan da buna benzetilmiştir. O kimseyi; öğütle, tatlılıkla, nazik sözlerle, nasihatle dindirmeye çalışmak, mağaradaki ateşi, bir yerden biraz su alıp söndürmeye çalışmayla aynı görülmüştür.¹³ Az miktardaki su ateşi iyice harlamıştır. O halde öfkeliyken aklını kullanamayan insan da böyledir, ona da bu hal üzereyken pek bir şey etmemiştir.

Büyük ve tehlikeli bir ateşe benzetilen öfkenin yayılmasını, ortaya çıkaracağı tehlikeli sonuçlarını önlemenin bazı yolları şu şekilde açıklanmıştır:

Abdest almak. Ayakta iken oturmak, oturmakta iken yatmak. Çünkü oturan ayakta duran kişiye göre, yatan da oturana göre daha az hareket eder. Böylece saldırmaya daha uzaktır ve öfkenin oluşturacağı zararlardan daha fazla emindir.¹⁴ Eûzu besmele çekmek. Bu halden ve bu halin doğuracağı sonuçlardan Allah'a sığınmak.¹⁵

Ahlakçıların öfke halinin giderilmesine yönelik söylediği bu yollar, Hz. Peygamberin hadislerde tavsiye ettiği yollardan bazılarıdır. Öfkeli olan bir kişinin bu yollardan birini yapması öfkesini azaltabilir. Eğer bir değişiklik görülüyorsa sırayla diğer yöntemleri denemesi fayda vermektedir.

B. FITRAT (فِطْرَة)

İnsanoğlu doğuştan getirdiği fiziksel ya da ruhsal bazı ihtiyaç, istek ve özelliklere sahiptir. Kişilerin ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda, yaratılışına yerleştirilmiş olan duygu durumları kendini göstermektedir. İnsanın hamurunda, aşırı gittiği takdirde kendisine zarar verecek olumlu ya da olumsuz fitri özellikler vardır. Öfke de fitratta var olan bir duygudur. Öfke, kızma, sert davranma gibi davranışların nerede, nasıl, ne zaman kullanılmasının daha uygun olduğunu açıklayabilme adına fitrat kavramının da iyi anlaşılması gerekmektedir.

¹³ Bk. Kınalızade Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, I, 178.

¹⁴ Azimâbâdi, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emir Ali Diyânüvî, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, XIII-XIV, 97.

¹⁵ Muhammed bin Allân, *el-Futuhâtü'r-Rabbaniyye*, Daru İbn Hazm, Beyrut, ts, VI, 182.

Fıtrat kelimesinin asli harfleri fe-ta-ra'dır. Fetera sözlükte; bir şeyi açmak ve onu sunmak, bir şeyden süt sağmak, yaratılış, huy, mizaç gibi anlamlara gelmiştir.¹⁶ Müfessirler fıtrat için tevhit,¹⁷ hakkı kabul ve idrak etmek,¹⁸ Allah'ın dini ve ondan yükümlü tuttuğu şey¹⁹ gibi tanımlar yapmışlardır. İmam Nevevî (ö. 676/1277) fıtratı, kişinin atalarından almadığı ancak doğumdan sonra anne ve babasının etkisiyle kendisinde meydana gelen değişimler olarak tanımlamış ve kimseye doğum anında anne ve babasından saadet ve şekavet gibi huyların geçmediğini, bunların sonradan kazanıldığını belirtmiştir.²⁰ Konuyla bağlantılı olarak fıtrat konusu Kur'ân'da:

*“Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”*²¹ ayetindeki gibi geçmiştir. Fıtrat; bütün insanlarda, insan olmaları bakımından bulunan ve hepsinde ortak olan genel yaratılıştır. Bütün organların yaratılışında bu fıtrat vardır ve o organların tabiatı, menfaati, fonksiyonudur. Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) gelen ve fıtrat hadisi olarak bilinen: *“Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra onu annesi, babası Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır ve Mecûsileştirir. Tıpkı bir hayvanın derli toplu bir hayvan doğurduğu gibi. Bu hayvanda hiç bir kesik aza görüyor musunuz?”*²² hadisi ile fıtratın aslının tam ve sağlam yaratılış olduğu anlaşılmıştır. İnsanın tam ve sağlam oluşu maddi yönden olduğu gibi manevi/ahlaki yöndendir. Bu halde bulunan fıtrat, sosyal hayatın akışı içinde ya bozulmuş olması gerektiği halin dışına çıkmış ya da güzel bir gelişme göstererek olgun bir hale ulaşmıştır.²³ Fıtrat hakkında farklı tanımlamalar yapılmıştır ancak insanın yaratılış özellikleri dünyanın her yerinde

¹⁶ İbnü'l-Fâris, *Mekâyisi'l-Lüga*, IV, 510.

¹⁷ Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin Temimi, *Mefâtihi'l-Ğayb*, Beyrut, 1999, XXV, 98.

¹⁸ Beydâvî, Nasiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vî*

l, Daru'l-Kitabi'l-İlmiye, Beyrut, 1998, IV, 206.

¹⁹ Mahalli, Suyûtî, Celaleddin Muhammed b. Ahmed, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Mustafa Babi Halebi, Kahire, ts. I, 535.

²⁰ Nevevî, *Minhâc*, XVI, 207.

²¹ Rum, 30/30. *فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَوِيمُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ*

²² Buhârî, Tefsir, 2; *مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَنْبَوَاهُ يَهُودَانِيَةً وَيُنَصِّرَانِيَةً وَمَجَسَّانِيَةً، كَمَا تُنْتَجِ الْبُهَيْمَةُ بُهَيْمَةً جَمْعَاءَ، هَلْ تُحْسِنُونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ؟* Müslim, Kader, 22.

²³ Bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Nebioğlu Basımevi, İstanbul, 1960, V, 475.

aynıdır. İnsanı muhatap olarak alan ve fitrata dikkat çeken Kur'ân, onu insan olma özelliğine ulaştırmayı amaçlamıştır. İnsanın yaratılış özelliklerine uygun yaşadığı takdirde bu özelliğe ulaşacağını bildirmiştir. İnsanın, varlık yapısının fitri yönü yanında ayırıcı özelliklerinden biri temiz ve iyiye eğilimli olmasıdır. Fıtrat ise insanın yaratılış özelliğinin orijinalliği ve bu orijinalliğin iyiye, güzele ve temiz olan şeylere daha yakın ve yatkın olması halidir. Yukarıda verilen fıtrat hadisi de bu durumu doğrulamıştır.

Varlık ve yokluk, hayat ve ölüm, güzel ve çirkin, iyi ve kötü, gençlik ve ihtiyarlık, mutluluk ve mutsuzluk, öfke ve hilim evrende bir aradadır. Evrenin bu şekilde zıtlıklarla kaim olması imtihanın bir sonucudur. Çünkü bu durumlardan biri olmadan insan değerinin kıymetini anlayamamıştır. Bu sebeptir ki olumsuz olarak görülen bazı durumları iyi insanlar da yapmıştır. İslam, insanların hiçbir ihtiyacını yok saymamış ve ona uyulduğu zaman insan yapısına en uygun sistem ortaya çıkmıştır.²⁴ İnsan yaratılıştan getirdiği fitri özelliklere aykırı yaşayamamıştır. İslam dini bundan dolayı Hristiyanların yaratılışa uymayan ruhbanlık anlayışını benimsemelerini reddettiği gibi fitrata aykırı yaşanmasını onaylamamıştır.²⁵ Kur'ân'da altmıştan fazla ayette insanı diğer varlıklardan ayıran özellikleri sayılmıştır. Bu ayetlerde insan hakkın halifesi, çok şerefli bir varlık gibi sıfatlarla övülürken diğer bir yandan çok aceleci, hasetçi, kaba, nankör, kıskanç, tartışmacı gibi sıfatlarla da nitelenmiştir. Ancak bu sıfatlar insanın hakikatini değiştirmemiştir. Kur'ân, insanın bu pürüzlerle mücadele etmesini istemiştir. Kur'ân'ın yaşayan hali olan Hz. Peygamber de hayatı boyunca bu pürüzlerle mücadele etmiş ve insanlara insanlığı öğretmek için çaba göstermiştir.²⁶

Araştırmanın asıl konusu olan öfke duygusu diğer duygular gibi insanın yaratılış sisteminde yer almıştır. Kur'ân ve hadisler bu duygu durumlarının nasıl kullanılması gerektiği konusunda bizleri uyarmıştır. Allah insanların birbirlerine karşı öfkelenmelerini hoş karşılamamış ve insanları öfkelerine hâkim olmaya

²⁴ Bk. Muhiddin Okumuşlar, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002, ss. 35-49.

²⁵ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانٍ
 اللَّهُ هَدَىٰ قَوْمًا لِّمَنْ رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ Hadid, 57/27.

²⁶ Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, s. 89.

çağırıştır.²⁷ İnsanlar arasında öfkelenmemek bir erdem sayılmıştır. Ancak insanda bulunan öfke diğer özelliklerde olduğu gibi bazı durumlarda gerekli görülmüştür. “*Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki, Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*”²⁸ ayeti savaş ve benzeri durumlarda öfkenin en üste çıkarılması gerektiğini hatırlatmıştır. Çünkü insanın bu duygusu, onun böyle durumlarda daha güçlü ve dirençli olmasını sağlamıştır. Ayet, böyle durumlarda öfkenin tamamen yok edilmemesine, gerektiği yerde kullanılmasına insanı yönlendirmiştir.²⁹ Çalışmada öfke konusu özellikle bu yönden ele alınmış; ayetler ve hadislerin öfke konusuna yaklaşımı işlenmeye çalışılmıştır.

Fıtratta var olan ancak gerektiği yerde ve zamanda kullanılmayan öfke duygusu, dinin onaylamadığı bir durumdur. Şimdi bu fitri halin tam zıttı olan ve dinin onayladığı, yapıldığı zaman Allah’ın hoşnut ve razı olduğu bazı davranışları inceleyelim.

C. KONUYLA İLGİLİ KARŞIT KAVRAMLAR

Öfke kavramına değindikten sonra şimdi öfkenin tam zıttı olan ve İslam’ın tavsiye ettiği davranışları içinde barındıran kavramlara göz atalım.

1. Rıfk (رُفُقٌ)

Tatlılıkla davranmak, yumuşak olmak, sakin hareket etmek, nezaket içinde iş yapmak ve sonu güzel olan bir şeye güzelce boyun eğmek anlamındadır. Bunun karşıtı şiddet, sertlik, kabalık anlamına gelen “unf”tur.³⁰ Unf; katı kalpli olmak, sert muamelede bulunmak, nezakete aykırı davranmaktır. İnsanın en zor elde edilebilecek zaferlere kavuşması rıfk yani yumuşaklık sayesinde. Düşmanca davranmak, katı,

²⁷ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ Al-i İmran, 3/134.

²⁸ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَغْلِقُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ Tevbe, 9/123.

²⁹ Bk. Okumuşlar, *Fıtrattan Dine*, s. 118.

³⁰ İbnü'l-Fâris, *Mekâyisi'l-Lüga*, II, 398; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 117.

kaba olmak yüzünden ise elde edilmesi çok kolay olan şeyler imkânsız bir hale gelmiştir.³¹

Rıfk; arkadaşlarla iyi geçinmek, insanlarla kurulan ilişki ve diyaloglarda iyi ve güzel hareket etmek, kolaylık göstermek, yumuşak davranmak, günaha girmemek şartıyla her işte daima en kolay olanı seçmek, demektir ve Allah'a hoş gelen davranışlardandır. Rıfk, kişinin kendi ailesiyle, mümin kardeşiyle, dostlarıyla ve bütün insanlarla ilişkilerinde güzel huylu olmasıdır. İnsan, ilişkilerinde rıfk ile hareket ettikçe hayattan lezzet almış ve mutluluk duymuştur. Bunun tam tersi olan şiddeti ve öfkeyi gösterdiğinde pişman olmuştur. Öfke sonucu kendinde sadır olan davranışlardan dolayı keşke yapmasaydım düşüncesi oluşmuş fakat iş işten geçmiştir. Yumuşak davranmak, nazik olmak, rıfkla muamele etmek ise yapılandan dolayı pişmanlık getirmemiştir.³²

İslam öncesi, cahiliye dönemi diye adlandırılan Arap toplumunda; kabalık, nezaketsizlik, saldırganlık, öfke, şiddet gibi durum ve davranışlar yaygındı. Teenni, hilm, merhamet, sabır, af, rıfk, gibi İslam'ın önem verdiği faziletli nitelikler ise nadirdi. Bu nitelikler Müslüman insanı cahiliye insanından ve bugün ise diğer toplumlardan ayıran bir değer olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı güçlü ve haklı olduğu halde hilim, af, merhamet ve rıfk ile muamele etmenin değeri Hz. Peygamber tarafından her fırsatta gözler önüne serilmiştir.³³

Dinimize göre tüm canlılara rıfkla muamele etmek mümine düşen en önemli görevlerden biridir. Nitekim rıfk, örnek ve önder olarak gönderilen Hz. Peygamber'in, Kur'an-ı Kerim tarafından bize öğretilen en büyük ahlak ilkelerinden biridir.³⁴ Rıfk, Hz. Peygamber'in ahlakının büyüklüğünden kabul edilmiştir. Yumuşak davranmada kemale erdiğinin delillerindendir. Her konuda ümmetine

³¹ Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad: Ali Fikri Yavuz), Gelenek Yayınları, İstanbul, 1992, s. 494.

³² Useymîn, Muhammed b. Sâlih, *Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, Daru'l Vatan, Riyad, 2005, III, 573, 577-578; Haydar Hatipoğlu, *Süneni İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982, IX, 474-475. (İbn Mâce'den naklen).

³³ Bk. Mustafa Çağrı, "Rıfk", *DİA*, İstanbul, 1996, XXXV, 51

³⁴ قِيمًا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَأْتِكُمْ مِنَ خَوْلِكَ فَاعْتُ غَنَّهُمْ وَاسْتَعْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ Al-i İmran, 3/159.

örnek olan peygamber; ümmetini rıfka, sabra, hilme, insanlara nezaketle davranmaya teşvik etmiştir.³⁵

Ayet, hadisler ve ahlak kitaplarında Hz. Peygamber'in yanında bulunanlara yumuşak davranması çokça ve övgü ifadeleriyle geçmiştir. Böyle davranmasının ise kendisine verilen ilahi rahmetin bir sonucu olduğu belirtilmiştir; kaba, sert, kırıcı ve katı kalpli olmanın hem eğitim açısından hem de toplumdaki birlik açısından zararlı yönüne dikkat çekilmiştir. Yine hadislerde yumuşaklık anlamına gelen rıfk kelimesi ve türevleri geçmiş ve yumuşaklık ile muamele etmenin önemine dikkat çekilmiştir. Bir hadiste Hz. Peygamber: “Allah’ım, ümmetinden rıfk ile muamele edene sen de rıfk ile muamele et”³⁶ diye dua etmiştir. “Allah rıfk sahibidir ve her işi rıfk ile yapmayı sever.”³⁷ hadisi ise rıfkın, Allah’ın sıfatları arasında bulunduğunu göstermiştir. Bu sebeple yumuşak huyluluğun Allah’tan insanlara yansıdığı belirtilmiştir.

Yumuşak huyluluk olan rıfk, insan ilişkilerini düzeltmede en önemli araçlardan biri sayılmıştır. Aile cinayetleri, trafikte oluşan kavgalar, günlük hayatta çok basit konulardan çıkan büyük tartışmalar ve bunun gibi farklı birçok problem bu huy vesilesi ile düzeltilmiştir. İnsanı ve davranışlarını ıslah etmede, iyileştirmede, güzelleştirmede etkili olan rıfk beraberinde manevi mutluluğu da getirmiştir. Rıfk, kolay sahip olunan bir meziyet değildir. Öfkeye hâkim olmada, dünya ve ahiret mutluluğuna erişmede, ilişkileri düzenlemede bir köprü görevi gören bu huyu elde edebilmenin yollarından biri sabır gösterebilmektir.

2. Sabır (صَبْرٌ)

Sabır sözlükte; katlanılması zor olan haksızlık, sıkıntı, acı, hastalık, yoksulluk, felaket vb. durumlar karşısında umutsuzluğa kapılmayıp şikâyet etmeden, sızlanmadan dayanma, tahammül gösterme anlamlarına gelmektedir. İntikam almada

³⁵ Nevevî, *Minhâc*, XIV, 145.

³⁶ اللَّهُمَّ ارْفُقْ بَيْنَ رَفِقٍ مِنْ أُمَّتِي Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 62-93, 257-258, 260.

³⁷ إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفِيقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ Buhârî, *İstıtabe*, 4; Edeb, 35; Müslim, *Selam*, 10; *Müsned*, XL, 110; *Muvatta*, *İsti’zan*, 15.

acele etmemektir. Allahu Teâlâ'nın "Sabur" ismi de bu anlama gelmektedir. Sabrın çokça gösterilmesi kişiyi halim vasfına yaklaştırmaktadır. Sabır kişiye mükâfat getirmekte ve imanî kemal derecesinde olan biri, sabrın sonucunda gelen nimeti bilip ona güvenmektedir.³⁸

Sabır kelimesi Kur'an-ı Kerim'de farklı ayetlerde geçmiştir. Yine birçok ayette aynı kökten çeşitli isim ve fiiller bulunmaktadır. Ayetler sabrın önemine ve faziletine dikkat çekmiştir. Bu sığata sahip kimseler yüceltilmiştir. Sabrın insana kazandıracığı mükâfatlar anlatılmıştır. Kur'ân insanların yoksulluk, açlık, korku, ölüm, mal varlıklarının kaybı, evlat acısı gibi musibetlerle imtihan edileceğini bildirmiştir. Bu imtihanlara karşı sabır gösterenlerin nitelikleri ise yine ayetlerde belirtilmiştir. Musibetleri sabırla karşılayanların ve Allah'a teslimiyet gösterenlerin rablerinin lütfuna, rahmetine ve ebedi kurtuluşa erecekleri müjdelenmiştir.³⁹ Sabretmenin Allah indinde hayırlı bir davranış olduğu vurgulanmıştır.⁴⁰ Kişinin sabrı Allah için göstermesi ve bunda sebat etmesiyle sabrının ona ilham vereceği ve en sonunda onu başarılı kılacağı bildirilmiştir.⁴¹ Ayrıca sabır, dini tebliğde karşılaştıkları zorluklara azim ve sebat gösteren ve insanlara örnek olarak gönderilen peygamberlerin niteliklerinden kabul edilmiştir.⁴² Kişinin kendisine kötülük yapanları aynı oranda cezalandırması doğru bir hareket olarak görülmüş, ancak sabır göstermesinin daha hayırlı olduğu ve sabır göstermesi üzerinde durulmuştur. Allah'ın ihsanı sayesinde bu faziletli davranışın elde edildiği yine Kur'ân tarafından haber verilmiştir.⁴³ Allah'ın, putperest düşmanların aşağılayıcı davranışlarına katlanan Müslümanları, sabretmelerinin mükâfatı olarak ebedi kurtuluşa ulaştıracığı

³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 107.

³⁹ وَلَيُبَلِّغَنَّكُمْ يَسْرًا وَنَجْوَى مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالْقَمَرَاتِ وَيَبْشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ أَل-İ İmran 3/142; وَلَيُبَلِّغَنَّكُمْ حَتَّىٰ تَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَتَبْلُغُوا أَخْبَارَكُمْ; Muhammed 47/31.

⁴⁰ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ Nahl, 16/126.

⁴¹ Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulûm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997, II, 128.

⁴² فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَرْشِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ فَهَالِكٌ لَهُمْ أَلَا أَعْلَمُ الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ Ahkaf, 46/35.

⁴³ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ Nahl, 46/126-127.

bildirilmiştir.⁴⁴ Kendilerine kötülük yapanlara sabırla muamele edip kötülüğe kötülükle karşılık vermeyenlere, düşmanlarının hile ve tuzaklarının zarar vermemesi bu faziletli davranış sayesinde.⁴⁵ Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütlerden biri şudur: “*Namazı özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar kararlılık gerektiren işlerdir.*”⁴⁶ Ayetler musibetlere karşı sabır göstermenin önemine dikkat çekmiştir. Allah tarafından verilen; iyiliği emretmek, kötülükten men etmek görevini ifa sırasında bir kötülüğe uğrar, hoşa gitmeyen durumlarla karşılaşırsa müminin görevi sabır göstermektir. Nefse, mala bir dert, bir bela uğrarsa bu imtihandır ve sabır gerektirmektedir.⁴⁷

Konunun önemine binaen Kur’ân’ı beyan eden hadislerde sabır konusuna çokça yer verilmiştir. Hz. Peygamber ahabına sabrı tavsiye etmiş ve böyle yapmaları halinde Allah’ın kendilerine yardım edeceğini bildirmiştir: “*Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi.*”⁴⁸ buyurarak konunun önemini yeniden hatırlatmıştır. Bu hadis ile rızıkları Allah’tan beklemeye, tevekküle, sabra insanlar teşvik edilmiştir. Sabrın müminlere verilenlerin en faziletlisi olduğunu bildirilmiştir. Bunun için sabrın karşılığı takdir edilmemiştir.⁴⁹

Gerçek sabır Hz. Eyyub örneğinde olduğu gibi kişinin belalardan kurtuluşunu sağlayan bir yöntem ve olgunluktur. Hz. Eyyub sıkıntıya düşünce: “*Başuma bir dert geldi, ama sen merhametlilerin en üstünüsün*”⁵⁰ demiş, “Bana merhamet et” dememiştir; böylece Allah’a yakarıшта bulunurken ve acısını yaşarken edebini korumuştur. Allah ise sabrının da bir meyvesi olarak onu sıkıntılı hayatından kurtarmıştır.

⁴⁴ فَأَخَذْتُمُوهُمْ سِجْرًا حَتَّىٰ أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَلَمْ لَهُمُ الْفَائِزُونَ Müminun, 23/110-111.

⁴⁵ Al-i İmran, 3/120. İِنْ تَسْتَسْكِمُ حَسَنَةً تَنْسُوهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضْرِبْكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

⁴⁶ Lokman, 31/17. يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَيَّ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

⁴⁷ Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve 'l-Uyûn Tefsîri 'l-Mâverdi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, IV, 338.

⁴⁸ Buhârî, Rikak, 20; Zekat, 50; Müslim, Zekat, 124. وَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ عَطَاءً خَيْرًا وَأَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ

⁴⁹ Aynî, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed b. Musa, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999, VI, 395.

⁵⁰ Enbiya, 21/83. وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

İnsan yaşamı boyunca birtakım acı olaylarla karşılaşmaktadır. Bu acı olaylar karşısında Allah'ın kendi yanında olduğunu düşünerek sabır göstermesi gerekmektedir. Bir ayette: “*Şüphesiz ki, Allah sabredenlerle beraberdir.*”⁵¹ buyrulmaktadır. Allah aslında her bir kimse ile beraberdir. Ancak özellikle sabredenlerle beraber, onların yanındadır. Allah gösterilen sabır ile insanları sıkıntılardan kurtarmaktadır.⁵²

Sabrın sonu selamet ve başarı getirmektedir. Acıya, zulme, haksızlığa sabır gösterirken acı çekilmekte fakat bunun sonucu kişiyi huzura, berekete, hayra ulaştırmaktadır. Sabır övülen bir davranıştır ancak dine aykırı konular hakkında sabır göstermek uygun değildir. Bu gibi durumlara karşı kalben buğzedilmesi ve mümkün ise mücadele yapılması gerekmektedir. Çünkü savulması mümkün olan kötülöklere tahammül etmek sabır değildir. Bu durumda sabır gitmiş acizyet ve tembellik devreye girmiştir.⁵³ Bundan dolayı sabrın da diğer durumlar gibi yerli yerince kullanılması gerekmektedir.

Sabrın deneme yanılma yöntemiyle öğrenilmesinden ziyade küçükken kişiye kazandırılması daha uygundur. Hadis-i şerifte belirtildiği gibi sabır, öfke halini önleyebilmesi için üzüntüyle karşılaşılan ilk anda gösterilmelidir. Bela, musibet veya olumsuz bir durumla karşılaşıldığında sabır yerine öfke ile hareket etmek şiddetli bir rüzgâr gibi etraftaki birçok şeyi yerle bir etmektedir. Ancak tepki gösterilmesi gereken yerde sabır göstermek uygun değildir. Öfkeyi kontrol edebilmede sabır sıfatına sahip olmak önem arz etmektedir. Sabır huyunu elde edebilmek için ise hadislerde övülen, Allah'ın razı ve hoşnut olacağı bir davranış olarak zikredilen hilim vasfı önem arz etmektedir.

3. Hilim (حِلْمٌ)

Hilim, acele davranmayı terk etmek, tereddütten, istikrarsızlıktan uzak durmak gibi anlamlara gelmektedir. Hilim; sabırlı ve temkinli, akıllı, kararlı ve ağır

⁵¹ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ Bakara, 2/153.

⁵² Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 105.

⁵³ Bk. Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 496.

başlı olmak şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁴ Şiddete sabretmek, tahammül göstermek, öfkeyi yutmak, hoşgörülle yaklaşmak, yumuşak huylu olmak ve nefsi, heyecanlı hareket etmekten uzak tutmaktır. Hilm yerinde ve zamanında yapılırsa faziletli davranışlardan sayılmaktadır. Hilmin zıttı hiddet ve tehevürdür. Bu ise öfkeyle hareket etme, aceleci ve kızgın davranmaktır. Nefsin hoşuna gitmeyen davranışlara karşı öfkenin parlayıp meydana çıkmasıdır.⁵⁵

Hilim; akıllı davranmak, cezalandırmamak, sabırlı ve hazımlı olmak, cezalandırmada acele etmemek, hoş görülme olmak, pek öfkelenmemek, öfkelenildiği zaman nefsinin tutabilmek manalarına gelmektedir.⁵⁶ Dayanma, gayret gösterme, katlanma, duyarlı olma, idrak etme, küstah ve arsız olmayı sınırlama, yapılan işlerden emin olma, titiz davranma, araştırarak hareket etmedir. Akli başında olan insanların alameti, belirticisidir. Aynı zamanda Allah'ın sıfatları arasındadır ve Allah'ın sabırlı olduğunun delaletidir. O, bu sıfatı ile asi olanın isyanını görmezden gelmektedir. Yarattığı her şeye bir süre tanıyan Allah, hilm ile yarattıklarının isyanına öfkelenmemektedir.⁵⁷

İbn Abbâs'dan (r.a.) gelen bir rivâyete göre, Hz. Peygamber, Abdulkays kabilesinden Eşec isimli kimseye: “*Sende Allah'ın sevdiği iki özellik vardır: Yumuşak huyluluk, düşünerek ölçülü hareket etmek.*”⁵⁸ buyurarak yumuşak ve sakin hareket etmenin önemine dikkat çekerken aslında Allah'ın sevdiği ve razı olduğu en üstün iki huyu haber vermiştir. Kabilesiyle birlikte Eşec İslam'a girmiş, Hz. Peygamber ile tanışmak ve O'nu görmek için Medine'ye gelmişlerdir. Eşec dışında gruptaki herkes Medine'ye varınca aceleci bir tavırla Hz. Peygamber'in huzuruna gelmiş fakat Eşec acele etmemiştir. Devesini bağlamış, en güzel kıyafetlerini giymiş sonra Rasulullah'ın huzuruna çıkmıştır. Hz. Peygamber oradakilere siz ve kavminiz bana biat ettiniz mi diye sorunca oradakiler yine acele ederek evet cevabını vermiştir. Eşec söz almış ve: “Ya Rasulallah sen kimseye dini konusunda baskı uygulamazsın.

⁵⁴ İbnü'l-Fâris, *Mekâyisi'l-Lüga*, I, 246.

⁵⁵ Bk. Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 491.

⁵⁶ Useymin, *Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, III, 573; Hatipoğlu, *Sünen İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, X, 459.

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 146.

⁵⁸ إِنَّ فِيكَ حَصَلَتَيْنِ مُجْتَبِيَهُمَا اللَّهُ: الْحِلْمُ، وَالْأَنَاءَةُ Müslim, İman, 24, 25; Ebû Dâvud, Edeb, 149; Tirmizî, Birr, 66.

Bizler sana biat ettik ancak kavmimiz hakkında söz söyleyemeyiz. Bizimle beraber bir davetçi gönder.” deyince Hz. Peygamber bu hadisi zikretmiştir.

Kâdî İyaz (ö. 544/1149) düşünerek hareket etmeyi insanın faydasına olan şeyleri görebilmesi ve acele etmemesi şeklinde açıklamaktadır. Hilmi ise kişinin akıl sahibi olduğunun delili olarak görmektedir.⁵⁹ “*Düşünerek ölçülü hareket etmek Allah’tan; acelecilik ise şeytandır.*”⁶⁰ hadisiyle de acele davranmanın şeytanın sıfatlarından olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumda böyle bir davranışın mümine yakışmayacağı ortaya çıkmaktadır. Hadiste geçen hilm kelimesi akıllı davranmak, düşünerek hareket etmek ise; sabit olmak, emin olmak, titiz davranmak, aceleyi terk etmek gibi anlamlara gelmektedir.⁶¹ Ayrıca insanın akıl gücüne sahip olduğunun göstergesidir.⁶² Allah tarafından en çok sevilen ve en üstün kabul edilen iki huy olarak görülmektedir. Acele davranışlar kendisiyle beraber vesvese taşımaktadır. Sakin ve düşünerek davranmayı ve olayların sonucunu görebilmeyi engellemektedir. Bu sebeple başarının aceleyle değil sakin davranmayla geldiği belirtilmektedir. Acelecilik; yerilen bir davranış, itaatsizlik, ahmaklık ve sükûnet halinin olmaması olarak kabul edilmekte ve bundan dolayı şeytanın tuzaklarından biri sayılmaktadır.⁶³ İnsanın sinirli olduğu anda kendi nefesine galip gelip neye, niçin kızdığını bilmesi gerekmektedir. Bunu sorgularken hangi değerinin yok sayıldığını düşünmekte ve bunun kızmaya değer olup olmadığını anlamaktadır. Düşünmeden tepki vermek kişinin hatalı davranmasına ve daha saldırgan tavırlar sergilemesine sebep olmaktadır. Bu nedenle öfke anında “Dur – Düşün – Tepki Ver” kuralının uygulanması olumlu sonuçlar vermektedir.⁶⁴

⁵⁹ İbn Allân, Muhammed Ali b. Muhammed b. Allân b. İbrahim b. Muhammed Bekrî, *Delîlü'l-Fâlihîn li Turuki Riyâzü's-Sâlihîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2004, V, 88.

⁶⁰ الأناة من الله تعالى، والعجلة من الشيطان Tirmizî, Birr, 66.

⁶¹ Nevevî, *Minhâc*, I, 189.

⁶² İbn Allân, *Delîlü'l-Fâlihîn li Turuki Riyâzü's-Sâlihîn*, III, 206.

⁶³ Mübarekfürî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tühfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'î't-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts. VI, 129; Münâvî, Zeynuddin Muhammed Med'u Biabdirrauf b. Tâcu'l-Ârifîn b. Ali b. Zeynelâbidîn, *et-Teysîru bi Şerhi'l- Câmi'î's-Sağîr*, Mektebetü'l-İmami'l-Şafii, Riyad, 1988, I, 426.

⁶⁴ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, ss. 188-190.

Tefsir kitaplarında Esmâ-i Hüsnâ'dan olan “el-Halîm” ismi; “çok sabırlı, asi kulları dünyada cezalandırmada acele etmeyen veya kullarının isyanından etkilenmeyen, şirk koşmada ısrar edenleri hemen cezalandırmayıp tövbe edenleri bağışlayan, azabı geciktiren, günahkârlara öfke duyma konusunda telaş etmeyen, her işi ölçülü yapan”⁶⁵ gibi manalara gelmektedir.

Hilim, öfkenin, kızgınlığın ve heyecanın verdiği ateşi söndürerek nefse hâkim olmak ve bu duygu durumlarını kontrol edebilmektir. Bir kişide hilim sıfatı etkisini yitirmişse orada artık öfke kendisini göstermeye başlamış demektir.⁶⁶

Öfke sıfatının zıddı olan hilim aynı zamanda akıl manasına gelmektedir. Hilmin zıddı olan kabalık, sertlik, katılık, nezaketsizlik, acelecilik; muhatabı kıran, inciten, nefret ettiren ve yanından uzaklaştıran kötü bir huydur. Hz. Peygamber hilim sahibiydi. Yani yumuşak başlı bir insandı. Allah, Rasulullah'ın bu huyunu takdir ederken: “*Eğer sen katı ve kaba davransaydın, etrafından dağılıp giderlerdi*”⁶⁷ buyurmuştur. Bu ayet Uhud Savaşı'ndan sonra ashaptan bazılarının Hz. Peygamber'e muhalefet etmesi sonucu nazil olmuştur. Sahabenin Hz. Peygamber'e itirazda bulunmalarına rağmen Rasulullah (s.a) onlara yumuşak kalple, nazik davranmıştır. Merhametinden dolayı onlara sabır göstermiştir. Gösterdiği sabır vesilesi ile onlara öfkelenmemiş, azarlamamış ve onları yaptıklarından dolayı kınamamıştır. Hz. Peygamber burada af ile beraber ince bir şekilde davranmıştır. Nitekim Hz. Aişe'nin (r.anha) bildirdiği üzere O'nun ahlakı Kur'an'dı ve bu nedenle Hz. Peygamber, Kur'an'ın emirleri doğrultusunda hareket etmiştir. Allah'ın kalbine indirdiği ve O'na has kıldığı rahmet sebebiyle yumuşak davranmıştır. İnsanlara o rahmet sebebiyle güzel muamelede bulunmuştur. Çünkü katı kalpli, sinirli, kırıcı olsaydı ayette de belirtildiği gibi insanlar etrafında durmaz, dağılıp giderdi. Kabalık, nezaketsizlik insanlar arası ilişkilerde kötü niyet ve huysuzluk doğurmuştur. Yine kabalık, merhametsizlik olarak görülmüştür. Bunlar insanların nefret ettiği ve yapana karşı

⁶⁵ Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansur, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2005, VIII, 497; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVI, 245.

⁶⁶ Bk. Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *Mîzânü'l-Amel*, (ter: Remzi Barışık), Kılıçaslan Yayınevi, Ankara, 1970, s. 221.

⁶⁷ *Âl-i İmrân*, 3/159. فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

sabır gösteremediği kötü ahlak davranışlarından kabul edilmiştir. Sakin hareket etmek fayda getirirken aksi davranışlar var olan muhabbeti yok etmiş, zarar getirmiştir.⁶⁸ Bu ayette bu durumlar anlatılarak Hz. Peygamber'in kendinde bulunan yumuşak huy sebebiyle etrafındaki insanları kazandığı bildirilmiştir.

Hilim; basiret, kararlılık, öfkesine hâkim olma, affetme, hoşgörü, sabır, vakar, rıfk gibi ahlâki erdemlerin birçoğunu kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de az sayıda geçmesiyle bu huya kolay kolay sahip olunamayacağı anlaşılmaktadır. Ancak bütün huy ve davranışlarda olduğu gibi hilmin de bir ölçüsü olmalıdır. Hilim sahibi olabilme adına zulme boyun eğmek doğru kabul edilmemektedir. Bu, kötü kimselerin kötülük yapma isteğini ve cesaretini zirveye çıkaracağı için son derece yanlıştır. Aksine zulme başkaldırmak bir erdem davranışlardan sayılmaktadır. Merhum şairimiz Mehmet Akif bu durumu açıklamak üzere:

Yumuşak başlı isem kim dedi uysal koyunum

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum⁶⁹

derken yumuşak başlı olmak ile zulüm ve haksızlıklara rıza göstermenin farkına değinmektedir. Kişiye bir zulüm isabet ederse o duruma tahammül etmek ancak yapılanlara karşı dikkatli ve titiz davranmak gerekmektedir. Yapılacaklarda acele etmemektir. Sertlik göstermek gereken yerde sert, yumuşak huylu olmak gereken yerde mülâyim davranmaktır. Böyle yapıldığı takdirde bu huylar yerli yerinde kullanılmış olmaktadır.⁷⁰

Hilim, övülen ve tavsiye edilen sıfatlar arasında sayılmıştır. Sert ve katı kalpli olmanın tam tersi olan bu sıfatın, bulunduğu yeri süslediği, güzelleştirdiği söylenmiştir. Ancak itidal üzere olmayı emreden dinimiz bu sıfatı da yerli yerinde

⁶⁸ Muhammed Reşid Rıza b. Muhammed Şemseddin b. Muhammed Bahâuddîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitap, 1990, IV, 163. Benzer bilgiler için bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, II, 515.

⁶⁹ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Karanfil Yayınları, İstanbul, 2011, s. 465.

⁷⁰ Useymîn, *Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, III, 577; Bk. Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, (ter. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük) Erkam Yayınları, İstanbul, 1999, III, 572.

kullanmayı istemiştir. Yeri geldiğinde hilim ile hareket etmeyi yeri geldiğinde ise bir taş gibi sert olabilmeyi tavsiye etmiştir.

Sabırlı, hoş görülü, akıllıca davranma gibi anlamlara gelen hilim, müminlerin sıfatları arasında sayılan affedebilme davranışı ile ilişkilidir.

4. Af (عَفْوٌ)

Af sözlükte; yok etmek, silip süpürmek, bulanık hale getirmek, fazlalık, artık gibi⁷¹ manalara gelmektedir. Allahu Teâlâ'nın isimlerinden biri de çokça affeden anlamına gelen Afüv'dür. Bu ismi ile Allah, kullarını bağışlamakta ve insanların yapılan yanlışla karşı muhatabını affetmesi gerektiğini haber vermektedir.⁷²

Cahiliye toplumunda akıl ve sekinet ile hareket etme yerine insanların birçoğu genel bir uygulama gibi duygularıyla hareket etmiş ve kötülüğe kötülükle karşılık vermiştir. Bunun tam tersi bir davranış genellikle acizlik ve zayıflık olarak sayılmıştır. İnsanlar da bu sebeple cezalandırma yolunu seçmiştir. Buna karşılık Allah'ın affedici ve mağfiret sahibi olduğu çeşitli vesilelerle Kur'ân'da ifade edilmiş, bu sıfatın ilahi bir sıfat ve yüksek bir ahlaki durum olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Kur'ân'da, adaletin gereği olarak yapılan bir kötülüğe karşılık denk bir ceza verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Buna göre hiçbir suçlunun vermiş olduğu zarardan daha fazlasıyla ya da kanunda belirtilen cezadan fazlasıyla cezalandırılması uygun görülmemiştir. Böyle bir şeyin vuku bulması zulüm olarak görülmüştür.

Kişinin kendisine, nefesine karşı suç işleyen birini affetmesi en olgun davranışlardan kabul edilmiştir. Yine kişi, affettiği kadarıyla Allah'ın affına mazhar olmuştur. Hz. Peygamber döneminde yaşanan şu olay bu konuda bizlere güzel bir örnektir: Hz. Ebû Bekir kendisine yardım ettiği Mistah'ın, ifk hadisesinde Hz. Aişe (r.anha) aleyhine konuşması üzerine Mistah'a yaptığı maddi yardımı keseceğini açıklamış ve Allahu Teâlâ şu ayeti indirmiştir: *“İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından)*

⁷¹ İbnü'l-Fâris, *Mekâyisi'l-Lüga*, III, 621.

⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV, 72.

vermeyeceklerine yemin etmesinler, bağışlasınlar, feragat göstereyinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır.”⁷³ Hz. Ebû Bekir bu ayeti işitince “Bilakis, Allah'ın beni bağışlamasını arzularım.” diyerek Mistah'a yeniden maddi yardımda bulunmuştur. “Allah'a yemin olsun ki onu bundan yoksun bırakmayacağım.” demiş⁷⁴ ve yaptığı yanlışın farkına varmıştır. Öfke ile aldığı kararından rücu etmiştir.

Affetmek takvalı davranmanın bir sonucu kabul edilmekte ve İslam'da en faziletli davranışların temelini oluşturmaktadır.⁷⁵ Bu sebeple Kur'an'da: “Onlar affetsinler, hoş görsünler. Allah'ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz?”⁷⁶ buyrulurken Müslümanlar bu faziletli davranışa çağrılmaktadır. Affetme duygusu insanda azaldığında ya da yok olduğunda yerini şiddet, öfke, düşmanlık gibi duygulara bırakmaktadır. Ayrıca affetme, merhametli olma gibi duygular insanlarda mutluluk hormonunun salgılanmasını sağlayan insanın çoğu zaman lehine olan duygulardandır. İnsan sinirli, gergin, heyecanlı biriyle iletişim kurduğunda onun ruh halini almaya başlamaktadır. Öfkeli bir kişiyle sevecenlikle diyalog kurulursa kişinin kendisinin değil karşı tarafın duygu durumunda iyileşme⁷⁷ gözlemlenmektedir. İnsanoğlunu yaratan Allah, elbette ki insanı en iyi tanıyandır. Bunun bir sonucu olarak bir cihazı yapan kişi nasıl ki ona neyin iyi geleceğini biliyorsa insanın ilacını bilen Allah, insanı sevgi ve merhamet duygularına yönlendirmektedir.

İyimsenlik, şefkat, merhamet gibi duygu durumları ortadan kalktığında; güçlüler zayıfları ezmekte, suç oranları hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Toplumda zulüm artmakta ve mazlumların dayanma güçleri azalmaktadır. Bunun neticesinde zalim ve mazlum arasında çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bağışlama ise

⁷³ Nur, 24/22; Taberî, Ebû Cafer b. Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, 2000, XIX, 136.

⁷⁴ İcî, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah Hüsnî Hüseyinî, *Tefsîru'l-İcî Câmiu'l-Beyan fi Tefsîru'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, III, 114.

⁷⁵ *وإن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن وقد فرضتم هنَّ فريضةً فبصفت ما فرضتم إلا أن يغفون أو يغفوا الذي بيده عقدة النكاح وأن تغفوا أقرب للتقوى ولا تستنوا* وإن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن وقد فرضتم هنَّ فريضةً فبصفت ما فرضتم إلا أن يغفون أو يغفوا الذي بيده عقدة النكاح وأن تغفوا أقرب للتقوى ولا تستنوا *Bakara, 2/237.*

⁷⁶ Nur, 24/22. *وإن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن وقد فرضتم هنَّ فريضةً فبصفت ما فرضتم إلا أن يغفون أو يغفوا الذي بيده عقدة النكاح وأن تغفوا أقرب للتقوى ولا تستنوا* *Nur, 24/22.*

⁷⁷ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, ss. 95-96.

insana iki şey hissettirmektedir: Bağışlayanda oluşan duygusal tatmin ve bağışlanan kişinin değerli olduğu mesajı. Bağışlanmayan her şey sırtımıza bir yükür. Bağışladığımız zaman o yük alınmakta bir yere koyulmakta ve o olayın beynimizde davetsiz düşünceler oluşturması engellenmektedir.⁷⁸ Bağışlamak bu dünyada kişiler arası ve toplumsal huzuru sağlamaya yardımcı olmakta, ahirette Allah'ın merhametini⁷⁹ kazandırmaktadır.

Buradan hareketle nefse yapılan kötü ve yanlış davranışları görmezden gelmek gerekmektedir. Bir kötülüğe karşı gösterilen iyiliğe, bağışlamaya, affetmeye karşılık Allah da bu şekilde muamele göstermektedir. Günahlara ve asiliklere Allah'ın gücü yettiği halde bağışlaması O'nun son derece affedici olduğunu göstermektedir. Burada müminler affetmeye teşvik edilmekte ve buna verilen mükafatın son derece büyük olduğu zikredilmektedir. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz buyurularak affetmek için bir gerekçe sunulmaktadır.⁸⁰ Konunun önemine binaen İslam'ın ikinci kaynağı olan hadislerin toplandığı kitaplarda af konusuna özel bölümler ayrılmaktadır. Bu bölümlerde Hz. Peygamber'in bağışlayıcı ve affedici olması, Müslümanların birbirlerinin hatalarına, çocuklara, kadınlara, yetimlere karşı affedici, bağışlayıcı olmaları, devlet adamlarının bu ahlaki meziyete önem vermeleri ve müsamahakâr davranmaları gerektiği gibi konulara değinilmektedir. Ayrıca af konusunun faziletine dikkat çekmek için Müslümanlara kötülük yapan zimmi ve müşriklerin bile affedilip edilmeyeceği konularına yer verilmektedir.

Bazı âlimler Müslümanların birbirlerini affetmelerini, hatalarını bağışlamalarını birbirleri üzerindeki bir görev olarak görmüştür. Bu sebeple din kardeşliğini ve din kardeşliği haklarının sıralandığı eserlerde af ve öfkeye hâkim olma konularına çokça yer verilmiştir. Yapılan zulüm, kötülük ve haksızlıkların affedilmesi daha faziletli bir davranış olarak görülmüştür.

⁷⁸ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s. 125.

⁷⁹ *İN تَبَدُّواْ خَيْرًا أَوْ تُحْفَمُواْ أَوْ تَعْفَوْاْ عَنْ سُوءِ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا* Nisa, 4/149.

⁸⁰ Ebu's-Suûd, Imâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *Tefsîru Ebi's-Suûd*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, ts, VI, 165.

Affetme duygusuna sahip olmak kişinin toplum içinde itibar kazanmasına vesile olmuştur. Özellikle cezalandırma gücü ve imkânı bulunanların buna rağmen affi tercih etmeleri saygı değer bir davranış olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'in tebliğdeki başarısı; onun muhataplarına karşı gösterdiği nezaketine, naif bir kalbe sahip olmasına bağlanmıştır. Hz. Peygamber'e bağışlayıcı olmasının öğütlenmesi⁸¹ bu durumu belirtmiştir. Güzel ahlakın alameti olan yumuşak huyluluk, hoş ve güzel söz söyleme Hz. Peygamber'in üstün sıfatları arasında sayılmıştır. Rahmet elçisi olan Hz. Peygamber, merhametin az olmasıyla oluşan katı kalplilikten uzak görülmüştür.⁸² Buradan hareketle islam eğitimcilerinin ve tebliğ görevini üstlenen müminlerin de af ve müsamahayı ön plana çıkarıp onunla hareket etmesi gerektiği söylenmiştir.⁸³ Toplumda huzuru sağlayan, ilişkileri kolaylaştıran ahlaki erdemler arasında sayılmıştır. Ayrıca affetmek insana iç huzur vermiş ve kişiyi yersiz düşüncelerden ve iç sıkıntı yaşamasından uzak tutmuştur.

İnsanların başkalarından, yakın ve uzak çevresinden; istekleri, umutları doğrultusunda anlayış, destek, yardım, affetme, merhamet beklentileri vardır. Beklentilerin gerçekleşmemesi, başkalarına duyulan güvenin azalması, kaybolması düş kırıklığı ve öfke oluşturmuştur. Bu duygular bireysel ve toplumsal olarak saldırgan davranışların şiddet eylemlerinin tohumlarını atmıştır.⁸⁴ Bunların yanı sıra acelecilik, nankörlük, mala aşırı düşkünlük de öfkeyi tetikleyen diğer unsurlar arasında sayılmıştır. Özellikle sabrın zıttı olan acelecilik insanoğlunda doğuştan gelen bir haldir ve insan ego eğitimi sırasında sabrı öğrenmiştir. Kişiyi tahammüllü olmaya yönlendirmiş ya da yaşadıkları kişiyi sabırlı olmaya sevk etmiştir. Aceleci ve sabırsız kişiler dikkat eksikliği yaşayan ve sorgulamadan karar veren insanlardır.⁸⁵ Kişinin sorgulamadan karar vermesi öfke halinde daha fazla ortaya çıkmış ve kişi

⁸¹ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ Al-i İmran, 3/159.

⁸² Râgıb İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Maruf, *Tefsîru Râgıb İsfehânî*, Dâru'l-Vatan, Riyad, 2003, III, 949.

⁸³ Bk. Çağrııcı, "AF", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 394.

⁸⁴ Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, s.142.

⁸⁵ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s.130.

bunu davranışlarına yansıtmıştır. Öfkenin elim sonuçlar vermesini önleme adına ayetler ve hadisler öfke duygusunun kullanımına ışık tutmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖFKE İLE İLGİLİ AYET VE HADİSLER

Din toplumda barış, anlayış, hoşgörü, nezaket gibi yapıcı etkiler bırakan duyguları yaymaya çalışmaktadır. Dini yaşamaya çalışan, içselleştiren insan ya da toplumlarda öfke, şiddet içeren duygu ve davranışlara çok az rastlanmaktadır. Abdullah b. Mübarek, Yunus Emre, Mevlana gibi önemli şahsiyetler dini içselleştirmeye çalışmakta ve yaşamaya gayret göstermektedir.⁸⁶ Onlar insanlara karşı hoşgörülü, müsamahalı ve yumuşak davranarak insanları İslam ile tanıştırmaktadır. Bunun tam zıttı olarak İslam'ı içselleştirmeyen insanlar kendi öfkelerine daha çabuk kapılmaktadır. Bunun sonucunda hem kendilerine hem çevrelerine öfke ve şiddet içeren davranışlar yansıtmaktadırlar. Oysaki İslam dininin amacı insanın kendisini olgunlaştırması, geliştirmesi, korumasını sağlamaktır.⁸⁷ İslam'ın insanda görmeyi istediği bu davranışların aksi olan öfke duygusu, cinayet, intikam alma durumları cahil davranışlara ve taassup duygusuna sahip insanlar tarafından çıkarılmıştır. İslam dininin temel ilkelerinden biri onarma, düzeltme iyileştirme olduğu için İslam, bir insanı öldürmeyi bütün insanlığı öldürmekle eş

⁸⁶ Bk. Tuğlu, *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşıtlığı*, s. 27.

⁸⁷ Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, s. 88.

bağışlayıcı olduğunu;⁹⁸ hatasından döneni affettiğini,⁹⁹ tövbe ettikten sonra günah, suç ve kusurları bağışladığını;¹⁰⁰ Peygambere uyana rahmet ettiğini,¹⁰¹ bağışlayıcı olduğunu, halim¹⁰² ve merhamet sahibi olduğunu¹⁰³ yine Kur’ân ayetleri öğretmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de affedici, hoşgörülü, tatlı dilli olmak, gönül kırmamak, sivri dilli olmamak sıkça verilen dersler arasında yer almıştır. Konu ile ilgili “*Kitap ehlerinden birçoğu, hak kendilerine gün gibi aşikâr olduktan sonra, sırf nefsanîyetlerinden ve kıskançlıktan, isterler ki sizi imandan sonra çevirip kâfir etsinler. Şimdilik siz, Allah emrini verinceye kadar af ve hoşgörüyle davranın. Şüphesiz ki Allah, her şeye her zaman gücü yetendir.*”¹⁰⁴ ayeti bunu belirtmiştir.

Azarlamayı ve yapılamaya karşı yaptırım ve müeyyideyi terk etme, çıkışma ve itiraz etmeyi hoş görü göstererek erteleme anlamlarına gelen af kavramı bütün insanlara karşı gösterilmesi gereken ve övülen bir davranıştır.¹⁰⁵ Öyle ki kitap ehlerinden olan birçok kişi Allah hakikati gün gibi onlara gösterdiği halde hasetlerinden dolayı iman etmemiştir. Bu sebeple Müslümanların onlara aldırış etmemeleri af yolunu tutmaları gerekir ki zamanı geldiğinde Allah onların hesabını görür ve onlara, hak ettiklerini verir. Mümine düşen, insanların cahillikleri ve düşmanlıkları sebebiyle yaptıklarına sabır gösterip Allah’tan emir gelinceye kadar af yolunu tutmaları¹⁰⁶ fakat onlarla savaşmak gerekiyorsa savaşmalarıdır. Çünkü hesap

⁹⁸ Neseî, Ebu’l-Bereket Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Dâru’l-Kelîmî’t-Tayyib, Beyrut, 1998, I, 83.

⁹⁹ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أَلَظْمُتُمْ أَنفُسَكُمْ بِإِحَادِكُمُ الْعِجْلَ فُتُوبُوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ Bakara, 2/54.

¹⁰⁰ Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, I, 90.

¹⁰¹ Al-i İmran, 3/31. فَلَنْ إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

¹⁰² Al-i İmran, 3/155. إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَمَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

¹⁰³ وَمَنْ لَمْ يَسْتَظْغِ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَكْرِخَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتْيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتُوهُنَّ أَجُوزَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْضِرْتُمْ فِي أَنْ تَبْنَ بِقَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفٌ مِمَّا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصِيبُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا Nisa, 4/25, 152.

¹⁰⁴ وَكَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتَرُوا وَأَصْغُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Bakara, 2/109.

¹⁰⁵ Ebu’s-Suûd, *Tefsîru Ebi’s-Suûd*, I, 146.

¹⁰⁶ Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, I, 120.

gözü Allah'tır. Bu sebeple bize düşen sabır, sükûnet göstermek; af, hoşgörü, bağışlama yolunu tutmaktır.

Affedici ve hoşgörülü olmak kâfirler karşısında kullanılması gereken savunma mekanizmalarındandır. Ayette de bu açıkça görülmüştür. Muhatap kim olursa olsun affi ön plana koyup öfke ile hareket edilmemesi gerektiği anlaşılmıştır. Yapılan iyiliklerde de incelik, nezaket, kibarlık ön planda tutulmuştur. Kalp kırarak, gönül inciterek yapılan iyilikler kişiye bir fayda sağlamamıştır.

Verdiği sebebiyle şikâyetle bulunmak karşısındakine eza mahiyetinde sayılmaktadır. Bu eza sebebiyle yapılan iyilik azarlama gibi olmaktadır. *“Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayan ve gönül incitmeyen kimselerin Rableri katında sevap ve ücretleri vardır.”*¹⁰⁷ ve *“Bir tatlı dil, bir bağışlama, arkasından incitmenin geldiği sadakadan daha hayırlıdır. Allah ganidir(hiçbir şeye muhtaç değildir), halimdir.”*¹⁰⁸ Ayetleriyle kişinin ihtiyacı sebebiyle kalbi kırık bir vaziyette o sadakayı aldığı bunun ise faydalı bir davranışı kötü hale soktuğu¹⁰⁹ açıklanmaktadır. Sadakanın arkasından incitici bir sözün gelmesi o sadakayı geçersiz kılmaktadır. Kalplerin kabul edeceği, memnun kalacağı sözlerin söylenmesi, gönülleri huzursuz eden cümlelerin konuşulmaması gerekmektedir. Asıl maksat isteyene; güzel, hoş, uygun olan bir yol ile vermektir. Nezaket içinde yapılmayan bir iyilik fakire zor gelmektedir. Allah affetmeyi, bağışlamayı emretmekte ve bunu yapılan iyiliklerden daha üstün tutmaktadır.¹¹⁰ Hoş bir sözün söylenmesi, gönülleri inşa eden davranışların yapılması daha eddal görülmektedir. Güzel bir söz, kalpleri onarmakta, muhabbeti artırmaktadır. Affetme; ruhları intikam duygularından arındırmakta, yerine kardeşlik ve iyiliği yerleştirmektedir. Böyle bir durumda gönülleri onaran bir söz ve affetme sadakadan daha önce gelmektedir. Verilecek sadakaya zemin hazırlamakta ve Allah katında sadakanın geçerliliğini artırmaktadır.

¹⁰⁷ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنَّا وَلَا أَدَىٰ هُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ Bakara, 2/262.

¹⁰⁸ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ خَلِيمٌ Bakara, 2/263.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, VII, 41.

¹¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, VII, 43.

İyilikte bulunmak ve onunla birlikte gönülleri inciterek eziyet etmek hatalı bir davranış sayılmıştır. Yapılan hayrın sevabını gidermiştir. Bu şekilde verilen sadakanın içi boş görülmüş ve onda bir hayır görülmemiştir. Güzel söz söylemede Hz. Peygamber'in: "*Güzel söz sadakadır.*"¹¹¹ hadisinde belirttiği gibi mükafat vardır. Konuşma dilinde kişinin bir sözcüğü daha baskın, daha kuvvetli söylemesi karşıdaki insanda yönlendirme hissi uyandırmaktadır. Bu durumda kişi kaynağın nesnel olmadığını düşünmekte ve güvensizlik hissi baş göstermektedir. Güvensizlik hissi ile korku, kızgınlık, öfke gibi olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. İnsanlar arasındaki iletişim bozulmakta ve çökmektedir. Dış görünüşleri güzel ancak cümleleri kaba, sert, kulağı tırmalayan kişiler diğer insanlara itici gelebilmektedir. Bazıları dilleriyle yılan gibi sokacak özellikleri ile tanınırken bazıları tatlı dilleriyle yılanı deliğinden çıkarabilecek güçtedir. İletişimi etkili ve güçlü olanlar için ağzından bal damlıyor gibi güzel ifadeler kullanılırken anlayışsız ve kaba bir şekilde konuşanlar dilinden zehir akıyor ifadeleri ile anlatılmaktadır.¹¹² İletişim becerileri iyi, yeri geldiğinde espri, nükte yapabilen insanın konuşması diğer insanların da hoşuna gitmekte hatta öfkeli halde olan birinin öfkesini silebilmektedir. Ancak sıkıntılı zamanlarda bu konuşmalar kabalık olarak görülüp öfkeye sebep olmaktadır. Kısacası kişinin hangi durumda ne tepki vermesi gerektiğini bilmesi kendisini frenlemesini ve duygularını kontrol altına almasını sağlamaktadır. Kişiler arasında iletişim kanalını iyi kullananlar bunu daha kolay yapmakta, sorunlar yaşamamakta ve daha yapıcı olmaktadır.

Öfkeli ve gergin olan biriyle doğru iletişim kurmak oldukça önemlidir bir o kadar güçtür. Böyle bir durumda abartıya kaçmadan o kişinin değer verdiği özelliklerini dile getirmek gerekmektedir. Beğenilmek karşı tarafın öfkesini azaltmaktadır. Sürekli tenkit edilen kimse reddedilme duygusu ve ortaya çıkan gerilimle beraber öfkelenmektedir. Ancak değerinin bilindiğini bilmek kişideki öfkeyi azaltmaktadır.¹¹³ Öfkeli bir insanla geçinmenin püf noktalarından biri kişinin üstüne gitmek yerine öfkesinin altında yatan sebebi bulup ona göre muamele

¹¹¹ الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ Buhârî, Edep, 34; Müsned, XIII, 512; XIV, 458.

¹¹² Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, s. 67-68.

¹¹³ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s. 192.

etmekten geçmektedir. Çünkü güzel söz ile kişi kardeşini güleç bir yüzle karşılamış¹¹⁴ ve onu memnun etmiştir. Bu memnuniyet de sevap getirmiştir. Yapılan iyilik kişinin kendisine fayda sağlamıştır. Bu sebeple sadakanın, verenin alana karşı bir üstünlük aracı olmadığını, sadece Allah'a verilen bir borç olduğunu kalplere ve zihinlere iyice yerleştirmek için hemen arkasından şu ayet zikrolunmuştur:

“Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O Halimdir.”

Allah eziyet veren sadakaya ve bu şekilde yapılan başka davranışları hoş görmemiştir. Nitekim her şeyin üzerinde hüküm süren Allah, şükretmemelerine rağmen kullarına rızık vermiştir. Şükretmeyen aksine nankörlük eden kullarına, verdiği nimetler sebebiyle eziyet etmemiş ya da onlara ceza vermekte aceleli davranmamıştır. Her şeye varlıklarını bahşeden Allah'tır. Kullar, Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerden başkalarına yardımda bulunmuştur. Bu yardımların karşılığını görmemiş ya da kendilerine teşekkür edilmemişse O'nun hilmini bilerek iyilik yaptıklarına eziyette ve kızmakta acele davranmamaları doğru görülmüştür. Kur'ân ayetleri, kendilerini eğitmeleri için insanlara sürekli Allah'ın sıfatlarını hatırlatmıştır.¹¹⁵

Allah merhametlilerin en merhametlisi, halim, bağışlayıcı, affedici olarak tanıtılmıştır. Ancak bazı durumlarda Allah'ın öfkesini izhar ettiği, hak edene azabını müjdelediği kullara hatırlatılmıştır. Bununla kullara öfkenin her zaman dindirilmemesi yeri geldiğinde gösterilmesi gerektiği öğretilmiştir. Allah'ın öfke sahibi olduğu ayetlerle bildirilmiştir.

1. Allah'ın Öfkesi

Ayet ve hadislerde Allah'ın bazı sıfatları sayılmış ve onlara öylece iman edilmesi istenmiştir. Bu sıfatlar arasında özellikle Allah'ın rahmet ve merhamet

¹¹⁴ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Ensâri, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1964, III, 309.

¹¹⁵ Bk. Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l Kur'ân*, (ter: Bekir Karlıağa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1971, II, 184-185.

Allah hak edene öfkelenmiş ve hak edeni öfkesi sonucu cezalandırmıştır.¹²⁵ Dünya hayatını ahiret hayatına tercih edenler Allah'ın azabını hak edenler arasında sayılmıştır.¹²⁶ Bunun yanında hadis-i şeriflerde Allah'ın öfke duyduğu bazı durumların olduğu görülmüştür. Nitekim Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen: *“Rabbinin rızası ana babanın razı edilmesindedir. Rabbinin gazâp ve hışmı ise ana babanın gazâplanması ve hışmındadır.”*¹²⁷ hadisi, anne babasını öfkelenen kişinin aslında Allah'ı öfkelenirdiğini ve bu konuda kendisine büyük bir uyarının verildiğini göstermiştir.¹²⁸ Yine Ebû Hureyre'den rivayet edilen: *“Kim Allah'a dua etmez (O'ndan dilekte bulunmaz) ise Allah o kimseye gazap eder.”*¹²⁹ hadisi de Allah'ın öfkelenmediği diğer bir konuyu göstermiştir. Dua, duada istiğfarı terk etmek kulluk mevkiine yakışır sıfatlardan değildir. Dua, kulluğun vazifeleri arasında ve ibadetin aslı olarak görülmüştür. Bunu bilmeyen ve buna göre davranmayan kişiler hakir kabul edilmiştir. Buradan duanın nihai amacı ortaya çıkmış, duanın terki öfke oluşumuna sebebiyet vermiştir. Yani Allah'ın, duayı terk edene öfke duyduğu haber verilmiştir.¹³⁰ Hz. Peygamber Allah'ın öfkelenmesi ve vereceği azap karşısında: *“Allah'ım bu rüzgarın hayrını, taşıdığı şeylerin hayrını ve gönderdiği şeyin hayrını senden ister; bu rüzgarın şerrinden, taşıdığı şeyin şerrinden ve gönderildiği şeyin şerrinden sana sığınırım.”*¹³¹ şeklinde dua ederek Allah'ın öfkesinden yine Allah'a sığınmıştır.

Allah, Kur'an'da Hz. Peygamber'e tebliğin yöntem ve metotlarını hatırlatmış, davetin ilkelerini söylemiştir. Tatlı dille, kırmadan, yumuşak bir kalple mesajın iletilmesi ve bunu yaparken gönüllerin incitilmemesi üzerinde durmuştur. Kaba, kırıcı, öfkeli bir tebliğin davette etkili olmadığı Hz. Peygamber nezdinde bütün davetçilere hatırlatılmıştır.

¹²⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 384.

¹²⁶ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II, 293.

¹²⁷ *رضى الرب في رضى الوالد و سخط الرب في سخط الوالد* Tirmizî, *Birr*, 3.

¹²⁸ Münâvî, *et-Teysîru bi Şerhi'l-Câmi's-Sağîr*, II, 34.

¹²⁹ *من لم يدع الله سبحانه يعضب عليه* İbn Mâce, *Dua*, 1.

¹³⁰ Sindî, Ebu'l-Hasan Nureddin Muhammed b. Abdilhadi, *Hâşiye es-Senedi Ale Süneni İbn Mâce*, *Daru'l-Fikr*, Beyrut, ts. II, 428.

¹³¹ *اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا ، وَخَيْرَ مَا فِيهَا ، وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا ، وَشَرِّ مَا فِيهَا ، وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ* Tirmizî, *Da'avat*, 49.

2. Öfke Konusunda Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarı

Allah yaratıp yeryüzüne halife olarak gönderdiği kullarına, fitratlarına uygun olan davranışları yapmalarını emretmiştir. İnsanın insan olma özelliğine yakışan davranışları gerçekleştirmesini istemiştir. Hoş olmayan, kırıp döken fillerden kulları uzak tutmuştur. Davette olumsuz etki oluşturacak uygulamaları, sözleri, tutumları yasaklamıştır. Bunu insanlığa gönderdiği son dinin davetçisi olan Hz. Peygamber'den de istemiştir. Bir ayette:

“Sen yalnızca Allah'ın rahmeti ile onlara yumuşak davrandın. Eğer katı yürekli biri (kaba, kırıcı) olsaydın, kesinlikle etrafından dağılıp giderlerdi. O halde, onların kusurlarını affet, bağışlanmalarını dile ve yapılacak işlerde onların görüşlerini al. Sonra bir kere karar verdin mi, artık Allah'a dayan; çünkü Allah, kendisine tevekkül edenleri sever.”¹³²

Kişide; merhamet, anlayış, sabretme, sevgi, hoşgörü gibi davranışların yerleşmesi kişinin daha sağlıklı düşünme, hal ve hareketlerini daha iyi yönetebilmesine olanak sağlamakta ve öfke duygusunu kontrol edebilmesine imkan sağlamaktadır. Öfke duygusunu kontrol altına alabilme ya da daha doğru bir şekilde kullanabilme; öfkeye sebebiyet veren olay, durum ya da konu hakkında sonuca varmayı sonraki bir zamana ertelemekle mümkün görülmektedir.

Ayet, üstün ahlak niteliklerinden birini tahsis etmekte, zarafeti düzenlemekte, göstermekte, öğretmekte, kişinin kendisini kötülüklerden çekmesi adına yol göstermektedir. İnsana Allah'ın mağfiretinin büyüklüğünü öğretmektedir. Allah'ın rahmetinin büyüklüğü sayesinde Peygamber insanlara yumuşak davranmaktadır. Burada insanoğlunu katı kalpli olmama konusunda sarsmakta, insanın düşünmesini sağlamaktadır. Ayette verilen uyarılar Peygamber nezdinde bütün müminlere yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in üstün ahlakına değinen Allah “sen, yanındakilere muamelelerinde yumuşak, nazik, kibar davranman sonucunda o kişiler senin emirlerine, İslam'a aykırı davranmadılar; kaba saba, nezaketsiz, zalimce

¹³² فَمَا رَحِمَهُ بِنِ اللَّهِ لَيْتَ لَكُمْ وَلَوْ كُنْتُمْ فُطَّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ Al-i İmran, 3/159.

davransaydın etrafında kimse kalmazdı” buyurarak konunun önemini vurgulamakta ve tebliğde etkili yöntemlerden birini öğretmektedir. Nezaketsiz, kaba, kırıcı davranmak kötü ve yerilen ahlakın özelliklerinden kabul edilmektedir. Öfke ile hareket etmek, katı kalpli olmak herhangi bir şeye tesir etmemektedir. Mümin kötü ahlaklı olamaz, başka birine kızarak eziyet edemez. İnce, şefkatli, yumuşak kalpli olmaz, merhamette bulunulmazsa iki durum arasında fark belirlemektedir. Bu şekilde davranıldığı sürece insanın etrafında kimse kalmamakta, insanlar yanından ayrılmakta hatta yanında oturmamaktadır. Bu sebeple Allah’ın affettiği gibi kul da affedici olmalıdır.¹³³ Bu ayetle risalet görevi verilen peygamberlerin üstün ahlak özellikleri bildirilmektedir. Yine kısa ifadelerin içerdiği büyük anlamlar gözler önüne serilmektedir. Öncelikle Hz. Peygamber’in (s.a) üstün ahlakında; kalplerin üzerinde toplanması, ruhların etrafında birleşmesi için hazırlanan şefkatli, hoşgörülü, yumuşak ve güzel tabiatında somutlaşan ilahi rahmet anlaşılmaktadır.

Allah’ın rahmeti Peygamberini kuşatmaktadır. Yüce Allah, Peygamberini müminlere karşı şefkatli, merhametli, nezaket sahibi ve son derece yumuşak kılmaktadır. Çünkü Peygamber; kaba, kırıcı ve katı kalpli olsaydı etrafında kimse kalmamakta, gönüller tevhitte birleşmemekte ve çevresinde duygular toplanmamaktadır. İnsanoğlu sürekli; şefkatli bir kalp, üstün bir merhamet, güler yüzlü bir eğitici, hoşgörü, kendilerini sarıp sarmalayan, bilgisizlikleri, zayıflıkları, cahillik ve eksiklikleri yüzünden kendilerini sıkmayan bir yumuşaklığı aramaktadır. Aynı zamanda kendilerine ikramda bulunan; ancak onlardan bir şey istemeyen, üzüntüleriyle ilgilenen ama kendi dert ve sıkıntıları ile onları üzmeyen, yanında oldukları her zaman, ilgi, gözetim, şefkat, hoşgörü, sevgi ve hoşnutluk buldukları bir kalbi arzulamaktadır. İşte Hz. Peygamber’in (s.a) kalbi böyle bir kalpti. Rahmet dolu kalbi sayesinde kendi nefsi arzuları için kimseye kızmamakta, insan olmanın verdiği zayıflıklar sebebiyle onlara karşı içinde bir sıkıntı hissetmemekteydi. Elinde var olan hiçbir şeyi kendine mal etmemekte, elinde olanların hepsini büyük bir hoşgörü ve cömertlikle onlara vermekteydi. Ümmetine karşı son derece merhametli ve müşfikti.

¹³³ Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa el-İstanbulî, *Rûhu'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts, II, 115-116.

Bu gibi sebeplerle O'nunla konuşan, O'nu gören kimselerin kalbi Peygamberin büyük ve geniş gönlünden fıskıran sevgi duygularıyla dolmaktaydı.¹³⁴

Hız. Peygamber, insanlığa vahyi tebliğ edip bir kenara çekilmemiştir. Hayatın her alanında insanlara örnek olmuştur. Bir toplum inşa etmeye gelmiş ve inşası sırasında toplumun temeli olan kişilerarası ilişkileri en güzel şekilde ümmete yaşayarak açıklamıştır. Bu özelliği üzerinde duran Allah, adeta: ayette geçen mesajını başta Hız. Peygamber'e O'nun şahsında ise diğer insanlara vermiştir.¹³⁵ Hız. Peygamber'in ümmetine duyduğu sevgi, insanları birbirine yakınlaştıran görünmez bağ denilebilecek bir duygudur. Canlılar arasında çekimi ve iletişimi sağlayan şeydir. Eskiler sevgi için kuvve-i cazibe demektedir. Çünkü kişi, hoşlanmadığı ya da görüşmekten hoşnut olmadığı kişilerin iyi yanlarını sevgi sayesinde sevmektedir. İnsanlar arasındaki muhabbetin artması sevgiye bağlıdır¹³⁶ ve bu muhabbetin devam etmesi sevginin devam etmesiyledir. Seven insanlar sevdiklerine öfke duymaya ve nefret etmeye dayanamamaktadır. Onlar davranışlarının sevdiklerini nasıl etkilediğini hesap etmekte ve öfkeye yer vermeyecek biçimde uyumlu yaşamaktadırlar.¹³⁷ Peygamberlerin gönderilişindeki asıl amaç da Allah'ın hükümlerini halka güzel bir şekilde ulaştırmaktır. Bunun için Peygamberlik vazifesini ifa edenin; kötü söz ve davranışlardan, bencillikten, kabalıktan, kalp katılığından uzak olması; fakirlere, miskinlere, zayıflara çokça yardım etmesi gerekmiştir. Aksi bir durum ise müminler için zarar ile sonuçlanır, düşmanların ise işine gelirdi.¹³⁸

“Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve kendini bilmezlere aldırma.”¹³⁹

Rasulullah'a verilen bu emir aynı zamanda O'nun yüce ahlaki değerlerini göstermiştir. Buradaki hitap en başta bütün güzellikleri yaratılışında toplayan

¹³⁴ Bk. Kutub, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, II, 500-501.

¹³⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, (ter: Kerim Aytekin, Hasan Karakaya), Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, II, 391.

¹³⁶ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, ss. 65-69.

¹³⁷ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s. 190.

¹³⁸ Bk. Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul, 1992, I, 482-483.

¹³⁹ لَخِذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ A'râf, 7/199.

Nebi'ye yapılmıştır. İnsanlarla işlerinde, onlarla sohbetinde, kurduğu arkadaşlıkta kolay olanı yapması emredilmiştir. Cibril'in (s.a), Hz. Peygamber'e: "Allah sana karşı zulmeden affetmeni, senden esirgeyene vermeni ve seninle bağlarını koparanla senin bağ kurmaya devam etmeni emrediyor." sözü bu ayeti desteklemiştir. Cahillere onların konuştuğu üslupla cevap vermek yasaklanmıştır. Aksine onlara hoş görülen güzel söz ve fillerde bulunulması; sakin, yumuşak bir tavırla cevap verilmesi emredilmiştir.¹⁴⁰

Hz. Peygamber (s.a) nezdinde bütün müminlere emredilen bu ayet; sohbetlerde, normal ilişkilerde mümkün olduğu kadar insanları bağışlama ve kolaylaştırma ahlâkının esas alınması gerektiğini anlatmıştır. Muhatabın durumuna göre davranılması, bazılarında tam olgunluk beklenmemesi emredilmiştir. Bir şey alırken, bir şey verirken, sohbet ederken ve komşular ile ilişki kurulduğunda tolerans gösterme de sorun görülmemiştir. Kişisel ilişkilerde gerektiğinde yanlışlıkların, noksanlıkların ve zaafların bağışlanması istenmiştir. Böyle olduğu zaman hayat daha kolay ve rahat bir şekilde devam etmiştir. İnsan olmanın verdiği zayıflıklardan dolayı ortaya çıkan hataları görmezlikten gelmek, müşfik olmak, tolerans göstermek güçlü bir müminin zayıf ve mazlum kişilere karşı vazifesi kabul edilmiştir. Ayetin emrine uygun olarak Peygamberimiz (s.a) çevresindekilere kol kanat germiş, gözetmiş, hidayete ulaşmaları için çabalamış, bu yolda büyük fedakârlıklar sergilemiş, insanları eğitmiştir. Bunlardan ileri insanların en fazla toleranslısı, kolaylaştırıcısı ve insanların zaaflarını görmezlikten gelicisi O olmalıydı ve öyle olmuştur. Hz. Peygamber kendisine yapılan kaba, çirkin bir davranıştan ya da söylenen bir hakarettten dolayı asla öfkelenmemiştir. Ancak Allah'ın dini söz konusu olduğunda ise hiçbir şey onun öfkesini engellememiştir. Dini inanç ve şer'i vazifelerde böyle davranılması uygun kabul edilmemiştir. İslam inanç esasları ve Allah'ın şeriatı söz konusu olduğunda; görmezlikten gelmek, toleranslı davranmak ve bu esasların çiğnenmesine müsaade etmek son derece yanlış sayılmıştır. Buradan hareketle İslâm'a davet ile uğraşan herkes yüce Allah'ın Peygamberimize öğrettiği bu yöntem ve metotlara uymak zorundadır. İnsanları iyiye, güzele, hakka, hakikate çağırırken

¹⁴⁰ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Daru's-Sâbûnî, Kahire, 1997, I, 453.

onlarla sağlıklı bir muhabbet kurmak kuşku yoktur ki geniş bir gönlün, affeden bir karakterin başaracağı durumdur. Bunlar yapılırken Allah'ın dinini küçümsemeye ve hafife almaya meydan verecek kolaylık ve kolaylaştırma terk edilmelidir.

Mümkün olan her durumda sakin bir davranış sergileyen Hz. Peygamber'de bir beşerdi. Cahil insanların yaptığı cahilce davranışlar ve ahmakların söylediği sözler karşısında öfkelenebilirdi. Ancak O, Allah'ın rahmeti sayesinde kendinde var olan üstün ahlak ile tebliğde başarılı bir yol izlemiştir. Hz. Peygamber'den sonra tebliğ görevini üstlenenler bu başarıyı yakalayamamıştır. Yumuşak davranma konusunda acziyet gösteren insanların öfke anında şeytan ayaklarına bir çelme takmıştır. Nefsine yenik düşen bu kişi, heyecanlı ve kendi hâkimiyetini elinden kaçırmıştır. Bu sebeple Allah, öfkelerin dinmesi, nefis ve şeytana rağmen sağlıklı bir şekilde düşünebilmesi için kendisine sığınılmasını istemiştir.¹⁴¹

Allahu Teâlâ bu ayetle en güzel örnek olan Peygamber'e (s.a) en üstün ahlâkı tavsiye etmiştir. Bunun bir neticesi olarak insanlara muamelelerinde kolaylık göstermesini istemiştir. İnsanlara güç gelecek şeyleri yaptırmaktan Allah razı olmamıştır. Bundan dolayı rahmet Peygamberinden insanların hatalarını ve kusurlarını bağışlamasını, onları hoş görmesini, onlara zorluk ve sıkıntı çıkarmamasını istemiştir. Kullarına bir şey emredeceği, öğreteceği, tebliğ edeceği zaman onların kültür seviyelerine uygun ve yadırgamayacakları bir üslupla anlatmasını emretmiştir. Halkla ilişkilerde kullanılacak metotları anlatan bu ayete göre davranıldığı takdirde insanların istenilen şeyleri severek ve isteyerek yaptığı müşahede edilmiştir.¹⁴²

*(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.*¹⁴³

¹⁴¹ Bk. Kutub, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, VI, 363, 364.

¹⁴² Bk. Kandemir vd., *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, III, 568.

¹⁴³ ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَخَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ Nahl, 16/125.

Kur'an-ı Kerim tebliğin ve dine davetin yöntemlerini ve ilkelerini ayette sayılan esaslar ile temellendirmiş ve bunlarla kişinin takip edeceği yolları açıklamıştır. Hz. Peygamber'e ve ondan sonra dine davet edeceklere metot göstermiştir.

Dine davetin; iyi, güzel, insanları kırmadan, nazik bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu sırada tartışma için zemin oluşmuşsa muhataba hitabın; hoş, ince ve kibar tarzda olması gerekmektedir. Bu, tıpkı Allah'ın: *“Yahudi ve Hristiyanlardan ileri gidenler müstesna olmak üzere onlarla en güzel şekilde mücadele edin (yumuşak ve tatlı söz söyleyerek hakkı anlatın, düşmanlıkta ileri gidenlerle ise savaşın).”*¹⁴⁴ ayetinde belirttiği şekliyle yapılması uygun kabul edilmektedir. Yine Allah, Hz. Musa ve Hz. Harun'u Firavun'a gönderdiğinde onlara: *“Ona yumuşak söz söyleyin. Umulur ki öğüt alır veya korkar.”*¹⁴⁵ buyurmakta bu ise konuyu özetlemektedir.¹⁴⁶ Davetin metot ve yöntemine değinen ayet ile nazik bir şekilde kalplere girmek, tatlı dille gönüllerin derinliklerine inmek gerektiği vurgulanmaktadır. Gereksiz azarlama ve zorlamaya başvurmamayı istemektedir. Kişinin cahillikten veya iyi niyetten kaynaklanan hatalarını kapatmayı, açığa çıkarmamayı öğretmektedir. Çünkü öğüt ve nasihatte bulunurken yumuşak bir dil kullanmak katı kalplere bile etki etmekte, doğru yola yöneltmekte, nefret bürüyen gönüllerden o nefreti silip atmaktadır. Bu yöntemle kişi azarlama, öfkelenme ve rencide etmekten daha iyi sonuçlar elde etmektedir.

Ayette belirtilen ilke gereği muhatap alınan kişi hor görülmemekte, aşağılanmamaktadır. Böylece tartışmaya girilen kişi esas maksadın üstün gelmek olmadığını anlamaktadır. Bu ise doğru tartışma yöntemi ile elde edilmektedir. Esas amacın hakikate ulaşmak olduğu mesajı verilmektedir. İnsan kendinde var olan gurur sebebiyle kendisine yumuşaklıkla muamele edilmedikçe gururu ve inadından vazgeçmemektedir. Çünkü vazgeçerse yenildiğini düşünmektedir. Tartışma sırasında savunulan düşünce ile kişinin kendi onuru çatışmaktadır. Bundan dolayı kendi

¹⁴⁴ وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ Ankebut, 30/46.

¹⁴⁵ فَفَوَلَا لَهُ قَوْلًا لَنَا لَعَلَّهُ يُتَذَكَّرُ أَوْ يَحْتَفَى Taha, 21/44.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-Azim*, Daru Taybe, Riyad, 1999, IV, 613.

savunduğu düşünceden vazgeçmeyi gururundan, saygınlığından ve değerinden ödün vermek şeklinde değerlendirmektedir. Ancak tartışmada güzel bir üslup kullanmak insanların onurunu kırmamaktadır. Bunun aksine onurunu korumaktadır. Muhatap olan kişi kendi kişilik ve onurunun korunduğunu, değerinin garanti altında olduğunu, davetçinin bir gerçeği dile getirmekten, Allah için bu gerçeği iletmekten başka amacı olmadığını, kendi kişiliğini üste çıkarmak, görüşünü benimsetmek ve muhatabının görüşünü çürütmek için çalışmadığını hissetmekte ve ona göre karşılık vermektedir. İnanıdırıcı bir hitapla ve faydalı öğütlerle muhatapla konuşmak gerekmektedir. Karşıdakine fayda verecek bir amaç çerçevesinde içten ve samimi olunması gerekmektedir. İnsanlarla sözlü diyaloglar rıfk ve tatlı dil ile kurulduğu takdirde ayetin muradına uygun davranılmış olmaktadır. Karşılıklı ilişkilerde en kolay yolun tercih edilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁴⁷ Bunun neticesinde muhatap karşı tarafın görüşlerine de değer vermekte ve onların da doğruluğunu düşünmektedir.¹⁴⁸ Tartışmada üslup bilmek, üste çıkmaya çalışmamak, yanlışını ört pas etmemek durumu kızıştırmamakta bunun aksine tarafları sakinleştirmektedir.

Kaba ve kırıcı davranışlar, çirkin sözler insanları inciten en büyük fiiller arasında zikredilmiştir. Öfke anında ise insan daha çok bu olumsuz sıfatlara meyiletmiştir. Sadakanın dinde çok büyük bir yeri olmasına rağmen eziyet veren, kırıcı hareket ve sözlerle dolu olan sadakanın pek önemi olmadığı görülmüştür. Halim olmak Allah'ın sıfatlarındandır. Kendisi rahmet sahibi, halim olan Allah, kullarından bu davranışı beklemiştir. Öfkesini yenen müminlere karşı verilen nimetler yine Kur'an ile bildirilmiştir.

3. Öfkesini Yutanlar

İnsan bireysel veya sosyal ilişkilerinde fitratında var olan nefret ve sevgiyi içeren güçlerden birini belirgin olarak göstermiştir. İnsanların şiddetten, öfkeden uzak kendi onur ve şerefine uygun sulh ve selamet içinde yaşaması için Allah peygamberler göndermiş ve vahyi anlaması, uygulaması için insana, aklını

¹⁴⁷ Ebu's-Suûd, *Tefsîru Ebi's-Suûd*, V, 151.

¹⁴⁸ Bk. Kutub, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, IX, 262-265.

kullanmasını emretmiştir. Kısacası insanlık öfkenin önüne geçebilmek ve huzuru yaşamak için peygamberlere gelen vahye ve o vahyi anlama ve uygulamaya aracı olan peygamberlerin sünnetine ihtiyaç duymuştur. Sevgi veya nefretin öne çıkmasında kin, öfke, kıskançlık, merhamet, hoşgörü gibi iç faktörler kadar mal sevgisi, sosyal baskı, itibar kazanma gibi dış etkenlerde rol oynamaktadır. Nefret daha baskınsa kişide öfke hali görülmektedir. Kin, nefret, öfke duyguları yıkıcı ve zehirli duygular olduğu için insanın psikolojisinde hasar oluşturmaktadır. Bu duygular insanın fitratında var olduğundan insanın olduğu her yerde bunlara rastlanmaktadır.¹⁴⁹ Bu bağlamda Kur’ân’da Allah’ın öfke olgusuna yaklaşımı ayetlerle incelenecektir.

Yüce Rabbimiz ayette mealen şöyle buyurmuştur:

“Öyle takva sahipleri ki; bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve insanların kusurlarını bağışlarlar. Allah ise, iyilik ve güzellik edenleri sever (onları başarılı kılar.)”¹⁵⁰

Ayette geçen “gayz” kelimesi, hoşlanmadık bir şeye karşı insanın heyecanlanması, öfkelenmesi, kızgınlık duyması gibi anlamlara gelmektedir. Bu durumlar ise insanın organlarında istemeden oluşan bir hal olarak görülmektedir. Gayzın yani kızgınlığın olduğu yerde intikam alma duygusu baş göstermektedir. Ayette geçen “Kezm” lafzı, deriden yapılmış suyla dolu bir kırbanın ağzını bağlamak manasına gelmektedir. Ayette ise öfkesini içine atmak, kendisine zarar veren kimselerden gücü yettiği halde intikam almamak, hatta kırıcı hareketlerden kendini uzak tutup yaşanan durumu hazmetmek ve sabır göstermektir. Ayette örnek gösterilen mümin bu özelliğe sahip mümindir. Mümin, bir kırba gibi gerektiği zaman öfkesini yutan olarak görülmektedir. Başka ayetlerde bu ayeti desteklemekte ve öfkeyi yutmanın ve affetmenin sonuncundaki mükâfatın cennet olduğu haber verilmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Bk. Tuğlu, *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam’ın Şiddet Karşıtlığı*, s. 59.

¹⁵⁰ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ Al-i İmran, 3/134.

¹⁵¹ Bk. Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul, 1960, II, 425.

Allah, cennetin müttakiler için olduğunu söylemiş ve müttakilerin sıfatlarını saymıştır. Öfkesini yutanlar, müttaki sıfatına sahip kişiler arasında sayılmıştır. Öfkeyi yutmak; susarak herhangi bir söz ya da fiille o hali ortaya çıkarmamak anlamında kullanılmıştır. Nefsinde var olan kırgınlık halini zapt etmektir denilmiştir.¹⁵² Öfkeyle dolu olduğu halde onun etkisini kendinde tutanlara mükafatlarının Allah tarafından vereceği müjdelenmiştir. Böylelikle öfke kişiye; hayır, iyilik, güzellik getirmiştir. Affedip kendisini kötü ahlak sahibi olmaktan uzak tutmuştur. Bütün insanlara karşı bağışlayıcı davranmanın neticesinde Allah'ın sevgisini kazanmayı elde etmiştir.¹⁵³

Öfkeye hâkim olmak olgun bir insan ve kâmil bir mümin olmanın tezahürlerinden biri kabul edilmektedir. Kişi öfkesine yenik düştüğü zaman gözü bir şeyi görmemekte, kulağı etrafındaki sesleri işitmemekte; insafı ve vicdanı herhangi bir işlev göremez hale gelmektedir. Öfke ateşine kapılan kişi nezaketten, affetmekten, merhametten, uzaklaşmakta; kaba, kırıcı bir hale bürünmektedir. Hatta kişinin öfke hali birinin ölümüyle sonuçlanacak kadar ileri boyutlara ulaşabilmektedir.

İslam öfke ile hareket etmemenin önemini ayetle açıklamıştır. Kıyamet günü Allah katında yüksek dereceler elde edenlerin çağrılacağına ve affetme erdemine sahip kulların ayağa kalkacağına işaret edilmiştir. Ayette geçen hilm ile affetme arasında bir fark bulunmaktadır. Hilim, kişinin kendi nefsinde yer edinmiş ve kişinin kendisine rücu etmiştir. Af ise sadece insanın kendisinde oluşmamıştır. Kişinin kendisiyle başkaları arasında gerçekleşmiştir. Allah ayet ile insanları, doğru kullar için hazırlanan cenneti talep etmeye teşvik etmiştir. Doğrular için hazırlanan cenneti kazanacakların özelliklerini açıklamıştır. Yumuşak huylu olma, affetme, bağışlama gibi davranışlara sahip kişilerin, ahlaki güzellikleri kendinde topladığının delilleri sayılmıştır.¹⁵⁴ İslâm, insanları her yönüyle ele almış ve eğitmiştir. Bu sebeple kişilerin fiili bir savaşa hazırlanırken nasıl bir tavır sergilemeleri anlatıldığı gibi heva

¹⁵² Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, IX, 367.

¹⁵³ Semani, Ebû Muzaffër Mansur b. Muhammed b. Abdilcebbar, *Tefsiru'l-Kur'an*, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997, I, 358.

¹⁵⁴ İsfehânî, *Tefsiru Rağıb el-İsfehani*, III, 861.

ve heveslere uymama, öfkeyi kontrol altına, alma kin gütmeme gibi konularda da bize yol göstermiştir.¹⁵⁵

Kişi; kendisine kötülük eden, zulüm gösteren, fenalık yapanlardan daha güçlü ve intikam almaya muktedir olduğu halde bundan vazgeçerse büyük bir sabır göstermiştir. Kendisini kıran, kendisine haksızlık yapan, nahoş davranan kimseye karşı kalbinde ve zihninde oluşan kini tamamen engellemiş ve atmışsa kamil imana sahip insanların yapabileceği olgunlukta bir davranış sergilemiştir. Bu imanın mükâfatı ise Allah'ın sevgisine nail olmaktır.¹⁵⁶

“O iman edenler, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar. Onlar öfkelerinde zaman da kusurları bağışlarlar.”¹⁵⁷

Müminlere yakışan öfke duyguları ortaya çıkınca kendilerine hâkim olabilmeleri, bağışlama yolunu tutmaları olarak bildirilmiştir. Muhatabın yanlısını, suçunu onlar örtmeye, kusurları affetmeye dikkat çekilmiştir. Burada “onlar” zamiri “kasr” yani ancak, sadece, yalnızca gibi anlamlar ifade etmiştir. Zamirle; kızgınlık ve öfke halinde hata, kusur ve günah bağışlayabilmek nadir olarak görülen yüksek ahlak ilkeleri kast edilmiştir. Bu sebeple kızgınlık halinde kusur örtmek, kızgınlığı yutmak, öfkeyi izhar etmemek gibi büyük özellikler ancak müminlere yakıştırılmış ve müminlerin böyle davranmaları murat edilmiştir. Böylece; “Öfkelerini yutanlar, insanlar(ın kusurlarını) af ile bağışlayanlardır.”¹⁵⁸ övgüsüne mazhar olmuşlardır.¹⁵⁹ Öfkeyi yutmak; hoş görülme, yumuşak huylu olmaktır. Bu ise hilm sıfatı ve affetmek ile alakalıdır.¹⁶⁰ Kişi kendisine, herhangi bir şekilde saldırıya geçenlere karşı öfke belirlediğinde onları affetmiş, onlara hoşgörüyle davranmıştır. Bu, en üstün ahlak belirtisi kabul edilmiştir.¹⁶¹ Buna binaen ayette müminlerin bağışlayıcı özellikleri ön plana çıkarılmıştır ve bu ayette kullar arasında hoşgörü ve bağışlayıcılık teşvik

¹⁵⁵ Bk. Kutub, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, II, 449.

¹⁵⁶ Bk. Kandemir vd., *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, III, 567.

¹⁵⁷ وَالَّذِينَ يَخْتَفُونَ كَتَائِبَ الْإِيمَانِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ Şura, 42/37.

¹⁵⁸ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ Âl-i İmran, 3/134.

¹⁵⁹ Bk. Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1960, VII, 29-30.

¹⁶⁰ İsfehânî, *Tefsiru Rağıb el-İsfehani*, III, 860.

¹⁶¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 133.

edilmiştir. Farklı ayetlerde de Allah'ın bağışlayıcılığına dikkat çekilmiş, kulların da böyle davranması gerektiği mesajı verilmiştir.

Burada İslam'ın insanlara göstermiş olduğu hoşgörü bir kez daha fark edilmiş ve insana gücünün üzerinde bir şey yüklenmediği görülmüştür. Çünkü insanı yaratan ve en iyi şekilde tanıyan Allah, insandan öfke halini tamamen bastırmasını istememiştir. Tam aksine Allah için, O'nun dini için, hak için, adalet için öfkelenmek, kızmak doğru kabul edilmiştir. Bu sebeple öfke her durumda yasaklanmamış ve yanlış bir davranış olarak görülmemiştir. İnsanın tabiatının ve fitratının bir parçası olarak görülmüştür. Bunun bir sonucu olarak insan, yaratılışı ve dini arasında çelişkili davranışlar sergileme durumuna düşürülmemiştir. Ancak bunun yanı sıra Allah; kişiyi kibar, nazik olmaya, affetmeye, öfkesini yenmeye, bağışlamaya, hataları örtmeye, yönlendirmiş ve bu sıfatları imanın hedeflediği davranışlar arasında saymıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber; hiçbir zaman şahsı adına öfkelenmemiş, kızmamış sadece Allah için öfke göstermiş, Allah için yapınca da bundan dolayı pişmanlık hissetmemiştir. Fakat bunu yapabilmenin herkesin başarabileceği bir davranış olmadığı, Hz. Peygamber'in üstün ahlakına özgü bir derece olduğu söylenmiştir. Bu sebeple Allah, müminleri bundan sorumlu tutmamıştır. Fakat böyle davranmaya teşvik etmiş ve öfkelendikleri zaman cezalandırma yerine affetmelerini, ellerine güç geçirdiklerinde bağışlamalarını, öğ alma isteklerine ket vurmalarını istemiştir.¹⁶²

Ayetle, Allah'a iman etmiş bir kalbin sahibinin, sakin bir mizaca sahip olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Öfke duyma, kin gütme, nefret etme gibi duyguları söz ve fiillerinde gösterme uygun görülmemiştir. İnsanların eksikliklerini, kusurlarını, hatalarını göz ardı etmeleri, öfkelendikleri zaman o öfkeyi yutmaları tavsiye edilmiştir. Bir müminde bulunan bu özelliklerden, Kur'an'da övgüyle bahsedilmiş ve imanın en önemli vasıflarından birisi¹⁶³ kabul edilmiştir. Bu vasıf kişinin başarı ve zafer kazanmasında etkili bir metot sayılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a) başarı kazanmasında en önemli etkenlerden biri bu faziletli sığata

¹⁶² Bk. Kutub, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, XIII, 125-234.

¹⁶³ الَّذِينَ يُفِئُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ Âl-i İmran, 3/134.

sahip olması¹⁶⁴ görülmüştür. Hz. Aişe (r.anha) bu konuda, Rasulullah'ın hiçbir surette nefsi için intikam alma yoluna gitmediğini, sadece Allah'ın hudutlarına tecavüz eden kimselere ceza verdiğini bildirmiştir.”¹⁶⁵

*“Rahman'ın has kulları, yeryüzünde alçak gönüllü olarak yürürler ve her ne zaman kötü niyetli dar kafalı kimseler kendilerine laf atacak olsa “selam” derler geçerler.”*¹⁶⁶

Ayette geçen cahillerden kastın, okuma yazma bilmeyenler değil; kaba, kırıcı, nezaketsiz, ukala davranışlarda bulunanlar olduğu söylenmiştir. Ge kulluk bilincinde olanlar böyle kişilere denk geldiklerinde onlara selamet dileyip kendi işlerine bakmışlardır. Bu durum Kasas Suresi 55. ayette de bildirilmiştir: *“Boş söz işittikleri zaman, ondan yüz çevirirler ve “bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size; size selam olsun, bizim cahillerle bir işimiz yoktur” der, geçerler.”*¹⁶⁷ buyrulmuştur. Allah'a gerçek kul olanların yeryüzünde sakin, ağırbaşlı, edepli, iffetli bir şekilde yürüdüğü, kibir ve kibir alameti olan davranışlarda bulunmadıkları hatırlatılmıştır. Halk arasında çirkef olarak tanınan kimseler sataşırca onlara aldırış etmedikleri haber verilmiştir. Onların sözlerini işitince iyi niyetle, barışa yönlendiren ifadelerle cevap vermişlerdir.¹⁶⁸

Allah tarafından övgüye layık görülen bu kullar yaratıcının sevgisini kazanmışlardır. Allah'ın söylediklerine uygun bir yaşam sürmeye gayret göstermişlerdir. Sekinet içinde, ağır ağır yürümüşlerdir. Ciddilikleri, vakarlıkları, kararlılıkları ve içlerindeki büyük hedeflere ulaşma yolunda uğraşıyor olmaları sebebiyle boş insanların önemsiz sözleri ve kendini bilmezlerin beyinsizlikleri ile uğraşmamışlardır. Akıllarını, vakitlerini ve emeklerini beyinsizlerle, ahmaklarla tartışmakla, onlarla kavga etmekle, dalaşmakla boşuna harcamamışlardır. Aptallarla

¹⁶⁴ فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ÂI-i İmran, 3/159

¹⁶⁵ Bk. Mevdûdî, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l Kur'an*, (ter: Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktas), İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, V, 231.

¹⁶⁶ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا Furkan, 25/63.

¹⁶⁷ Bk. Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, III, 537.

¹⁶⁸ Mâverdî, *Nüket*, IV, 154.

beraber olmaktan, gereksiz söz ve davranışlarda bulunmaktan uzak durmuşlardır. Kendilerine boş, faydasız, kaba, çirkin bir söz söylendiğinde o kişilere selamet dilemiş ve yollarına devam etmişlerdir. Güçsüz olduklarından değil aksine onlara tenezzül etmemelerinden, çaresizlikten değil üstünlük duygusundan kaynaklanmıştır. Boş şeylerden, aptalca işlerden daha önemli, daha onurlu ve daha üstün değerlerle ilgilenen, onurlu bir insanın vaktini ve emeğini uygun olmayan bir işte harcamasını istemedikleri için yumuşak sözlerle karşılık vermişlerdir.¹⁶⁹ Çünkü; kaba, sert, katı kalpli davranmak mümin bir kişiye yakışmayacak hallerdir.

Günümüzde öfkenin sebep olduğu çeşitli hazin tablolarla neredeyse hayatın her alanında karşılaşılmıştır. Var olan öfkeye şeytan da bal sürüp insanların arasına; kin, nefret, intikam tohumları ekmeye çalışmaktadır. Akrabalık, dostluk, kardeşlik, karı-koca ilişkilerinin bir anlık öfke sonucunda büyük bir husumete dönüştüğü görülmüştür. Hayatın her alanında zuhur eden öfke, mutlulukları alıp götürmüş, insanların hayatlarını karartmıştır. Nice yuvalar öfke ateşi ile yanıp kül olmuştur. Ve bu ateş sadece sahibine değil etrafındaki masum insanlara da zarar vermiştir.

B. İLGİLİ HADİS-İ ŞERİFLER

Kaba, kırıcı, sinirli, öfkeli davranışlar İslam'ın istediği ahlaki davranışlar içinde yer almamıştır. Bunların tam aksi olan yumuşak ve kibar davranış ise dinin insanları yönlendirdiği erdemlerden sayılmıştır. Güler yüzlü olmak, iyilikleri yaymak, eziyetlere engel olmak ahlaki davranışlardan görülmüştür.¹⁷⁰ Ahlaken uygun olan fillerin mizanda ağır geleceği, kaba ve ahlaksız davranışlarda bulunanların Allah'ın sevmediği özelliklere sahip kişiler olduğu Ebû'd-Derdâ'dan gelen şu hadisle özetlenmiştir: *"Kıyamet günü müminin mizanında hiçbir şey güzel ahlaktan daha ağır değildir. Allah kaba ve ahlaksız kişileri asla sevmez."*¹⁷¹ Güzel ahlak unsurları arasında; insanlara ve yaptıklarına karşı tahammül göstermek, öfkelenmemek ve hiddetlenmemek yer almıştır. İlim ehlerinden bazılarına göre Allah

¹⁶⁹ Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, II, 339; Bk. Kutub, *Fî Zilâli 'l Kur'ân*, IX, 562.

¹⁷⁰ Tirmizî, *Birr*, 62. *أنه وصف حسن الخلق، فقال: "هو بسط الوجه، وبذل المعروف، وكف الأذى"*

¹⁷¹ Tirmizî, *Birr*, 62; Ebû Dâvud, 7. *ما من شيء أثقل في ميزان المؤمن يوم القيامة من حسن الخلق، وإن الله يعض الفاحش التذيء*

için öfkeyi tutmak ya da açığa çıkarmak da güzel ahlaktan kabul edilmiştir.¹⁷² İslam'ın yerdiği kaba, çirkin, kırıcı, öfkeli davranışlar konusunda Hz. Peygamber ümmetine uyarıda bulunmuş, dikkatli olmaya ve nasıl davranılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

1. Öfkeyi Yenmenin Önemi

Günlük yaşamda sevgi, sevinç, neşe, umut, hayret, kaygı, sıkıntı, tedirginlik, üzüntü, korku, nefret, kin, öfke, kızgınlık, isteksizlik gibi durumlar, iç ve dış uyaranların kişide oluşturduğu değişim ve tepkilerdir. İnsanlardaki bu duygular küme kümedir. Nasıl ki doğada ana renkler ve bunlardan meydana gelen değişik renkler varsa duygularda böyledir. Sevgi kendi içinde şefkat, merhamet, iyilik gibi duyguları barındırıyorsa korku da nefret, düşmanlık, öfke gibi duyguları barındırmaktadır.¹⁷³ Var olan bu duygular değişim ve tepkilerle yoğunlaştıkça coşku hali meydana gelmektedir. Coşkular da kısa sürmekte ve duruma göre insanda gevşeklik ya da gerginlik oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu olması açısından bu durumlardan olan öfke; doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepkidir. Çoğunlukla bu duygusal tepki olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.¹⁷⁴ Öfkeyi uygun zamanda yenebilme konusuna Kur'ân'da değinilmiş bunu başarabilenler övülmüştür. Öfkenin vereceği zararları Hz. Peygamber de (s.a) dile getirmiş bu konuda ümmetini uyarmıştır. Ümmetin en hayırlı olanlarının öfkesinden vazgeçenler¹⁷⁵ olduğunu belirtmiş. Kazanma içgüdüğü, yüceltme, hırs, tahakküm gibi durumlar kişileri öfkeye sevk etmiştir. Bunun sonucunda ise çok hazin tablolar çıkmış; insanlar amaçsız olarak birbirlerine kin, öfke gütmüş ve nice canlar yok olmuştur. Ülkemizde 1967 yılının Eylül Ayı'nda Kayserispor ve Sivasspor arasında gerçekleşen maçta iki takımın taraftarları arasında çıkan kavgada 48 kişi ölmüş, 600 kişi yaralanmıştır.¹⁷⁶ Geriye dönüp bakıldığında bu acı olayın yaşanmasında geçerli bir neden görülmemiştir. İnsanlar öfkelerinin kurbanı olmuş ve öfkelerinin neticesi olarak nice canlar kıyılmıştır. Ülkemizde değişik nedenlerle

¹⁷² Ebu'l-Ferec, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadisen min Cevâmi'l-Kelim*, Darus's-Selam, Kahire, 2004, II, 544.

¹⁷³ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s. 47.

¹⁷⁴ Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, ss. 38-39.

¹⁷⁵ جِيَارُ أُمَّتِي أَخْدَأُهُمُ الَّذِينَ إِذَا غَضِبُوا رَجَعُوا Heysemî, Edeb, 33.

¹⁷⁶ Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, ss. 145-146.

düzenlenen kapalı salon toplantılarının, açık havada yapılan gösterilerin, mitinglerin, yürüyüşlerin çatışmaya, kavgaya, saldırıya ve şiddete dönüşmesine sık rastlanmıştır. Özellikle din, mezhep, tarikat, etnik köken alt kültürüne bağlı grupların, toplum kesimlerinin, partilerin, bölgesel, yöresel derneklerin, işçi, memur, öğrenci, örgütlerinin düzenledikleri toplantılarda ya değişik grupların, toplum kesimlerinin, karşılıklı olarak birbirleriyle ya da güvenlik güçleriyle çatışması günlük olaylar halindedir.¹⁷⁷ Bu olaylar ülke ya da dünya gündemini oluşturdukça insanlar kendi görüşlerine yakın olan durumun taraftarlığını yapmıştır. Bir müddet sonra toplumun büyük bir kesiminin öfke duyduğu bir hal olmuştur. Burada Hz. Peygamberin gerçek pehlivanı öfkesine hâkim olabilen insan olarak tanımlamasının hakikati ve önemi görülmüştür.¹⁷⁸

İnsanın günlük ilişkilerinde öfke duygusu çeşitli sebeplerle kendini göstermektedir. Hırs, engellenme durumu, otorite kurma isteği gibi nedenlerden ortaya çıkmaktadır. Engellenmeden doğan öfke sonucu insanlarda gıpta ve kıskançlık ile birlikte düşmanlık oluşmaktadır. Yani gıpta ve kıskançlıktan gerginlik ortaya çıkmaktadır. A kişinin istediği bir nesneye B kişinin sahip olması ya da A'nın sevgisini istediği bir kişinin B'yi sevmesi bu gibi durumlara sebep olmaktadır. Habil ile Kabil olayı bu durumu açıklayan en iyi örneklerden biridir.¹⁷⁹ Hz. Adem'in oğulları olan Habil ve Kabil Allah'a bir kurban sunmaktadır. Habil'in kurbanı Allah katında kabul edilirken Kabil'inki kabul edilmemektedir. Kabil'de hırs ve öfke duygusu oluşmakta ve Habil'i öldürmeyi düşünmektedir. Kardeşine göre daha yumuşak bir kalbe sahip olan Habil kardeşinin tehdidine karşı ona bir zarar vermeyeceğini söylemektedir. Ancak buna rağmen Kabil nefesine yenik düşmekte ve kardeşini öldürmektedir.¹⁸⁰ Hırs ve bunun sonucunda doğan öfke ile hareket eden Kabil bununla yeryüzünde ilk kanı dökmektedir. Yine Hz. Yusuf ve kardeşleri

¹⁷⁷ Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, s. 120.

¹⁷⁸ Buhârî, Edeb, 76; Müslim, Birr, 29; Muvatta, Hüsnü'l-Halk, 3.

¹⁷⁹ Bk. Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, s. 20.

¹⁸⁰ وَأَنَا عَلَيْهِمْ نَبَأُ إِنِّي آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ نَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الخَاسِرِينَ Maide, 5/27-30.

arasında yaşanan olayda hırs ve kıskançlık sonucu ortaya çıkan öfkeden doğmaktadır. Hz. Yusuf gördüğü bir rüyasını babasına anlatmıştır. Babası kardeşlerinin Yusuf'a duyduğu kıskançlığı bildiği için rüyayı onlara anlatmamasını yoksa kardeşlerinin tuzağıyla karşı karşıya kalma ihtimalinin olduğunu söylemektedir. Zaten çok zaman geçmeden kardeşler, babaları Yakup'un, kardeşleri Yusuf'u kendilerinden daha çok sevdiği düşüncesine kapılarak Hz. Yusuf'u kaçırmakta ve bir kuyuya atmaktadır.¹⁸¹ Habil-Kabil örneği ya da Hz. Yusuf ve kardeşleri arasında yaşananlar bu konuya verilecek en meşhur örnekler arasındadır ve bu örnekler göstermektedir ki insan hırs ve kıskançlığa kapılmakta ve bu düşünceler sonucu öldürme eylemi ile neticelenmektedir. Gerçekleşen bu olay öfkeye hakim olabilmenin önemini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kul Allah katında yuttuğu öfke yudumundan daha hayırlı bir yudum yutmamaktadır.¹⁸² Kul, öfkeyi ve ona sebebiyet veren durumları yutmakta ve ona sabır göstermektedir. Âlimler tarafından en üstün huylar arasında sayılan bu özelliğe sahip kişileri Allah, kıyamet gününde insanlar arasında şöhret sahibi kılarak ve yücelterek o kişiye ödülünü vermektedir.¹⁸³

Öfkeye hâkim olabilme konusunda Hz. Enes'ten gelen bir hadise göre: Rasulullah (s.a) bir taşı havaya kaldırmaya çalışan bir kavme rastlamıştır. Yanındakilere onlar ne yapıyor diye sormuş ve böyle yaparak insanların kendi güçlerini göstermeyi ve kanıtlamayı istedikleri cevabını almıştır. Oradakilere: “*Kişiyi bu davranışından daha güçlü ne gösterir?*” diye sormuş ve yine kendisi “*Öfke anında kendisini tutandır.*” cevabını vermiştir. Başka bir rivayete göre Rasulullah çılgılık çılgılığa bağırsan insanların olduğu bir topluluğa uğramış ve oradakilere ne olduğunu sorunca etrafındakiler:

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْضُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَغْفُوبَ كَمَا أَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ لَفَذَكَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْمَسَاءِلِينَ إِذْ قَالُوا لِيُوسُفَ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ افْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ قَالَ قَائِلًا مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ يُوسُفَ وَالْقَوْمُ فِي غِيَابَةِ الْحَبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ Yusuf, 12/5-10.

¹⁸² İbn Receb Hanbelî, *Câmiu 'l-Ulûm ve 'l-Hikem*, I, 408.

¹⁸³ Mübarekfürî, *Tühfetü 'l-Ahvezî*, VI, 140.

“Ya Rasulallah, falanca güreşiyor ve ondan daha iyi greşen, ondan daha güçlü bir kişi yoktur.” cevabını almıştır. Rasulallah (s.a): “*Ben size ondan daha gçlsn haber vereyim mi? Kendisine zulmedene karşı öfkesini yenen biri ona, şeytana ve şeytanın arkadaşlarına üstün gelerek daha güçlü olduğunu kanıtlamıştır.*” buyurmuştur.¹⁸⁴

Hadis, öfkeyi yenebilmenin ve hilim davranışının faziletinin delillerinden görülmektedir. Hilim, kızgınlık duygusunu hapsedmektedir. Kızgınlık anında kişinin kendisine hâkim olması ise aklın göstergesi sayılmıştır. Çünkü akıl sözlükte bir şeyi tutmak ve onun çıkmasını engellemek¹⁸⁵ anlamlarına gelmektedir. Hadiste Rasulallah, fke ile hareket etmeyi yasaklamakta ve öfkelendiği zaman kişinin kendisine hâkim olmasının, öfkesini yutmasının faziletine dikkat çekmektedir. Konuyla alakalı olarak zikredilen hadisi Ebû Hureyre de rivayet etmektedir. Ebû Hureyre hadisi nakletmekte ve şu bilgileri vermektedir: Allah Rasulü’nn yanında Süleyman b. Surad vardı ve biz de Hz. Peygamber’in yanında bulunduğumuz bir sırada iki adam birbirleriyle svştler. O ikisinden biri arkadaşına kızarak hakaret etti. Yüzü fkeden kızardı ve aşırı derecede sinirlendi. Bunun zerine Rasulallah dedi ki: Öyle bir kelime biliyorum ki onu söylese kendinde bulunan hal ondan gider. Eğer “*Euzu billahi mine ’ř-şeytani’r-racim*” deseydi (o hal ondan giderdi). Oradakiler adama: “*Rasulallah’ın ne dediğini duymuyor musun?*” dedi. Adam: “*Ben deli değilim (duyuyorum).*” dedi.¹⁸⁶

İnsanda var olan bu hal diğer tüm ahlaki durumlar gibi insanın imtihanı kabul edilmiştir. Bunun da başarılı atlatılabilmesi büyük bir sınavdan tam not almak ile

¹⁸⁴ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَرَّ بِقَوْمٍ يَرْفَعُونَ حَجْرًا، فَقَالَ: " مَا يَصْنَعُونَ هَؤُلَاءِ؟ ". قَالُوا: يَرْفَعُونَ حَجْرًا يُرِيدُونَ الشَّيْطَانَةَ، فَقَالَ النَّبِيُّ أَفَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ؟ - أَوْ كَلِمَةً تَخُوهَا - الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْعَضْبِ وَيُورِثُ رِوَايَةً عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَرَّ بِقَوْمٍ يَصْطَرِحُونَ فَقَالَ: " مَا هَذَا؟ ". فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فُلَانٌ الصَّرِيحُ، مَا يُصَارِعُ أَحَدًا إِلَّا صَرَعَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: " أَفَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ؟ رَجُلٌ ظَلَمَهُ رَجُلٌ، فَكَتَمَ رَجُلٌ شَيْطَانًا، فَعَلَبَهُ وَغَلَبَهُ شَيْطَانُهُ، فَعَلَبَهُ وَغَلَبَ شَيْطَانُهُ، وَغَلَبَ شَيْطَانٌ صَاحِبِيهِ Heysemî, Edeb, 33.

¹⁸⁵ İbn Abdilber Nemerî Kurtubî, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esânid*, Vizarat Umumi'l-Evkaf ve şuuni'l-İslamiyye, Mağrib, 2009, VI, 322. Benzer bilgiler için bkz. Nevevî, *Minhâc*, XVI, 162.

¹⁸⁶ Buhârî, Edep, 76; Müslim, Birr, 30; Eb Dâvud, Edep, 4; Tirmizî, Da'avat, 53; Müsned, XXXIV, 426; XLV, 183; İbn Battal, *şerhu Sahihî l-Buhârî*, IX, 293; Aynî, *Umdetü l-Kâri şerhu Sahihî l-Buhârî*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, ts. XV, 175.

mümkün görülmüştür. Kişinin kendini dizginleyebilmesi başkalarının üzerinde fiziki güç kullanmasından daha zordur. Bu nedenle Peygamberimiz fiziki gücün asıl olmadığını, öfke anında kişinin kendine hâkim olmasının daha önemli ve ehemmiyetli olduğunu buyurmuştur. Merhamet Peygamberi bu özlü ve anlamlı benzetmeyle kulaklara küpe olacak bir mesaj vermiştir. Nice pişmanlıklara, gözyaşlarına neden olan öfkeye yenilmeme konusunda ümmeti uyarmıştır. Öfke anında istiazede bulunmanın öfkeyi uzaklaştıracağını söylemiştir. Şeytan öfkeyi kişiye o anda süslü göstermiştir. Öfke sahibi kendi arzularının ve nefsi duygularının sonuçlarını güzel görmeye başlamıştır. Şeytan onu baştan çıkarmış ve Allah'ın rızasından uzaklaştırmıştır. Allah'a istiazede bulunmak ise şeytanın tuzağını def etmede en güçlü silah olduğundan¹⁸⁷ Rasulullah hadisle bunu hatırlatmıştır.

Kişiler arasında öfke duygusunun oluşmasında, toplum ya da kişi üzerinde mutlak hâkimiyet kurmak anlamına gelen tahakküm¹⁸⁸ davranışı etkili olmuştur. Tahakküm, tarihte birçok dönemde karşılaşılan ve aşırıya gidildiği zaman şiddete dönüşen bir durumdur. İnsanda var olan otorite kurma arzusu ölçülü kullanılmadığı takdirde kişiyi öfkeye sevk etmiştir. Bu duygu ölçülü ve dengeli kullanılırsa bireysel ve toplumsal kazanımlar getirmiştir. Ancak bunun tam tersi bir durumda ise bireysel ve toplumsal şiddet oluşmuştur.¹⁸⁹ Otorite kurma hırs ve arzusu ve bunu sağlama adına ortaya konulan öfkenin bir örneği Mekke müşriklerinde görülmüştür. Mekkeli müşriklerin kölelere duydukları öfke ve uyguladıkları şiddetin sebeplerinden biri, kölelerin İslam'ı kabul etmeleriyle efendilerin onlara karşı otoritelerini kaybetmeleridir. Başka bir deyişle öfke ve öfkenin doğurduğu şiddetle aynı olan güç¹⁹⁰ kavramının ellerinden çıkmasıdır. Çünkü Mekkeli müşrikler her türlü gücü ellerinde bulundurmamak istemiş ve kendilerini Mekke'nin otoritesi ve gücü olarak görmüştür. Hz. Peygamber (s.a) ise bunun tam tersi yumuşak kalpli olmaya, affetmeye, cahillerin yaptıklarına göz yummaya müminleri teşvik etmiştir. İlgili

¹⁸⁷ İbn Dakîku'l-İd, Ebu'l-Feth Takyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb Kuşeyrî, *Şerhu'l-Erbâin en-Neveviyye fi'l-Ehâdîsi's-Sahihati'n-Nebeviyye*, Müessesetü'r-Reyyan, 2003, I, 71. Benzer bilgiler için bkz. Musa Şahin Laşin, *Fethu Mün'im Şerhu Sahihi Müslim*, Darü's-Şark, Kahire, 2002, X, 97.

¹⁸⁸ Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 67.

¹⁸⁹ Bk. Tuğlu, *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşılığı*, ss. 64-65.

¹⁹⁰ Arendt, *Şiddet Üzerine*, s. 55.

hadisler bağlamında Hasan Basri'ye en üstün cihadın ne olduğu sorulmuştur. Hasan Basri; nefsi arzulara, heva ve heveslere karşı yapılan cihattır cevabını vermiştir. Konuyla ilgili bir başka örnek ise Şeytanın, Âdem'e secde edin¹⁹¹ emrine karşı gelmesidir. Şeytan, kendisinin ateşten yaratıldığını insanın ise topraktan yaratıldığını bu sebeple ondan daha üstün olduğunu¹⁹² söylemiş ve öfkesinin kurbanı olmuştur. Bunun sonucunda Allah'ın huzurundan kovulmuştur. Bugün tahakküm hissiyatı liderler ya da politikacılarda müşahede edilmiştir. Hırsına ve öfkesine yenik düşen şeytan öfke anında kişiye öfkeyi cazip göstermiştir. Şeytanın bu hilesinden korunmak için Allah'a sığınmak gerekmiştir.¹⁹³

Bir bireyde; doğru-hatalı, güzel-çirkin, iyi-kötü, olumlu-olumsuz, etkin-edilgin davranışların tohumları çocukluk döneminde atılmaktadır. Çocuk büyüdükçe küçük yaşta ekilen tohumlarda onunla birlikte büyümekte, yetişmekte, filizlenmektedir. Kendi çevresindeki insanların davranışlarına göre oluşturduğu hoşgörü ya da hoşgörüsüz ortama göre meyvesini vermektedir. Gelecek kuşakların hoşgörülü olup olmaması, içinde yaşadıkları ortamla bağlantılıdır. Bu nedenle toplumsal ortamın temelini oluşturan aile, aile içi ve okul eğitimi, din, gelenek, görenek, töre gibi kurumların insanı hoşgörü içinde kucaklaması gerekmektedir. Hoşgörü neticesinde doğan uzlaşma ise; değişik insanlar, gruplar, alt kültürler, toplum kesimleri arasındaki duygu, düşünce, davranış, tutum, eylem farklılıklarını ortak bir amaca yönlendirmek doğrultusunda olabileceği gibi; farklılıklara karşılıklı saygılı davranmak doğrultusunda da olabilmektedir.¹⁹⁴ Bunun sonucunda insan ilişkilerinde kaba, kırıcı, nezaketsiz davranışlar yerini müsamahaya, inceliğe, kibar olmaya bırakmaktadır. İsteklerin en güzel şekilde, nezaketle yapılması Hz. Peygamber'in de nasihatleri arasında bulunmaktadır. Kibar bir şekilde istekte bulunmak şiddet ve öfkeyle istemekten daha güzel kabul edilmektedir.¹⁹⁵

¹⁹¹ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ Bakara, 2/34.

¹⁹² أَرَأَيْتَ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّمَّنْ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ Araf, 7/12.

¹⁹³ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IX, 296.

¹⁹⁴ Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, s. 258.

¹⁹⁵ Abdurrahman b. Mervan b. Abdurrahman Ensâri, *Tefsîru'l-Muvatta*, Vizâratü'l-Evkaf ve's-Şuunu'l-İslamiyye, Katar, 2008, II, 743.

Ebû Hureyre (r.a) anlatıyor: “Bir adam: “Ey Allah’ın Rasulü! Bana bir nasihatte bulun, uzun yapma! Ta ki nasihatini unutmayayım” demişti (ve birkaç kere tekrar etmişti). Hz. Peygamber (bir kelimeyle): “Öfkelenme!”¹⁹⁶

Hadiste bahsedilen sahabinin kim olduğu hakkında ihtilaf vardır. Farklı rivayetlerde bu sahabi için farklı kişiler zikredilmektedir. Hadiste sahabinin bana “nasihatte bulun” isteği “Beni dini ve dünyevi açıdan fayda veren şeye ulaştır.” şeklinde anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber bu tavsiyeyi isteyen kişinin çok kızgın, asabi olduğunu bilip ve o kişinin haline göre cevap vermektedir. Şeytanın vesveselerinden biri olan öfke insanı normal halinden uzaklaştırmaktadır. Kişi boş ve yanlış sözler konuşarak kötülük yapmaktadır. Kin ve düşmanlık hissi beslemekte belki de bazen öfke ile yaptıkları küfre sebep olmaktadır. Bu sahabi, Hz. Peygamber’in verdiği cevaptan tatmin olmadığından birkaç defa yine aynı istekte bulunmaktadır. En son kendisi için en faydalı olacak davranışı isteyince Hz. Peygamber, sahabi için daha faydalı bir durum olmadığından aynı cevabı vermektedir.¹⁹⁷ Hz. Peygamber’in verdiği bu cevap, sahabi açısından içinde bütün hayırları toplayan bir nasihattir. Sahabinin isteği üzerine az sözle onun unutmayaacağı bir cümle söylemektedir.¹⁹⁸ Bazı rivayetlere göre Rasulullah “öfkelenme” demekte buna ilave olarak bunu başardığı takdirde kişiye cennetin verileceğini müjdelemektedir. Bunun üzerine sahabi Hz. Peygamber’in söylediğini düşününce, öfkenin tüm kötülükleri topladığını anladığını dile getirmektedir.¹⁹⁹

Öfke, insanın yaratılış ve fitratında var olan doğal bir heyecanlanma ve coşku hali olarak görülmektedir. Kızgınlık halinde kişi, güçlü bir insanın kendisine yapılan bir ayaklanmayı kontrol altına alabildiği gibi hâkim olabileceği her işinde öfkesinden ve onun sebeplerinden kaçınmakta onun bırakacağı izlerden uzaklaşmaktadır. O halde sakin davranmakta, cevap vermekte kendisini durdurmakta, uzuvlarını hareket

¹⁹⁶ أن رجلاً أتى إلى رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فقال: يا رسول الله علمني كلمات أعيش بهن، ولا تكثر علي فأنسى، فقال رسول الله -صلى الله عليه وسلم-: لا تغضب Buhârî, Edep, 76; Tirmizî, Birr, 73; Muvatta, Hüsnü’l-Hulk, 11.

¹⁹⁷ Bk. Özkes, İhsan, *Riyâzü’s-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, İslamoğlu Yayınları, İstanbul, 1991, III, 234. (İmam Nevevî’den naklen).

¹⁹⁸ İbn Abdilber, *Temhîd*, VII, 245.

¹⁹⁹ Suyûtî, Ebu’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Şerhu’l-Câmiu’s-Sahîh*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1998, VIII, 3686.

ettirmemekte ve dili ile yanlış sözler sarf etmekten nefisini engellemektedir. Öfke anında bunları yapabilen insanların en güçlüsü kabul edilmektedir. Çünkü insanın en büyük düşmanı nefsi ve şeytan kabul edilmektedir. Bunlara galip gelirse en güçlü düşmanına galip gelmektedir. Bu nedenle kendisinden nasihat isteyene Rasulullah (s.a) “öfkelenme” buyurmaktadır. Öfke anında akıllı kişi kendisini yönetmektedir. Aynada kendisine baktığında kendisiyle alay etmekte ve kendisini küçük görmektedir. Görünümünden utanç duymaktadır. Davranışlarında sağduyuyu bırakmaktadır.²⁰⁰ Şeytan öfke ile insanı ılımlı olmaktan çıkarmaktadır. Artık öfke sahibi, dinin ve örfün boş kabul ettiği sözler sarf etmeye, itibarsız gördüğü davranışlarda bulunmaya başlamaktadır. Kötü ahlaktan sayılabilecek çirkinlikler sergilemekte, nefret içerikli davranışlarda bulunmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber öfkelenme demekte ve bunda ısrar etmektedir. Bununla soru soranda bulunan tartışma halini değiştirmeyi murad etmektedir. Sanki bu sözüyle soru soran sahabiye, “ahlakını güzelleştir” mesajını vermektedir. Az söz ile derin bir mana aktarmaktadır. Bu nedenle, “öfkelenme” hadisi Hz. Peygamber’in cevamiu’l-kelim olduğunun ve eşsiz bir üsluba sahip olduğunun en açık delillerinden kabul edilmektedir.²⁰¹

Öfkeliyken insan karşıdakini anlamadan, dinlemeden ve onun niyetini sorgulamadan o kişiyi suçlamaya çalışmaktadır. Öfke anının birçoğunda kişiler kendi suçlarını kapamak adına bu yola başvurmaktadır. Bu duygu durumunda sevdiği kişilerin bütün güzel özelliklerini silip atmaktadırlar. Öfkesi dinen biri yaptığı davranışları süzgeçten geçirince hatalarını fark etmekte ve belki de davranışından nefret etmektedir. Hiddetlenen bir insanın bunları yaşamamak adına bağışlayıcı olmayı öğrenmesinde fayda görülmektedir. Hz. Peygamber’in nasihat isteyen sahabiye öfkelenme demesi bunu desteklemektedir. Böyle yaparak kişinin ahlakını güzelleştireceği murat edilmektedir. Söz ve filler ile insanlara zorluk çıkarmamakla kişinin sevilen biri haline geldiğine işaret buyrulmaktadır.²⁰² Ayrıca öfke anının üzerinden zaman geçip davranışını sorguladıktan sonra öfke duyduğu kişiye bir iyilik yapma yoluna gitmekte ve öfkesinin zararlarını telafi etmektedir. Karşısındakine

²⁰⁰ Musa Şahin Laşin, *Fethu Mün'im Şerhu Sahîhi Müslim*, X, 96.

²⁰¹ Aliyyü'l-Kâri, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, VIII, 3187.

²⁰² Ensâri, *Tefsîru'l-Muvatta*, II, 747.

düşmanlık beslemek yerine öfkesinin sebebini bulup bu duyguyu yok etmeye yardımcı olacak somut adımlar atmış olmaktadır.

Hız. Peygamber'in tebliğ yöntemine bakıldığında soran kişinin kişilik özelliklerine göre cevap verdiği görülmüştür. "Öfkelenme" hadisi de bu hadislerden biri olarak ele alınmıştır. Bu hadisle cevap bir kişiye verilmiş fakat tüm ümmet için geçerli olan bir durum belirtilmiştir. Sahabenin sorularına Hız. Peygamber'in bu şekilde cevap vermesi bizlere de tebliğ konusunda yol göstermiştir. Ayrıca bu duygunun sonuna kadar bastırılmayacağına âlimlerin dikkat çekmiştir. Bastırılmayacağı ancak yeri geldiğinde gerektiği kadarıyla kullanılması en efdal davranışlardan kabul edilmiştir. Bir Müslümanın bunu başarmak için gayret göstermesi gerektiği söylenmiştir.

Abdullah b. Mes'ud (r.a) anlatıyor: "Rasulullah (s.a) buyurdular ki: "*Mü'min ne saldırıda bulunan ne lanet edici ne kaba ve çirkin sözlü ne de hayâsızdır.*"²⁰³

İnsanların ayıplarını gören, lanet okuyan, kötü söz söyleyen, söz ve fiillerinde kırıcı ifadeler kullanan, insanların arasını gıybet ve azarlama ile bozan özellikler her ne kadar bir müminde bulunmaması gereken özellikler olsa da²⁰⁴ şârihler, bu tür davranışlarda bulunan müminlerin tekfir edilmeyeceğini söylemektedir. Bu sebeple mümin kelimesine "kâmil" sıfatını vermektedirler. Bu durumda kötü söz söyleme alışkanlığı olan biri, imanını kaybetmemekte ancak imandaki kemal sıfatını zedelemektedir. Ancak Mümin kişinin, öz eleştiri yaparak hadisi mutlak ifadeyle anlayıp "ağzımdan çıkan kötü söz imanımı tehlikeye atıyor" diyerek kötü söz sarf etmekten kaçınması gerekmektedir. Allah'a kul ve Hız. Peygamber'e ümmet olma edep ve ahlakı bunu gerektirmektedir. Kötü söz sarf eden kimseler her ne kadar imanını zedelemiş olsa da insanın onu tekfir etmesi uygun görülmemektedir. Öfke, şiddet, kızgınlık, hışım gibi duygular geçerli bir nedenle ortaya çıkmadığı sürece en kötü huylardan kabul edilmektedir. Öyle bir durumda kişinin gözü bir şey görmeyeceğinden şeytan onunla dilediği gibi oynamakta ve ona istediği kötülükleri

²⁰³ لَا الْبَيْدِيَّ وَلَا الْفَاجِسِيَّ، وَلَا اللَّعَانَ، وَلَا اللَّعَانَ، وَلَا الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَانِ، وَلَا اللَّعَانَ، وَلَا الْفَاجِسِيَّ، وَلَا الْبَيْدِيَّ Tirmizî, Birr, 48.

²⁰⁴ Faysal b. Abdilaziz Mübarek, *Riyâzü's-Sâlihîn*, Daru'l-Asime, Riyad, 2002, I, 868-976.

yaptırabilmektedir. Öfkesine hâkim olamayan kişilerin zilzurna sarhoş olan birinden farkı bulunmamaktadır. Şeytan o halde bulunan biriyle dilediği gibi oynamaktadır. Ancak insan öfkesine hâkim olursa, kendisini kızıp bağırmaya teşvik eden şeytani yenmekte ve böylece kötü sonuçlar doğuran eylemlerden kendini uzak tutarak onurunu korumaktadır.²⁰⁵

Müminler de bulunmaması gereken sıfatları sayan bu hadise bakıldığında burada sayılan sıfatların öfkeden neş'et ettiği görülmüştür. Hz. Peygamber burada – Allahu alem- öfkeden daha küçük olan bu halleri sayarak “küçük olan bir davranış mümine nasıl yakışmaz ise onun daha büyük hali olan öfke hiç yakışmaz” mesajını vermiştir.

Muâz bin Enes'den (r.a) rivayet edildiğine göre; Rasulullah şöyle buyurmuştur:

*“Kim bir öfkeyi, gereğini yapmaya gücü yettiği halde yutarsa Allah kıyamet gününü o kimseyi bütün yaratıklara övgü ile tanınip meşhur eder. Nihayet onu huriler içinden dilediğini seçmek hususunda serbest kılar.”*²⁰⁶

Hadis, öfkeyi yenebilmenin önemine dikkat çekmektedir. Aslında öfkeye ket vurmak kişinin kendisini kötülüğe çeken nefsinin yenmesi anlamına gelmektedir. Hadiste bahsedilen fazilete sahip olabilmek için kişinin intikamını ya da hıncını almaya gücü yettiği halde bunu yapmaması gerekmektedir. Nitekim asıl maharet kızgınlık sırasında kendini tutabilmek ve bunun mükâfatını Allah'tan beklemektir. Öfkeyi yenmek ahiret gününde kişiyi nimete ulaştırmaktadır. Allah'ın lütfuna mazhar kılmaktadır. Bu özelliğinden ötürü kişi diğer varlıklara tanıtılmakta ve kendisinden övgü ile bahsedilmektedir. Cennet nimetleri bu kimsenin önüne serilmektedir. Cenneti kazandığı, huriler içinden dilediğini seçme serbestliğinden anlaşılmaktadır.²⁰⁷

²⁰⁵ Bk. Kandemir vd., *Riyâzû's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, III, 582.

²⁰⁶ من كظم غيظاً وهو قادرٌ على أن ينفذه، دعاه الله على رؤوس الخلائق يوم القيامة، حتى يُخبره في أيِّ الحورِ شاء. Tirmizî, *Birr*, 74; Ebû Dâvud, *Edeb*, 3.

²⁰⁷ Bk. Hatipoğlu, *Süneni İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, X, 459.

Hadis-i şeriflerden öfkeyi yenmenin yolları ve faydası şöyle anlaşılmaktadır:

Öfkesini yenene Cennet mükâfat olarak sunulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah: *“Onlar bollukta Allah için harcarlar, öfkelerini yutarlar, insanları affederler.”*²⁰⁸ ayeti kerimesiyle cenneti kazananların özelliklerinden bazılarını sayarak onlara mükâfat vadetmiştir.

Öfkeyi yutmak; kişinin öfke halindeyken içini boşaltmaktan kendini men etmesi olarak açıklanmaktadır. Kişi öfkeyle dolu olduğu halde muhatabına bunu yansıtmamak için kendisine set çekmektedir. Öfke çoğunlukla kızgınlığa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İkisi arasındaki fark ise kızgınlık uzuvlarda belirmemekte, uzuvlara yansımamakta, öfkenin arkasında kalmaktadır. Öfke ise uzuvlarda kendini göstermekte ancak çok uzun sürmemektedir. Allah'ın öfkesinden bahseden ayetlerden hareketle öfke, Allah'a dayandırılmaktadır. Bundan dolayı bazı insanlar öfke halinde kızıma durumuna memnun olmaktadır. Ancak bu doğru bir davranış olarak kabul edilmemektedir.²⁰⁹ Öfkesini yenip affetme erdemini gösteren biri büyük bir ecir ve sevaba erişmektedir. Nitekim hadis-i şerifte: *“Allah katında, bir kulun sırf Allah rızası için yuttuğu öfke yudumundan daha büyük sevabı olan bir yudum yoktur.”*²¹⁰ buyrulmaktadır.

Öfkesini yutan, kendinden Allah'ın azabını def etmektedir. Hz. Enes'in şu rivayeti bunu açıkça ifade etmektedir. *“Kim öfkesini yenerse, Allah da ondan azabını uzaklaştırır; kim dilini (lüzumsuz sözlerden) uzak tutarsa Allah da onun günahlarını affeder.”*²¹¹

Öfkesine hâkim olabilen kimselere bazı müjdeler verilmiştir. Öfke duygusunun olduğu anda kişinin onu içinde tutması suyu yutması durumuna benzetilmiştir. Kulun su yudumlaması gibi öfkeyi içine çevirmesi sevabı çok olan, Allah katında derecesini yükselten ve en çok sevilen davranışlardan sayılmıştır. Kişi,

²⁰⁸ Al-i İmran, 3/134. الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

²⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 206-207.

²¹⁰ ما من جرعة أعظم أجراً عند الله، من جرعة غيظ كظمها عبد ابتغاء وجه الله. İbn Mâce, Zühd, 18.

²¹¹ مَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللَّهُ عَنْهُ عَذَابَهُ وَ مَنْ كَفَّ لِسَانَهُ سَتَرَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ. Heysemî, Edeb, 33.

Ayet ve hadisler fitrata uygun olanı emretmektedir. Kişinin bu eğitimden geçmesi öfkesini kontrol edebilmesi konusunda ona yardımcı olmaktadır. Öfke sırasında Hz. Peygamber'in tavsiyelerini, bu konudaki vaatlerini düşünmek kişiyi sakinleştirmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in: *"Kim yalan söylemeyi terk ederse Cennetin etrafında bir köşk yaptırılır. Kim de haklı olduğu halde münakaşayı ve tartışmayı terk ederse Cennetin ortasında bir köşk yaptırılır. Kim de ahlakını güzelleştirirse ona da Cennetin en yüksek bölgesinde bir köşk yaptırılır."*²¹⁷ hadisini bilen ve düşünebilen bir insana bu hadis sakinet vermektedir. Kişi doğruyu yapıyor ya da doğruyu konuşuyor olduğu halde karşısındakiyle çekişmeyi, tartışmayı terk ederse Allah'ı razı etmekte ve cennet ile mükâfatlandırılmaktadır.²¹⁸ Bu hadis ile hareket edebilen bir kişi sadece cenneti düşünmemektedir. Öfkeyi yendiği takdirde verilecek mükâfatın büyüklüğünü düşünerek öfke duygusunu yutmanın önemini anlamaktadır.

Hz. Peygamber'in öfkenin önlenmesi konusundaki uyarı ve tavsiyeleri dikkate alındığında öfkeyi ve öfkeyi tetikleyen kin, nefret, kıskançlık, haset gibi insan fitratında var olan bu duyguları öldürmesini istememiştir. Ancak bu durumlara sebep olacak durumları değiştirmesini önermiştir. Özellikle kontrolü zor olan bu duyguları önleyenleri övmüş ve onlara verilen mükâfatları müjdelemiştir.

Öfke anında öfkeyi yutmanın önemini açıklayan Hz. Peygamber bunu gerçekleştirebilmenin yollarını göstermiştir. Bazen bir sahabinin sorusu üzerine, bazen yanında meydana gelen bir olay üzerine, bazen dini tebliğ ve tebyin etme konusunda çeşitli tavsiye ve açıklamalarla öfke duygusunu kontrol edebilme hakkında tavsiyelerde bulunmuştur.

2. Hadislerde Öfke Yönetimi

Fıtri bir duygu olan öfke davranışı ayet ve hadislerde geçmiştir. Kur'an'ın müfessiri olan Hz. Peygamber bu konuyu hadisleriyle tekit etmiştir. Öfke anında

²¹⁷ Tirmizî, مَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَهُوَ بَاطِلٌ، يُبْنِي لَهُ قَصْرٌ فِي رَيْضِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ تَرَكَ الْبُرْءَ وَهُوَ حَقٌّ، يُبْنِي لَهُ فِي وَسْطِهَا، وَمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ، يُبْنِي لَهُ فِي أَعْلَاهَا Birr, 58.

²¹⁸ Mübarekfûrî, *Tühfetü 'l-Ahvezî*, VI, 109.

kişinin sözlü ya da fiili verebileceği zararları önleme adına müminlere rehber olmuştur.

Günümüzde insanların maddi-manevi beklentilerine ulaşamamaları, doyumsuzlukları; öfkeyi, sabırsızlığı ve sinir halini artırmaktadır. Daha iyi şartlarda yaşama isteği, insanların, toplumların, ülkelerin, gösterişli yaşam biçimi, tüketimi artırmayı amaçlayan reklamlar aile bireylerinin beklentilerini yükseltmektedir. Bu beklentilerin karşılanmaması bireyin, hem ailesiyle hem toplumdaki diğer insanlarla iletişimini bozmakta; kızgınlık, öfke, nefret gibi duygularını artırmaktadır. Araştırmalar; saldırganlık, şiddet, cinsellik öğeleri içeren görüntülerin; çocukları ve gençleri saldırgan davranışlara ve şiddet eylemlerine yatkın duruma getirdiğini ortaya koymaktadır.²¹⁹

Televizyonda ve çeşitli medya organlarında yapılan programlar nefsi istekleri sürekli artırmakta, bunu tatmin edemeyen insanlar ise bu isteklerini bastırması sonucunda öfkeye yönelmektedir. Çeşitli sosyal medya ağlarında yapılan paylaşımlar insanların birbirlerine haset etmelerine sebep olmaktadır. Bu haset sonucunda kendi kendilerinde oluşturmuş oldukları eziklik psikolojisini öfke ile gidermeye çalışmaktadırlar.

Son yıllarda filmlerin büyük ölçüde saldırganlık içermeye başladığını söylemek gerçeği tam anlamıyla ifade etmemiştir. Dövüşme, dövme, öldürme ve cinayet; kovboy ve gangster filmlerin her zaman ortak konusu olmuştur. Laboratuvar çalışmaları, genel olarak saldırganlığı gözleminin saldırgan davranışları artırdığını²²⁰ kanıtlamıştır. Bunun yanında bazı müzik türleri; öfkeli, saldırgan, şiddet içerikli davranışları artırmıştır. Günümüzde bazı Amerika ve Avrupa ülkelerinin yanı sıra ülkemizde özellikle büyük kentlerde yaşayan gençlerin bir bölümünün caz, rock, metal ve bazı yerli müziklerin etkisiyle alkol ve içki kullanımını artırdığı, bunun etkisiyle şiddet eylemlerine daha meyilli oldukları²²¹ kabul edilmiştir. Toplumda

²¹⁹ Bk. Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, ss. 120-122.

²²⁰ J.L. Freedman, D.O. Sears, J.M. Carlsmith, *Sosyal Psikoloji*, (ter: Ali Dönmez), İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 283.

²²¹ Köknel, *Şiddet Dili*, s. 143.

insanların yaptıkları öfke kaynaklı hareketler, işlenen cinayetler, aile içi şiddet, yaşça büyüklere gösterilen saygısızlıkların kaynakları olarak da kitle iletişim araçlarında yapılan yanlışlıklar gösterilebilmektedir. Örneğin silahla ilişkili şiddet olaylarının haberlere yansması, şiddet içeren dizilerin, filmlerin yayınlanması silahın, silahlanmanın artmasına ve cinayet olaylarına sebep olmaktadır.²²² Günümüzde cinayet işleyen biri çok rahatlıkla “Öfkelenim, ne yapacağımı bilemedim, izlediğim şu programda da aynısını görmüştüm bende öyle yaptım.” diyebilmektedir. Bu gibi durumlar karşısında öfke duygusunu yutabilmeyi İslam dini methetmiştir. Öfkesi ortaya çıkan bir kişiye Rasulullah’ın nasıl yol gösterdiğini Ebû Vail (r.a) şöyle anlatmıştır:

Urve b. Muhammed es-Sa’dî’nin yanına girdik. Bir zat kendisiyle konuştu ve Urve’yi kızdırdı. Urve kalkıp abdest aldı ve:

“Babam, dedem Atıyye’den (r.a) nakletti ki o, Rasulullah (s.a) ’ın şöyle söylediğini nakletmiştir:

Öfke şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır, ateş ise su ile söndürülmektedir; öyleyse biriniz öfkelenince hemen kalkıp abdest alsın.”²²³ Aynı hadis yine Ebû Vail el Kâss aracılığıyla gelmiştir:

Birgün biz Urve b. Muhammed b. es-Sa’dî’nin yanına girmiştik. (Orada) bir adam onunla konuşup onu kızdırdı. Bunun üzerine Urve b. Muhammed kalktı, abdest aldı, sonra abdestli olarak dönüp yanımıza geldi. Sonra babam Rasulullah’ın (s.a) şöyle buyurduğunu bana haber verdi demiştir:

*“Muhakkak ki öfke şeytandandır ve kuşkusuz şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateşi de ancak su söndürür. Binaenaleyh, biriniz öfkeleniği zaman abdest alsın.”*²²⁴

Öfke insanı normal, ılımlı davranmaktan uzaklaştırmaktadır. Kişi öfkeliyken; boş, hakka uygun olmayan, asılsız, geçersiz sözler konuşmaktadır. Muhataba kin besleme,

²²² Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, s. 190.

²²³ إن الغضب من الشيطان، وإن الشيطان خلق من النار، وإنما تطفأ النار بالماء فإذا غضب أحدكم فليتوضأ Buhârî, Edeb, 73; Ebû Dâvud, Edeb, 4; Müsned, IV, 226.

²²⁴ Ebû Dâvud, Edeb, 4.

ondan nefret etme, tikslenme gibi yasaklanan çirkin davranışlar kendinde belirlemektedir. Suç işlemeye meyilli bir hale gelmektedir.²²⁵ Yasaklanan ve insanı kötü davranışlara çeken öfke halinde nasıl davranılması gerektiğini Ebû Zerr el-Ğıfari (r.a) Rasulullah'tan (s.a) şöyle aktarmaktadır:

“*Biriniz ayakta iken öfkelenirse hemen otursun. Öfkesi geçerse ne ala geçmezse yatsın.*”²²⁶

Hadislerde Hz. Peygamber öfkeyle baş edebilmeye karşı yine bir yöntem göstermektedir. Ayakta duran kişinin hareket etmeye ve saldırmaya hazır olduğu söylenmektedir. Oturan kişide ise bu durum meydana gelmemektedir. Yatan kişi, bu iki durumdan daha uzakta kalmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber oturmayı öfke geçmezse yatmayı emretmektedir. Böylelikle ayakta durduğu sırada yapacağı yanlış davranışlardan öfkesi geçtikten sonra pişman olmaz²²⁷ mesajını vermektedir. Öfke konusu ile ilgili hadislerin genel özelliği, kişiyi sonrasında pişman olacağı şeyleri yapmaktan men etmesidir.

İbni Abbâs (r.a.)dan rivayet edildiğine göre Rasulullah şöyle buyurdu:

... *öğretiniz ve kolaylaştırınız.* (Bu sözü) üç defa söyledi.

“*Bir de öfkelendiğin zaman sus.*” (Bunu da) iki defa söyledi.²²⁸

Öfkeli kişi öfkelerini sözleriyle dışa yansıtmaktadır. Bundan dolayı öfke anında susabilmek öfke için büyük bir ilaç mahiyetinde sayılmıştır. Çünkü kişi öfkesi geçtikten sonra bu duruma pişman olmaktadır. Ancak susarsa bu kötü hal ve sonuçları ortaya çıkmamaktadır. İcî: “Hiçbir zaman kendimi öfke ile doldurmadım ve öfke ile konuşmadım. Bundan dolayı öfke yüzünden hiç pişman olmadım.” diyerek

²²⁵ İbn Dakîku'l-İd, *Şerhu'l-Erbaîn*, I, 71.

²²⁶ إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْلِسْ، فَإِذَا ذَهَبَ عَنْهُ الْعَضَبُ وَإِلَّا فَلْيَضْطَجِعْ Buhârî, Edep, 73; Ebû Dâvud, Edeb, 4; Müsned, XXXV, 278.

²²⁷ Hattâbî, Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim, *Meâlimü's-Sünen*, Matbaatü'l-İlmiye, Halep, 1932, IV, 108; Azimâbâdî, *Avnü'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, XIII-XIV, 97

²²⁸ عَلِّمُوا وَيَسِّرُوا، عَلِّمُوا وَيَسِّرُوا- ثَلَاثَ مَرَّاتٍ- وَإِذَا غَضِبْتَ فَاسْكُتْ مَرَّتَيْنِ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Edebi'l-Müfred li'l-İmam el-Buhârî*, Daru's-Sadîk li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1974, I, 501.

bu konunun önemine dikkat çekmektedir.²²⁹

Hz. Muaz b. Cebel (r.a) anlatıyor: İki kişi Rasulullah (s.a)’in huzurunda birbirlerine hakaret ettiler. (Öyle ki) birinin yüzünde (diğerine karşı) öfkesi gözükiyordu. Rasulullah (s.a):

“Ben bir kelime biliyorum, eğer bir kimse onu söyleyecek olsa, kendinde zuhur eden öfke giderdi: *Euzu billahi mine ’ş-şeytani ’r-racim*” buyurdular.²³⁰

Öfkelenen kişiye bu hatırlatılınca ben deli değilim ki istiaze de bulunayım diyerek tepki gösterdiği haber verilmektedir. Ancak bu düşünce Allah’ın diniyle bağdaşmamaktadır. Dinin nuruyla terbiye olmamış bir kişinin sözü olarak kabul edilmektedir. Öfke delilik alameti değil şeytanın oyunlarından sayılmaktadır. Şeytandan istiaze etmek öfkeyi gidermekte ve şeytanın hilelerini boşa çıkaran en büyük silahlardan görülmektedir. Hadislerden öfkenin de şeytanın hileleri arasında olduğu ve şeytanın vesvesesinin eseri²³¹ olduğu anlaşılmaktadır. Şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateşi su söndüreceğinden öfkeli kişinin abdest alması tavsiye edilmektedir. Ebû Derda öfke ve öfkeyi yenmenin önemi hakkında; insanın Allah’ın öfkesine en yakın olduğu anın, kişinin öfke halinde olduğu andır diyerek açıklamaktadır. Yine öfke ateşini, cehennem ateşini düşünerek söndürmek gerektiği vurgulanmaktadır.²³²

İnsan istemediği bir durum ile karşılaşır veya yiyecek, giyecek, yatacak yeri elinden alınırsa öfkelenmektedir. İnsanın dünyaya olan sevgisi nispetinde öfkesi çoğalmaktadır. Öfkeyi kibir, gurur ve benlik hisleri kamçılar. Dünya sevgisi kişinin içinden ne kadar çıkarsa öfke o nispette kendisinden yok olmaktadır. Bu gibi illetlerden insanın kurtulması pek kolay değildir, ancak bunlardan kurtulmak için manevi birtakım ilaçlara başvurmak gerekmektedir. Öfke daha fazla çocuklarda, ihtiyarlarda, cahillerde ve kendini bilmeyenlerde görülmektedir. Peygamberler,

²²⁹ İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu ’l-Ulûm ve ’l-Hikem*, I, 366.

²³⁰ *إِنِّي لِأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا، لَذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ، لَوْ قَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* Bûharî, Edep, 76; Tirmizî, Da’avat, 53; Ebû Dâvud, Edeb, 4.

²³¹ Azimâbâdî, *Avnü ’l-Ma ’bud Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, XIII-XIV, 98.

²³² Aynî, *Umdetü ’l-Kâri*, XV, 175.

veliler ve bilgin kişilerde öfke pek bulunmamaktadır. Onlar öfkelerini teskin edebilen ulu önderlerden kabul edilmektedirler. Onların hallerine bakmak ve onlardan hisse almak icap etmektedir. Bu vesile ile ahlâk düzelebilmekte, öfkeli halden yumuşak huylu hale dönülebilmektedir. Fakat kişinin gayret göstermesi ve iyi olmaya niyet etmesi gerekmektedir.²³³

Öfkesini yutuveren kişi kıyamet günü insanlar arasında övülmekte ve derecesi yükselmektedir. Elde edeceği bu büyük armağanı kendi yaptıklarıyla kazanmaktadır. Kötülüğü emreden nefsinı yenmeye kendini zorladığı için Allah'ın övgüsüne mazhar olmaktadır.²³⁴ Nefsin oluşturabileceği kötülüklerin önüne öfkesini yutarak set çökmektedir. Öfkelenildiği zaman kişi ne yaptığının farkına varamamaktadır. Neden-sonuç ilişkisini düşünmeden hareket etmek kişilerarası ilişkileri olumsuz etkileyen davranışlar arasında sayılmaktadır. Kendisini olumsuz bir kişi olarak düşünüp gereksiz tepki vermek, olayları abartılı bir şekilde ve olduğundan farklı olarak önemli ya da önemsiz görmek, hatalı tepkiler vermek kişinin saldırgan davranışlar sergilemesine yol açmaktadır.²³⁵ Burada öfkeye yenik düşmeme adına düşüncelerin temizlenmesi önem arz etmektedir. Kişinin soğukkanlı davranması ve karşıdaki ile duygudaşlık kurmayı denemesiyle daha sağlıklı sonuçlar alınmaktadır. Nitekim Hz. Mevlana bu durumu şu sözleriyle izah etmektedir: “Öfke rüzgâr gibidir. Bir süre sonra diner ama birçok dal kırılmıştır bile.” İnsanın hırsının zirvede olduğu zamanlardan biri olan öfke halinde Hz. Peygamber; bu hal geçinceye kadar başka işle meşgul olmaya, o yeri terk etmeye, öfkeden ve öfkeyi tetikleyen şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaya insanları yönlendirmektedir. Kişi, öfke anında tek olan Allah'ın varlığını düşünse ya da öfke hali ve öfkeyi fısıldayan şeytanın verebileceği kötülükleri düşünüp o hallerden korunmak için Allah'a sığınsa öfkeyi defedebilmektedir. Allah'ı düşünmek kişinin kabaran öfke halini söndürebilmektedir.

Öfkeyi yutabilmek nefse ağır gelen işlerden sayılmıştır. Bunu başarabilmek diğer bazı ahlaki davranışlarla daha kolaylaşmıştır. Tahammül gösterme, katlanma,

²³³ Gazâlî, *Ahlak Ölçüleri*, (ter. H. Ahmed Arslantürkoğlu), Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 115-116.

²³⁴ Azimâbâdî, *Avnû 'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, XIII-XIV, 95.

²³⁵ Bk. Köknel, *Şiddet Dili*, ss. 59-60.

acele etmeme gibi anlamlara gelen sabır davranışının, öfkeyi tutabilmede etkili olduğu hadislerden anlaşılmıştır.

Her insan birbirinden çok farklı özelliklere sahiptir. Siyasi, kültürel yönden ve eğitim yönünden farklı görüşleri yansıtmaktadır. Farklı özelliklere sahip insanların birbirlerine hoşgörü göstermeleri güçleşmektedir. Din ise hoşgörüyü, gerektiği yerlerde ise tahammülü insanlara aşılayarak birbirlerine karşı öfkeyle değil sabırla yaklaşımlarını istemektedir. Sabır diğer erdemli davranışlara temel teşkil etmektedir. Zorluklara, bela ve musibetlere sabır gösterenlere bunun mükâfatını göreceği²³⁶ müjdelenmektedir. Hz. Peygamber bu sebeple sabrı tavsiye etmekte ve sabrın felaketle karşılaşılan ilk anda gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. En zor anda öfke yerine sabra başvurulduğunda ya da yumuşak bir şekilde daha anlayışlı hareket edildiğinde cinayetler, tartışmalar, yaralanmalar, dargınlıklar çok daha azalmaktadır. Bu sebeple ayet ve hadisler sabır göstermeye, tahammüle ve hoş görüye dikkat çekmektedir.

3. Öfke Anında Sabır

Öfkeyi kontrol altına alma yöntemlerinden biri sabır duygusunu güçlü hale getirmektir. Sabır içsel sebat halidir. Sabır metin olmak ve kendi gücünü toplayabilmektir. Sabır eğitimi zor bir eğitimidir. Küçük yaşlarda kazandırılması daha isabetlidir. Sabırlı olan insanların iletişim becerileri iyi ayrıca hayatta daha başarılıdırlar. Aceleci kişiler hata yapmaya daha çok meyilli oldukları gibi daha çabuk pişman olmaktadır. Sabırsız bir insanın ise sosyal ilişkilerinde ve iş hayatında başarılı olma oranı daha düşüktür. İkili ilişkilerde öfkeyi kontrol etmek, stresi yönetmek ve düşünerek konuşmak sabır gerektirmektedir. Konuşma sabrına sahip kişi, her düşündüğünü bilhassa aklına ilk geleni söylememektedir. Esasında hayatta karşılaştığımız olumsuzlukların pek çoğu sabırsızlıktan doğmaktadır.²³⁷

²³⁶ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s. 130.

²³⁷ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s. 137.

Sabreden kişi yaşadığı zorluklara karşı gayret göstermektedir. Bu da kişiye hayatı boyunca başarı getirmektedir.²³⁸

Ayet ve hadislerde üzerinde çokça durulan sabır duygusu müslümanda bulunması gereken güzel vasıflar arasında sayılmıştır. Allah insanı en güzel şekilde²³⁹ yarattığını söylemiş ancak yine insanın kendisini en aşağı dereceye²⁴⁰ çekeceğini bildirmiştir. Sabır konusunu bu duruma benzetirsek sabırlı insanlar ayet ve hadislerde övülürken bu sıfatın tam tersi olan acelecilik yerilmiştir. “*İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir.*”²⁴¹ ayetiyle insanda sabrın yanında tam zıttı olan acelecilik vasfının olduğu anlaşılmıştır. Âlimler insanın acele davranışını, ruhlar üflendiğinde kıyam etme konusunda da gösterdiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra insan, kendi ve ailesi için isteklerinde aceleci davranmıştır. Canını sıkan bir durum olduğunda olayların sonucunu görmeden kendi için bir şeyler yapmada acele etmiş, sakin davranmamış, ölçüp biçmeden hareket etmiş, düşünmemiştir. Bununla da kendi azabını hazırlamıştır.²⁴² Bundan dolayı İslam, sabır sıfatına önem vermiş ve diğer erdemli davranışların temeli kabul edilen sabır davranışına ayet ve hadislerde geniş yer ayırmıştır.

a. Sabrın Fazileti:

Allah, ademoğluna gördüğü bir haksızlık karşısında aynı oranda karşılık vermesine izin vermiştir. Ancak bunun ötesinde insanlar, affetmeye teşvik edilmiştir. İnsanlarla ilişkileri düzeltmeye yönlendirme yapılmıştır. Kötülükte ısrar etmeyi, ondan pişman olanı affetmenin uygun olduğu vurgulanmıştır.²⁴³ Yaşadığı bir olayda kendi galip gelsin diye intikam alma yoluna başvurmamanın, yapılan zulüm ve haksızlıklara sabretmenin, öç almamanın önemine dikkat çekilmiştir. Bağışlamanın, yapılanları umursamamanın, sabır göstermenin dinin istediği en faziletli ve en

²³⁸ Bk. Tarhan, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, s.131.

²³⁹ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ Tin, 95/4.

²⁴⁰ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ Tin, 95/5.

²⁴¹ وَيَذَعُ الْإِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْحَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا İsra, 17/11.

²⁴² Semerkandî, *Bahru 'l-Ulûm*, II, 303; Celaleyn, *Tefsiru 'l-Celaleyn*, I, 367; Mâverdî, *Nüket*, III, 232.

²⁴³ Mâverdî, *Nüket*, V, 207.

isabetli davranışlar²⁴⁴ arasında olduğu: “*Kim sabredip başıslarsa, bu ancak büyüklerin yapabileceği değerli bir davranıştır.*”²⁴⁵ ayetiyle bildirilmiştir:

Kur’an-ı Kerim’de sabır konusu ile ilgili ayetler ölçülü ve dengeli davranmayı emretmiştir. Kişinin; kin, nefret, zayıflık, zillet, zorbalık ve azgınlıktan korunması öğütlenmiştir. Her zaman Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak ve dünya hayatında temel manevi gıdayı karşılamak için sabrın gerekliliği öne çıkarılmıştır. Ayrıca sabır müminlerin karakteristik bir özelliği olarak görülmüştür. Bu özellik ile insanlığa liderlik eden, Allah’a dayanıp güvenen ve kendisine hazırlanan büyük ödüle layık mümin portreleri çizilmiştir.²⁴⁶

Verilen sabır mesajıyla birlikte yapılan bir kötülüğün ya da fenalığın intikamını almak, basit kimselerin yapabileceği bir hareket sayılmıştır. Kötülüklerle göğüs gerip sabretmek, kötülüklerden intikam almamak faziletli davranış olarak görülmüştür. Faziletli davranışları kişiliklerine işlemiş üstün ahlaklı kişiler kendi nefislerine galip gelebilmiştir. Kötülüğe kötülükle cevap vermek yerine iyilik yapmayı ya da başıslamayı seçmişlerdir. Nitekim bütün ahlaki güzellikleri kendinde toplayan Hz. Peygamber, nefisini tatmin etmek için kimseden öç ve intikam alma yoluna gitmemiştir.²⁴⁷ Yüce ahlak sahibi insanlar da nefislerinin isteklerine baş eğmemiştir. Nefse uyma isteği kişiyi öç almaya sevk etmiştir. Bu his ise insanın içini kavurmuş ve insana huzursuzluk vermiştir. Sabır gösterebilme ise Allah’ın rızasının yanında kalbe sakinete getirmiştir.

Sabırlı davranabilme üstün ahlaka sahip kişilerin özellikleri arasında sayılmış ama yapılan bir kötülüğe aynıyla cevap vermek kişinin doğal bir hakkı olarak görülmüştür. Kötülüğe aynıyla cevap veren kimse ayıplanmamış, kınanmamıştır. Çünkü insanoğlu yaratılışı gereği onuruna, gururuna, nefesine bir haksızlık yapıldığında gücü yetmese bile buna karşılık vermek istemiştir. Bunu yaparak nefisini

²⁴⁴ Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, III, 247; Celaleyn, *Tefsiru’l-Celaleyn*, I, 645.

²⁴⁵ وَلَمَن صَبَرَ وَعَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنَ الْأُمُورِ Şura, 42/43.

²⁴⁶ Bk. Seyyid Kutub, *Fî Zilâli’l Kur’ân*, XIII, 140.

²⁴⁷ ما حَجَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا أَخَذَ أَيْسَرَهُمَا، مَا لَمْ يَكُنْ إِثْمًا، فَإِنْ كَانَ إِثْمًا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ، وَمَا انْتَقَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنْ تُنْتَهَكَ حُرْمَةُ اللَّهِ فَيَنْتَقِمَ اللَّهُ بِهَا Buhârî, Menâkıb, 23.

rahatlatmıştır. Aksi halde intikam alamamaktan dolayı ortaya çıkan iç huzursuzluğundan kendine zulmetmiştir. Ancak sabreden, sabrın önemini idrak eden, merhametle yaklaşan, kötülükleri görmezden gelen, bunu ahirete erteleyen biri, manevi yönden kendisini yıpratmamıştır.

Üzücü olaylara sabretmek musibetler karşısında kin yerine itidal ile hareket etmek insana mutluluk ve muvaffakiyet getirmiştir.²⁴⁸ Bunun yanı sıra nefsi arzularına galip gelebilen kimseler daha güçlü ve olgun müminler olarak görülmüştür.

Bir işe kafa yormak ve daha ağır hareket etmek öfkenin özüne aykırıdır. Ancak bu aykırılık öfkenin akıl dışı olduğunu göstermemiştir. Bu sebeple öfke, doğal insan duygularındandır. İnsanı buna karşı tedavi etmeye çalışmak onu insanlıktan çıkarmıştır.²⁴⁹ Bu sebeple Hz. Peygamber hiddetin ve buna bağlı olarak öfkenin bastırılmasından ziyade gereken zamanlarda irade ile önlenebileceğine dikkat çekmiştir.²⁵⁰ Hiddetle, hırsla, öfkeyle istediğini yapmaya muktedir olduğu halde bundan vazgeçenlerin güç sahibi olduğunu hatırlatmıştır.²⁵¹ İnsan fitratı, eğer hiddete yenilirse bununla çevresindekilere zarar vermenin önü açılmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber kızgınlığın kontrol edilmesini tavsiye etmiştir. Zira makul bir tepki gösterebilmesi için kişinin teenni ile hareket etmesi gerekmiştir.

Ebû Hureyre şöyle der: Ben Rasulullah'ı (s.a):

“*Kuvvetli kimse pehlivan değildir.*” buyururken işittim. Ashab:

O halde kuvvetli kimdir Ya Rasulallah? dediler.

²⁴⁸ Bk. Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî Basri, *Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn*, (ter: Ali Akın), Temel Neşriyat, İstanbul, 1982, s. 463.

²⁴⁹ Arendt, *Şiddet Üzerine*, ss. 75-76.

²⁵⁰ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، يَقُولُ : " لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ " ، قَالُوا : فَمَنْ الشَّدِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ : " الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ " Müslim, Birr, 106.

²⁵¹ Ensâri, *Tefsiru'l-Muvatta*, II, 747.

“Kızgınlık anında kendini tutandır.”²⁵² buyurdu.

Allah katında fiziki güç, gerçek güç kabul edilmemiştir. Nefsi arzu ve hırslarını dizginleyebilmek esas güç sayılmıştır. Çünkü insanoğlu; kendi nefsi isteklerini, onurunun kırılmasını bir tarafa bırakmayı zor kabul etmiştir. Bunu ancak ilimde, ahlaki olgunlukta ileri giden insanlar başarabilmiştir.

Hiz. Enes (r.a) anlatıyor: “Rasulullah (s.a), (ölen) çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlamıştır:

“Allah’tan kork ve sabret!” buyurmuştur. Kadın (ıstırabından kendisine hitap edenin kim olduğuna bile bakmadan):

“Benim başıma gelenden sana ne?” demiştir. Rasulullah (s.a) uzaklaşınca, kadına:

“Bu Rasulullah (s.a) idi!” denmiştir. Bunun üzerine, kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı (utanıp) üzülmüştür. (Özür dilemek için) doğru Hiz. Peygamber’in kapısına koşmuştur. Ama kapıda bekleyen kapıcılar görmeden, doğrudan huzuruna çıkmış ve:

Ey Allah’ın Rasulü, (o yakışsız söz) sizi tanımadan sarf ettim (bağışlayın!)” demiştir. Rasulullah:

“Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir” buyurmuştur.²⁵³

Sabır itaat ve ibadette, günahlara bulaşmamada, musibetlere isyan etmemede, bulunduğu hale şikâyet etmeyerek dayanabilmeyi kapsamıştır. Kişi kendisine sabrı emredebilmeli ve meşakatlere karşı tahammül gösterebilmelidir.²⁵⁴

²⁵² سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، يَقُولُ : " لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ " ، قَالُوا : فَمَنْ الشَّدِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ : " الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ " Müslim, Birr, 106; Ebû Dâvud, Edeb, 3.

²⁵³ إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى Buhârî, Cenâiz, 43, 7, 32, Ahkâm, 11; Müslim, Cenâiz, 14; Ebû Dâvud, Cenâiz, 27; Tirmizî, Cenâiz, 13; Nesâî, Cenâiz, 22.

²⁵⁴ Mübarekfürî Ubeydullah Rahman, Ebu’l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdisselam, *Mir’âtü’l-Mefâtih Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*, İdaretü’l-Buhusi’l-İlmiyye, Hindistan, 1984, VI, 263.

Kabir başında ağlamakta olan kadının ismi kaynaklarda geçmemektedir. Hz. Peygamber bu davranıştan men ettiğine göre, kadının sesini yükselterek ağladığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple Rasulullah (s.a) kadına Allah'tan korkmasını ve kadere razı olması gerektiğini açıklamaktadır. Kadına; sabretmez, bağırıp çağırırsa; kendisine Allah'ın gazabının gelebileceğini, sabrederse, sevap olarak karşılık göreceğini hatırlatmaktadır.

Kadın, Rasulullah'ı (s.a) o an üzüntüsünden tanımamıştır. Kadına kendisini uyaran kişinin Allah Rasulü olduğu haber verilince, Rasulullah'a iyi davranmaması sebebiyle başına bir kötülük veya bela gelmesinden korkarak rengi değişmiş ve korkuya kapılmıştır. Rasulullah'ın (s.a) yanına gitmiştir. Doğrudan Hz. Peygamber'in yanına girmiş: "Ben, Seni tanıyamadım." diye üzüntüsünü ifade etmiştir. Rasulullah (s.a) ise kadına cevap olarak: Kişiye hayır getiren gerçek sabrın; musibetin geldiği ilk andaki sabır olduğunu belirtmiştir. Adeta "*Özür beyan etmeyi bırak, ben Allah hakkı haricindekilere kızmam. Sen kendine bak. Musibetin ilk geldiği anda sabırsızlık göstererek büyük bir sevabı kaçırdığına üzül.*" buyurmuştur.

Hadiste, geçen ve musibet anlamına gelen kelimenin; ansızın gelen felaket, bela gibi anlamları da vardır. Allah insanı belirli durumlar hariç öfke duymaktan, kızmaktan yasaklamaktadır. Öfke Allah'ın rızasını yok etmektedir. Musibet, felaket, bela gibi durumlar karşısında kişi, ilk olarak öfke duymaktan nehyedilmektedir. Felaket, kötü veya olumsuz görülen bir olayla karşılaşıldığında ortaya çıkmaktadır. Musibet kabul edilen bir durum, felaket sayılmaktadır. Musibet geldiğinde önce insanın kalbine dokunmaktadır. Kişi bu durumda hüzne kapılmaktadır. Musibet kalbe ağır, güç, zor gelmektedir. Günler geçtikçe hüznün hafiflemekte, kişi daha doğru düşünebilmektedir.²⁵⁵ Bundan dolayı gerçek sabrın musibet anında gösterilen ve kendisiyle büyük bir sevap kazanılan sabır olduğuna vurgu yapılmaktadır.²⁵⁶ Olgun sabır birçok meşakkate dayanmaya karşı kişiye büyük ecir kazandırmaktadır.²⁵⁷

²⁵⁵ Üsâme Ali Muhammed Süleyman, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2011, VI, 10. Benzer bilgiler için bkz. Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, VIII, 144; Mübarekfürî, *Tühfetü'l-Ahvezî*, IV, 54.

²⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Keşfu'l-Müşkili min Hadisi's-Sahîhayn*, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997, III, 250.

²⁵⁷ Nevevî, *Minhâc*, VI, 227.

Gerçek sabırlı kişi kendisine ve nefsinin isteklerine karşı boyun eğmemektedir. Hüznünün ve sabırsızlığının verdiği kederi tutabilmekte, üzüntüsünün verdiği ateşi söndürebilmektedir.²⁵⁸ Hadisle, musibet anında sabretmeye, kaza ve kadere rıza göstermeye insanlar teşvik edilmektedir. Bunun sonucunda kişinin cennette büyük mükâfata ereceği hadis-i şeriflerde²⁵⁹ haber verilmektedir. Musibetin acısına tahammül etmek ya da sabretmek kişiye ecir kazandırmaktadır. Bu ecri de yalnız Allah vermektedir. Fakat öfke geçtikten sonra sabır ve tahammül göstermek mükafatı ve Allah'ın rızasını yok etmektedir. Böylece sabra karşılık verilecek mükafat elden gitmektedir. İnsana olumsuz olaylar hücum ettiğinde sabırsızlık ve acelecilik duyguları hareket etmeye başlamaktadır. Bu halde olan birçok insan nefsinin kontrol altında tutmakta zayıf davranmaktadır. Heva heves, istek ve arzularını, musibet anında Allah'ın isteklerine tercih etmektedir.²⁶⁰ Böyle bir durumun ortaya çıkmaması için sabrın ilk anda gösterilmesi gerekmektedir.

Musibet anında sabırla değil öfke ile hareket etmek bazı durumlarda insanı isyana bile götürmüştür. Aniden gelen bela ve musibetler kişinin kalbini sarsmış, kişiyi rahatsız ve huzursuz etmiştir. Sarsıntının ilk anında gösterilen sabır, insanda bulunan öfkeyi kırmış ve kişinin kuvvetini zayıflatmıştır. Sabırsız davranmak kişinin pişman olacağı şeyleri yaşamasına yol açmıştır.²⁶¹ Hadiste kadının Hz. Peygamber'e bir anlık öfke ile cevap verdiği görülmüştür. Verdiği ani cevapla Hz. Peygamber'i incitecek bir durum ortaya çıkmıştır. Bela, zulüm, musibet ve diğer fenalıklarla ilk karşılaştığı anda kişinin gördüğü muameleyi ahirete bırakması, iyi davranış sergilemiş olması ve: "O'ndan geldik yine O'na döneceğiz. Allah'ım bu musibetten dolayı bizi mükafatlandır, ondan dolayı bize hayır ver." demesi sabır göstermesi anlamına gelmiştir. Yine hadisten Rasulullah'ın (s.a) İslam'a ve hayra davetindeki güzel ahlakı, iyi bir yaratılışa sahip olduğu anlaşılmıştır. Kadını kabir başında ağlar

²⁵⁸ Kastallânî, *İrşâdü's-Sâri*, II, 413.

²⁵⁹ اشْتَكَى ابْنُ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ فَمَاتَ وَأَبُو طَلْحَةَ خَارِجٌ فَلَمَّا رَأَتْ امْرَأَتَهُ أَنَّهُ قَدْ مَاتَ هَيَّأَتْ شَيْئًا وَنَحَّتَهُ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ فَلَمَّا جَاءَ أَبُو طَلْحَةَ قَالَ كَيْفَ الْغُلَامُ قَالَتْ قَدْ هَدَأَتْ نَفْسُهُ وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ اسْتَرَاحَ وَظَنَّ أَبُو طَلْحَةَ أَنَّهَا صَادِقَةٌ قَالَ فَبَاتَ فَلَمَّا أَصْبَحَ اعْتَسَلَنَ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يُخْرَجَ أَعْلَمَتْهُ أَنَّهُ قَدْ مَاتَ فَصَلَّى مَعَ النَّبِيِّ Buhârî, صلى الله عليه وسلم ثُمَّ أَخْبَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا كَانَ مِنْهُمَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّ اللهُ أَنْ يُبَارِكَ لَكُمْ فِي لَيْلَتِكُمْمَا Cenaiz, 13.

²⁶⁰ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, III, 286.

²⁶¹ Kastallânî, *İrşâdü's-Sâri*, II, 413.

vaziyette görünce ona Allah'tan sakınmasını ve sabrı tavsiye etmiştir. Rasulullah (s.a) kadının verdiği cevap karşısında kendi için intikam almamış, ona fiziksel şiddet uygulamamış, zorbalık yapmamıştır. Çünkü kadına, hüznü veren bir olayın isabet ettiğinin farkına varmıştır. Ve kadının o anda kendisine hâkim olamadığını anlamıştır. İnsanı övgüye mazhar kılan, toplumda saygınlığını artıran davranışın felakete karşılaştığı ilk anda gösterdiği metanet olduğunu belirtmiştir. Yine hadisle kadınların kabirleri ziyaret etmesinin caiz olduğu gibi hususlar da anlaşılmıştır.²⁶²

Hz. Ebû Hureyre anlatıyor: “Rasulullah (s.a) buyurdular ki:

*“Küfürleşen iki kişinin söylediklerinin vebali, mazlum olan sınırı aşmadıkça başlatana aittir.”*²⁶³

Hadis, birbirlerine söven iki kişi ile ilgilidir. Sövmeyi başlatan kişi buna ilk yeltenen olduğu için haksız görülmüştür. Bu sebeple cezayı hak eden odur. Çünkü söverek karşı tarafı sövmeye zorlamıştır. Mazlum da saldırıya geçerse ona da aynı şekilde günah yazılmıştır.²⁶⁴ Bazı âlimlere göre ise küfürleşen iki kişinin günahı ilk başlatana yazılmıştır. Küfredilen kişi, karşılık verirken kendisine söylenilenden fazlasını konuşmazsa ona günah yoktur. Ancak karşılık vermesi durumunda küfredenden tüm hakkını almıştır. Bunu başlatan ilk kişi de hakkını vererek temizlenmiştir. Günahının bedelini ödemiş sayılmış ama ilk başlatan olduğu için eleştirilmiştir ve Allah katında bu silinmemiştir.²⁶⁵ Rasulullah'ın (s.a) hadisiyle yaptığı bu uyarı hassasiyet sahibi kişileri frenlemiş ve bu konuda daha dikkatli davranmalarını sağlamıştır. Çünkü hadisin yüklediği sorumluluktan korkan kişi ilk başlatan olmaktan kaçınmıştır.

“Mazlumun tecavüzde bulunması”ndan kasıt, kendisine sövülen kişinin söven kimseye daha fazla şiddet göstermesi ve daha büyük öfke ile karşılık vermesi anlamına gelmektedir. Dinimiz, affetmenin daha faziletli olduğunu bildirirken bize yapılan kötülüğe misliyle mukabelede bulunmaya cevaz vermektedir. Bize

²⁶² Useymîn, *Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, I, 227.

²⁶³ *المستبأن ما قالاً، فعلى البادئ ما لم يعتد المظلوم* Müslim, Birr, 68; Ebû Dâvud, Edeb, 47; Tirmizî, Birr, 51.

²⁶⁴ İbnü'l-Cevzî Ebu'l-Ferec, *Keşfu'l-Müşkili min Hadîsi's-Sahîhayn*, III, 587.

²⁶⁵ Suyûtî, *ed-Dibac ala Sahîhi Müslim b. Haccac*, Daru ibn Affan, Suudi Arabistan, 1996, V, 522.

uygulanan bir kötülükten daha fazlasını göstermeyi hoş karşılamamaktadır. Yapılan miktarda kalmak şartıyla karşılık vermek caiz olmaktadır. Bu durumun caiz olduğunu gösteren ayet²⁶⁶ de bulunmaktadır. Ayet tüm zulüm gören mazlumların zulmedenlerden öç alma isteklerine cevap vermektedir. Görülen bütün ezalara katlanılarak dayanılması tavsiye edilmektedir. Yapılan kötülüklere ceza vermek yerine affederek kişinin sabrını göstermesi istenmektedir. Bu ise ancak Allah'ın yardımıyla olmakta ve sadece Allah için tahammül gösterilmektedir.²⁶⁷ Sabrın büyük bir karşılığı bulunmaktadır. Sabır gösteren kişi Allah'ın sevabını umarak karşılığını ahirete ertelemektedir. Allah zalimin zulmü karşılığında kazanmak istediği zafer sevincinin lezzetini ahirette vermektedir. Ayette, sabır duygusunun çokça gösterilmesi gerektiği ve güzel olanın bu olduğu vurgulanmaktadır.²⁶⁸

İnsan, öfkesini eyleme dönüştürmeyi engellerse öfkenin çoğuna engel olmuştur. Bu ise sorunu ertelemek ile mümkündür. “Şu anda çok kızgıyım ve karar vermemeliyim” diyebilen, öfkelenildiği zaman konuyu sakinleşeceği ve daha doğru düşünebileceği bir zamana erteleyen, bulunduğu ortamı o zaman diliminde değiştirebilen insan duygularını yönetebilmiş ve kontrol edebilmiştir. Sağlıklı karar verebilme adına kişinin bulunduğu ortamı ya da uğraşını değiştirmesi ve kendine zaman tanınması en doğrusudur. İnsan fitratına uygun uyarılarda bulunan Hz. Peygamber de bunun doğru bir davranış olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹

Kişinin öfke anında kendi durumunu hızla sorgulaması gerekmektedir. “Ne yapıyorum? Böyle devam edersem bunun sonunda ne olur?” sorularını kendine sorarak mantığının devre dışı kalmasının önüne geçmektedir. Böylece aklın önüne bir perde gibi çekilen öfke davranışlarda yer bulmadan kaybolmaktadır.

Sabır gibi faziletli bir davranışın, öfkenin kontroлінde ne derece ehemmiyeti olduğu buradan anlaşılmaktadır. Bu sebeple öfkesini kontrol altına almaya çaba gösteren bir kişinin sabrı da alışkanlık haline getirmeye çaba göstermesi

²⁶⁶ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ Nahl, 16/126.

²⁶⁷ Máverdî, *Nüket*, III, 222.

²⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'ân*, XVII, 323.

²⁶⁹ Ebû Dâvud, *Edeb*, 4.

mükâfatlarını alacaklarını bildirmiştir. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber çekilen çilelere karşı sabrı tavsiye etmiştir. İslam tarihinin en acı olaylarından biri olan Yasir ve Sümeyye'nin müşrikler tarafından şehit edilmeleri olayı bu durumun bir diğer örneğidir. Olay kendi çocuklarının gözü önünde olsa da oğulları Ammar bu üzücü olaya sabır göstermiştir.²⁷² Bu olaydaki gibi kişinin, sevabını umarak musibetlere karşı tahammül göstermesi sabır çeşitlerinden biri kabul edilmiştir.²⁷³ Burada Hz. Ammar kendisine, ailesine, malına karşı uğradığı işkencelere sabretmiş ve bu sabırlara karşılık Allah Kur'ân'da: *“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.”*²⁷⁴ ayetiyle sabır gösterenleri müjdelemiştir. Rasulullah gördükleri işkence ve eziyetlere karşı Mekke halkını her zaman tatlı ve yumuşak dille, sabırla dine davet etmiştir. Belki bu sabrın bir ecri olarak insanlar tarafından İslam dinine sevgi ve sempati artmıştır.

Musibetlere karşı sabır örneklerinin en dikkat çekicilerinden biri de Hz. Eyüp'ün sabrıdır. Kur'ân'da kendisine bir belanın geldiği bildirilen²⁷⁵ Hz. Eyüp, gösterdiği sabır neticesinde Allah'ın rahmetine erişmiş ve bu bela ondan def edilmiştir.²⁷⁶

Bütün peygamberler risalet görevlerini yerine getirirken birçok sıkıntıyla karşılaşmış ama bu sıkıntılara boyun eğmemiş, sabretmişlerdir. Sabır müslümanların hayatları boyunca ihtiyaç duydukları erdemlerin başında gelmiştir. Bu örneklerle bakıldığında sabrın iman edebilmenin ve bu imanı korumanın şartları arasında olduğu görülmüştür. Allah *“İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler?”*²⁷⁷ ayeti ile bela ve musibetlerin yaşanacağını ve buna insanoğlunun tahammül edip sabır göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. İnsanoğlunun hedefine ulaşması için, hoşlanmadıklarına da katlanması gerektiği söylenmiştir. Hayatta her türlü sıkıntıya, belaya, derde, kedere, insanlara karşı sabır

²⁷² Bk. Sariçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara, 2002, s. 92

²⁷³ Mâverdî, *en-Nüket*, I, 210.

²⁷⁴ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَنَبِّئِ الصَّابِرِينَ Bakara, 2/155.

²⁷⁵ Enbiya, 21/83. وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

²⁷⁶ اَرْكُضْ بِرَجْلِكَ هَذَا مَغْسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ وَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لَأُولِي الْأَلْبَابِ Sad, 38/42-43.

²⁷⁷ أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ Ankebut, 30/2.

gösterenlere Allah'ın bir nimetinin olduğu: “(Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: “Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.”²⁷⁸ ayeti ile bildirilmiştir. Bu nimetlere ulaşmak sabır ile mümkün olmuştur. Sabır gösterenlerin mükâfatları bu dünyada bulamayacakları kadar çoktur. Karşılıklarını ancak ahirette cennette, cennet ile bulurlar. Onlara ödülleri bir kural, ölçü, tartı olmaksızın verilir.²⁷⁹ Sabır ve ümit duyguları insanı mutlu eder ve başarılı kılar. Sabırsız bir insan en küçük imtihanda, zorlukta, çilede, işkencede yenik düşer ve imtihanı daha kolay kaybeder.

4. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Rıfk

Rıfk kelimesinin yumuşaklık, nezaket, arkadaşlarla ve çevreyle iyi geçinme gibi anlamlara geldiğine yukarıda değinildi. İnsan ilişkilerinde bu derece öneme sahip olan bu özelliğin Hz. Peygamber'in hayatındaki yeri hadislerle incelenecektir.

Rıfk sözde, fiilde yumuşak olmak, kolay olanı yapmaktır.²⁸⁰ Rıfk bulunduğu her şeyi süslemekte, yüceltmekte ve ona sadece güzellik vermektedir. Bir mümine rıfk ile davranmak düşmektedir. Bu ahlaki davranış; insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemekte bulunduğu şeylere hayır ve güzellik vermektedir. Kişilerin istek ve hedeflerine ulaşması bu huy ile daha kolay hale gelmektedir. İbn Abbâs'tan gelen: “Kardeşinle tartışmaya girme, onunla kırıcı şekilde şakalaşma ve yerine getiremeyeceğin sözü ona verme.”²⁸¹ hadisi yumuşak davranma anlamına gelen rıfk konusuna dolaylı yollardan vurgu yapmaktadır.

Hz. Aişe (r.anha) başka bir rivayette şunu söylemiştir: “Kendisinde dik başlılık olan bir deveye bindim. (Hırçnlık etmeye başlayınca ileri geri sürmeye

²⁷⁸ Zümer, 39/10. قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

²⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'ân*, XXI, 269.

²⁸⁰ Faysal b. Abdilaziz Mübarek, *Riyâzü's-Sâlihîn*, I, 414.

²⁸¹ Tirmizî, *Birr*, 58. لَا تُمَارِ أَخَاكَ وَلَا تُمَارِحُهُ وَلَا تَعِدُهُ مَوْعِدَةً فَتُخْلِفَهُ

başladım. Bunun üzerine Rasulullah: “*Rıfkla, tatlılıkla davran!*” diye müdahale etti...”²⁸²

Hadiste bütün varlıklara rıfk ile muamele etmenin önemine dikkat çekilmiştir. Rıfk, bir hayvana bu derece etki ediyorsa insanlar üzerinde çok daha fazla etkiye sahiptir. Hayvana bile rıfkla muamele etmeyi isteyen Rasulullah (s.a), dolaylı olarak müminlerden, insanlara bu muameleyi göstermesini istemektedir. Öfke hali huysuz bir hayvanı daha fazla huysuzlaştırdığı gibi öfkeli bir insanın öfkesini arttırmaktadır. Öfkeli bir insana yumuşak sözle yaklaşıldığında o kişiden bu hal yavaş yavaş kaybolmaktadır. Öfkenin doğuracağı kötülük, yerini hayır ve esenliğe bırakmaktadır.

Ebû Mûsa el-Eş’arî (r.a) anlatmaktadır: “Rasulullah (s.a) herhangi bir işi için bir adam gönderse şu tembihte bulunurdu: “*Sevindirin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın.*”²⁸³

Hadis müminleri, dini sevdirmek için kolaylık ve müjdeye teşvik etmektedir. Verilen öğütleri ve yapılan eğitim öğretim faaliyetlerini kabul etmeleri konusunda insanlara kolaylıkla davranmak ve zorluk yüklememek gerekmektedir. Bunun neticesinde insanlar, onlara verilmek istenilenden kaçmamaktadır. Eğitimde kolaylık itaati kolaylaştırmakta, ibadetlere teşvik oranını artırmaktadır. Böylece ilim ve ameller insanlara daha kolay gelmektedir. Bu sebeple kolaylık emredilirken bunun karşıtı olan zorluk nefyedilmektedir.²⁸⁴ Nefret ettirmek, sevdirmemek, zorlaştırmak gibi durumlar çoğu zaman öfkeden neşet etmektedir. Aşağıda verilen hadis de bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Ebû Hureyre’den gelen bir rivayete göre; bir bedevi mescide bevletmiştir. İnsanlar onu durdurmak için o kişiye karşı ayaklanmıştı. Rasulullah onlara: “*Onu bırakın, bevlinin üzerine dökmek için su getirin. Ben kolaylaştırmak için gönderildim, zorlaştırmak için değil.*”²⁸⁵ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in, dini

²⁸² Buhârî, Edep, 38; Daavat, 63; Müslim, Birr, 79; Ebû Dâvud, Edep, 11; Müsned, XLI, 415; XLII, 238.

²⁸³ Müslim, Cihâd, 6; Ebû Dâvud, Edep, 20.

²⁸⁴ Münâvî, *Feyzü’-l-Kadir Şerhu’-l-Câmi’-s-Sağîr*, IV, 461.

²⁸⁵ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi’-l-Buhârî*, IX, 301.

öğretirken özellikle kolaylaştırma metodunu kullandığı ve ashabına da bunu tavsiye ettiği görülmüştür.

İnsanlara zorluk çıkarmak ya da insanları herhangi bir şeyden nefret ettirmek, o kişilerde öfkenin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple Rasulullah (s.a) özellikle dini tebliğ ederken insanların dine karşı öfke duymasını önlemek amacıyla nefret ettirmek ve zorluk çıkarmak yerine, kolaylaştırma ve müjdeleme yönte

minin tercih edilmesini istemiştir.

Hz. Peygamber yumuşak muameleyi sadece canlı varlıklar üzerinde göstermemiştir. Savaşta vefat eden kimselerin ister mümin olsun ister kafir olsun bedenleri üzerinde müslüman uygulanmasına izin vermemiştir. Müslüman cahiliye dönemi uygulamalarındandı. Böylesine çirkin bir uygulama özellikle Uhud Savaşı'nda şehit olan Hz. Hamza'ya yapılmıştır. Hz. Hamza şehit edilince Hint binti Utbe hırsını alamayarak onun cansız bedeni üzerinde bile işkenceye devam etmiştir. Amcasının o haline şahit olan Hz. Peygamber buna karşılık şayet müşriklere karşı bir zafer kazanırlarsa onlardan otuz kişiye aynı uygulamayı yapacağını söylemiştir. Müslümanlar da müşriklerden ölenlere aynı uygulamayı yapacaklarını konuşmuştur. Allah bu ayeti indirerek onlara müslüman uygulamasını yasaklamış ve sabretmelerini tavsiye etmiştir²⁸⁶. Ayetin sebebi nüzulünün bu olay olduğu bildirilmiştir.²⁸⁷ Allah'ın sabrı emretmesiyle beraber Hz. Peygamber affı tercih edip misilleme yapmamıştır.²⁸⁸ Her ne kadar bu ayet savaş sonrasında nazil olsa da Allah, savaşma konusunda sabrı emretmemiştir. Müslümanların kısas isteklerine karşı sabrı tavsiye etmiş, bu ise zayıflık ve acizliği göstermemiştir.²⁸⁹ Aksine kişinin kendi nefesine hâkim olması en büyük güç olarak kabul edilmiştir. Sabırlı davranmak, yapılan kötülöklere misliyle cevap vermemek yumuşak ve merhametli bir kalbe sahip olmakla mümkündür. Kişinin kendisine yapılanlara yumuşak muamelede bulunması övülen davranışlar arasında sayılmıştır.

²⁸⁶ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ Nahl, 16/126.

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'an*, XVII, 323.

²⁸⁸ Bk. Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 177.

²⁸⁹ Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, VI, 599.

5. Yumuşak Davranmanın Fazileti

Müminlere bazı durumlar dışında yumuşak bir şekilde davranmaları emredilmiştir. Hadisler yumuşak davranmanın, rıfkla muamele etmenin önemine dikkat çekmiş; kabalığı, şiddeti, sert davranmayı insanlara men etmiştir. Yumuşak davranmanın; hayırlar getirdiği, Allah'ın en sevdiği davranışlar arasında olduğu, kişiyi amacına ulaştırdığı, gelebilecek belaları uzaklaştırdığı bildirilmiştir.

Konuyla ilgili hadisler incelendiğinde yumuşak huyluluğun etkisinin, azarlama ve şiddet göstermeden daha fazla olduğu görülmüştür. Yumuşak huyluluk, nezaket, ince bir kalp ve anlayış her zaman öfkeleri dindirmiş, düşmanlıkları dostluğa dönüştürmüştür. Fakat öfke, hiddet, şiddet, azarlama dostlukları düşmanlığa çevirmiş ve aradaki muhabbeti azaltmıştır.²⁹⁰

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz: *“Allah şüphesiz refik'tir (yâni kullarına lütuf edip kolaylık ihsan eder, güçleri dışında kalan görevleri yüklemeyiz), kullarının (da) yumuşaklıkla muamele etmelerini sever ve sert davranmakla vermediği (muvaffâkiyet ve sevabı) yumuşaklıkla davranma ile (kuluna) verir.”*²⁹¹ “Allah refiktir” cümlesinin manası yani Allah yarattıklarına karşı ince ve yumuşak huylu davranmaktadır. Onlara kolaylık istemekte, zorluk istememektedir. Onlara güçlerinin yettiğini yüklemekte ve affedici davranmaktadır.²⁹² Rıfk, mükâfat manasına da gelmektedir. Bu sebeple rıfk sahibi olan kimseye mükâfat verilmektedir. Hadis-i Şerifte Allah refiktir denilerek Allahu Teâlâ rıfk ile hem isimlendirilmekte hem de sıfatlandırılmaktadır.²⁹³ Bu kıymetli davranışın Allah'ın özellikleri arasında olduğuna dikkat çekilmektedir. Abdullah b. Muğaffel'den rivayet edilen başka bir hadise göre Rasulullah (s.a): *“Muhakkak ki Allah yumuşaklığı sever ve sertlik için vermediği şeyi onun için verir”*²⁹⁴ buyurmaktadır. Hz. Aişe'den rivayet edilen başka

²⁹⁰ Bk. Rifat, *Tasvir-i Ahlâk*, s. 257.

²⁹¹ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى رَفِيقٌ مُّحِبٌّ الرَّفْقِ، وَيَرْضَى بِهِ، وَيُعِينُ عَلَيْهِ مَا لَا يُعِينُ عَلَى الْعُنْفِ Muvatta, Kitabü'l-Cami, 64.

²⁹² Münâvî, *Fezû'l-Kadir Şerhu'l-Câmi's-Sağîr*, II, 237.

²⁹³ Nevevî, *Minhâc*, XVI, 145.

²⁹⁴ إِنَّ اللَّهَ يُعْطِي عَلَى الرَّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ Ebû Dâvud, Edeb, 10; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Müsnedü'l-Dârimî el-Maruf*, Daru'l-Mağni li'n-Neşri ve't-Tevzi', Suudi Arabistan, 2000, III, 1840.

bir hadise göre Rasulullah (s.a), Allah'ın yumuşak davranmayı sevdiğini: “Allah, şüphesiz refik'tir (yâni kullarına kolaylık diler, güçlük dilemez, takatleri yetmeyen işleri yüklemeyiz), kullarının (da) her hususta yumuşaklıkla muamele etmelerini sever.”²⁹⁵ hadisiyle ifade etmektedir. Sert davranmanın ise kişiyi hayırdan uzaklaştıracağını: “Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise, hayırdan mahrum olur.”²⁹⁶ buyurarak açıklamaktadır. Âlimler bu hadislere dayanarak, rıfkın her hayrın başı ve sebebi olduğunu söylemektedir. Hz. Câbir'den (r.a.) gelen: “Her kimde şu üç özellik bulunursa Allah o kimseye himayesini artırır ve onu Cennetine koyar: Güçsüzlere yumuşak davranmak, ana babaya şefkat ve elinin altında bulunanlara iyi muamele...”²⁹⁷ hadisiyle yumuşak davranmanın; cennete giden yolu kolaylaştırdığı, Hz. Aişe'den (r.anha) gelen: “Şüphesiz ki yumuşak davranmak bir şeyde bulunursa onu ziynetler. Bir şeyden de alınırsa onu lekeler.”²⁹⁸ hadisiyle de yumuşak davranmanın olduğu yerde hayır ve güzelliklerin olduğu anlaşılmaktadır.

Söz ve fiillerde naif, ve yumuşak huylu olmak, kolay olanı tercih etmek anlamına gelen rıfk hadislerde tavsiye edilmektedir. Rıfkın karşıtı olan kabalık ve sertlik yasaklanmaktadır.²⁹⁹ Rıfk ile muamele insanları dostluğa ve kardeşliğe götürmekte, düşmanlıklar rıfk ile sona ermektedir. Etkisi bu kadar çok olan bu erdemli davranışın bir neticesi olarak yapılan kötülöklere bile iyilikle karşılık verilmektedir. Nitekim yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: “İyilikle kötölük eşit değildir. Sen kötölüğü en güzel olan iyi hareketle önle. O vakit bakarsın ki seninle aralarında bir düşmanlık bulunan yakın bir dost gibi olmuştur.”³⁰⁰ buyurarak kötölüğe karşı iyiliğin insanlar arası ilişkileri düzelttiğine vurgu yapmaktadır. Allah'a itaat etmek, affetmek, ilim talep etmek, Rasulullah'ı ve müminleri sevmek iyi davranışlar arasında kabul edilmektedir. Şirk, kabalık, katı kalplilik, intikam alma durumları ise

²⁹⁵ İbn Mâce, Edeb, 9.

²⁹⁶ Müslim, Birr, 74; İbn Mâce, Edeb, 9; Müsned, IV, 362, 366.

²⁹⁷ İbn Mâce, Birr, 78; Ebû Dâvud, Cihad, 1; Edeb, 11; Tirmizî, Kıyame, 48.

²⁹⁸ İbn Mâce, Birr, 78; Ebû Dâvud, Cihad, 1; Edeb, 11; Tirmizî, Kıyame, 48.

²⁹⁹ Askalânî, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Hacer, *Fethu'l-Bari bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1960, X, 449.

³⁰⁰ Fussilet, 41/34.

kötü davranışlardan kabul edilerek³⁰¹ müminler bu kötü ahlaki davranışlardan uzaklaştırılmaktadır.

Dinin ve aklın; iyi, güzel, faydalı gördüğü şeyleri onaylamak da rıfk sayılmıştır. Allah, bir ev halkını severse onların aralarındaki muhabbeti, yumuşaklığı, rıfkı yaymıştır. Yüce bir ahlaka sahip olan Hz. Peygamber'e, Peygamberliğinin ilk yıllarında, birçok düşman, akla hayale gelmeyecek eza, cefa, işkence yöntemleri sergiledikleri halde O hepsine rıfk ile muamele etmiştir.

Hz. Peygamber, Allah'ın kanunlarına karşı yapılan ihlaller hariç, nefsi adına asla öfkelenmemiştir.³⁰² Bütün üstün ahlaki özellikleri kendisinde toplayan Hz. Peygamber, rıfkın da en üstün derecesini taşımıştır. Kendisi bir gün dahi kaba, kırıcı, nefret ettirici tarzda konuşmamış, şahsi hislerine kapılarak herhangi bir kimseye kötü söz söylememiştir. Daha küçük yaşlardan itibaren O'nunla kalan Hz. Enes, Hz. Peygamber'in bu ahlâkını şöyle anlatmıştır: "Rasulullah (s.a) kötü konuşmazdı, lanetçi, küfürbaz biri değildi. Birisini ayıplamak istediği zaman, onun hakkında sadece: "O'na ne oluyor, alını toprağa varasıca." demekle yetinirdi."³⁰³ Kişinin hayır görmemesi yanı sıra bu hadiste Hz. Peygamber, kişinin çok secde etmesi için dua etmiştir. Ayrıca araplar yaşanan durumu o kişide görmek istemediklerini bu şekilde dile getirmiştir.³⁰⁴

Hadislerden, yumuşaklığın her şeyde olabileceği anlaşılacakla beraber kişinin kendisini tavsiye edilen bu huydan mahrum bırakmasıyla hedeflerine kolay kolay ulaşamadığı³⁰⁵ anlaşılmaktadır. Yumuşak davranmanın faziletine ve şiddet göstermenin kötülüğüne işaret etmektedir. Yumuşak davranmak bütün hayırlara kapı açmaktadır. Bu sayede Allahu Teâlâ kuluna başka bir şeyden dolayı vermediği

³⁰¹ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, 361.

³⁰² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, VII, 210.

³⁰³ Buhârî, Edeb, 38. *لم يكن النبي صلى الله عليه وسلم سبًا ولا فحاشًا ولا لعانًا كان يقول لإخينا عند المعينة ما له ترب حبيته*

³⁰⁴ Kastallânî, *İrşâdü's-Sâri*, IX, 37.

³⁰⁵ İbnü'l-Cevzî Ebu'l-Ferec, *Keşfu'l-Müşkili Min Hadisi's-Sahîhayn*, I, 434.

sevabı nezaketleri sebebiyle vermektedir. Yumuşak ve mülayim davranmakla insan, başka bir yolla ulaşamadığı isteklerine kolaylıkla erişmektedir.³⁰⁶

Rıfk ile insan elde etmesi zor olan mükafatlara kavuşmuştur. Amaç ve isteklerine daha kolay ulaşmıştır. Bu manaları içermesi rıfkın Allah'ın sıfat ve vasıflarından biri olduğunu kanıtlamıştır. Yani yumuşak başlılık aslında Allah'ın bir lütfu ve ikramı³⁰⁷ olarak görülmüştür. Bunlardan hareketle insanlara karşı hoşgörülü davranan, onlarla iyi geçinen, onlara kolaylık gösteren, kibar olan kimseler bütün hayırları elde etmiştir. Sert, geçimsiz, kaba ve kırıcı kimseler ise bütün hayırlardan kendisini mahrum bırakmıştır.³⁰⁸

Hadis dikkate alındığında; yumuşaklıkla muamele etmenin, etrafındakilerle iyi ve güzel geçinmenin, itidal üzere hareket etmenin kişiyi bütün hayırlara ulaştırdığı anlaşılmaktadır. Ancak haşin, sert, kaba davranmak bütün hayırlardan uzaklaştırmakta ve mahrum bırakmaktadır. Yumuşak huyluluk denilen rıfk sıfatına sahip olabilen, bütün hayırlı işlerinde zafer elde etmektedir. Dünyada istenilen hedeflere ulaşmak, insanların sevgi ve muhabbetini kazanmak, ahiret sevabına nail olmak, Allah'ın rızasına kavuşmak; iyi niyet, yumuşak huy, mutedil bir yol edinmeyle mümkün olmaktadır. Sert, haşin ve hırçın davranmak, insanlara güçlük çıkarmak kişiyi hayra, iyiliğe, sevaba, rızaya götürmemektedir.

Hadisle muhatap hem yumuşaklıkla hem de sertçe doğruya ve hidayet yoluna çağırarak için müsaitse bu durumda yumuşak bir yol ile bu görevi yerine getiren sertlikle yapan kişiden daha hayırlı davranmıştır. Fakat ortam bu iki yoldan yalnız birisini izlemeye müsait ise o yolu izlemede sakınca bulunmamıştır. Hz. Aişe'nin (r.anha) hadisi Buhârî ve Müslim tarafından da rivayet edilmektedir. Buhârî'nin rivayet ettiği metin uzunca olup bu hadisin sebebi vürudu aktarılmaktadır:

Yahudilerden beş on kişilik bir heyet Rasulullah (s.a)'ın huzuruna girerek O'na selâm veriyormuş gibi yapıp “Es-Sâmü aleyküm” demiştir. (Bu cümle:

³⁰⁶ Bk. Davutoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1983, X, 547.

³⁰⁷ Nevevî, *Minhâc*, XVI, 145.

³⁰⁸ Bk. Kandemir vd., *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, III, 580.

“Geberesice!” anlamını ifade etmektedir). Hz. Aişe (r. anha), bu küstah heyetin söylediği sözü anlamış ve: “Ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun ve yine Allah’ın gazabı sizin üzerinize olsun” diyerek karşılık vermiştir. Bunun üzerine Rasulullah:

“Yâ Aişe, acele etme, ağır ol, senin yumuşaklıkla muamele etmen gerekir. Ancak sen; öfke, şiddet ve kötü sözle karşılık veriyorsun. Allah şüphesiz her hususta yumuşak davranmayı sever.” buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Aişe:

Yâ Rasulallah! Sen onların dedikleri lafı işitmedin mi? demiştir. Rasulullah: “Ben de ve aleyküm - Sizin üzerinize olsun- dedim, buyurmuştur.”³⁰⁹ Bu hadis farklı bab başlıklarında tekrar edilmiştir. Bunun faydası ise Rasulullah’ın (s.a) işlerinde şiddetle, kötülükle, kötü düşünceyle değil yumuşak huyla muamele etmesi ve müminlere bunu tavsiye etmesidir.³¹⁰

Hadis, İslam ahlakının en büyük ahlak unsurlarından birini taşımaktadır. Müminler, rıfk ile cahilin yaptıklarını bağışlamaya, yapılana göz yumup sabretmeye teşvik edilmektedir. Sabrın, davranışların en büyük ve en üstün derecesi olduğu bildirilmekte, nebilerin ve salihlerin ahlakı olduğu hatırlatılmaktadır. Rasulullah da (s.a) rıfk ve sabır gibi iki önemli ahlak esasına dayalı olarak Yahudilere cevap vermemektedir. Hz. Aişe’yi de onlara cevap vererek yanlış yapmasını engellemektedir. Bu sebeple acele etme demekte ve Allah’ın bütün her şeyde rıfk sahibi olduğunu hatırlatmaktadır.³¹¹

Hadis özellikle iman etmiş birinde bulunması gereken bir özelliği içermektedir. Sohbeti hoş, sıcakkanlı, samimi, cana yakın, kalp kırmayan kimseler Allah’ın razı olduğu kimselerden sayılmaktadır. Diğer insanlarla ilişkilerini iyi niyet üzerine kuran kimselere muhatabı da iyi niyetle yaklaşmaktadır. Bunu başarmada ise tatlı dil, güler yüz, diğergamlık etkili olmaktadır. Yumuşak bir huya sahip olanlar ve kavga gürültü çıkarmak yerine daha sakin ve uysal davrananlar Allah’ın razı olduğu

³⁰⁹ Buhârî, Edeb, 38; Da’avat, 63; Müslim, Birr, 79; Müsned, III, 199.

³¹⁰ Aynî, *Umdetü’l-Kâri*, XXII, 116; Askalânî, *Fethu’l-Bari*, X, 453; Bk. Hatipoğlu, *Süneni İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, IX, 476-477.

³¹¹ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, IX, 226. Benzer bilgiler için bkz. Şemseddin Birmâvî Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüddaim Musa Naîmî, *el-Lamiu’s-Sabîhu bi-Şerhi’l- Camii’s-Sahih*, Daru’n-Nevadir, Suriye, 2012, XV, 63.

dolayısıyla sevdiği kimseler arasına girmektedir. Zorluk yerine kolaylık gösteren; ticaret, borç ve diğer işlerde işi yokuşa sürmeyenler iyi huy ve ahlaka sahip kimselerden kabul edilmektedir.

İyi ve güzel bir ahlaka sahip olabilmek için bir yandan Peygamber Efendimiz'in yaptığı dua gibi: *“Allah'ım beni güzel yarattığın gibi huyumu da güzelleştir”* diye Allah'a yakarmak, diğer yandan da güzel bir kişiliğe, yumuşak kalbe ve insanlara karşı kolaylaştırıcı ve anlayışlı olmaya çaba göstermek gerekmektedir. Yumuşak huy, insanın cennetle arasında bir köprü ve kişiyi cehennem azabından kurtaracak değerli bir ikramdır. İmanda kemale ermenin ölçüsü iyi huylu, yumuşak başlı olmaktır.³¹²

Yumuşak huylu insanlar cennet ehlinden sayılmaktadır. Cenneti hak eden bir kişi ise şüphesiz ki Allah'ın rızasına erişmektedir. Öyleyse yumuşak huyluluğun zıttı olan sert davranmak, kaba olmak, öfkeyle hareket etmek ise Allah'ın rızasını kaybetmeye sebebiyet vermektedir. Yumuşak huyluluk Allah tarafından verilen büyük bir nimet kabul edilmektedir. Akli başında bir Müslümanın ise bu nimete ulaşabilmek için elinden gelen gayreti göstermesi gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda yumuşak davranmanın nimetten ziyade külfet getireceği bilinmektedir.

6. Öfke Gösterilmesi Gereken Durumlar

Eğitimcilerin tepkisel şiddet olarak adlandırdığı bir insanın kendisinin ya da başkasının yaşamını, özgürlüğünü, onurunu, malını koruma adına gösterdiği ve tabii olan bir öfke çeşidi vardır. Bu, bir durumu savunmak adına daha çok ortaya çıkmaktadır. En çok rastlanan şiddet ve öfke biçimidir. Bu şiddet biçimi aslında yıkmayı değil yapmayı, korumayı amaçlamaktadır. Böyle bir durumdan ortaya çıkan öfke akıldışı tutkuların değil, belirli bir ölçüde akla uygun olarak doğmaktadır. Yaşamayı, yapmayı, onarmayı amaçlayan bu öfke türünün salt yıkmayı amaçlayan öfke türünden ayrı nitelikte olduğu kabul edilmektedir.³¹³ Bu sebeple öfke her ne kadar olumsuz sonuçlar doğursa da diğer duygular gibi son derece doğal, evrensel ve

³¹² Bk. Kandemir vd., *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, III, 587-588.

³¹³ Bk. Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, s. 19.

sağlıklı olarak ifade edildiğinde yapıcı ve kişiler arası iletişimi düzeltici özelliği olabilen bir duygudur.³¹⁴ İnsanlığa rehber olarak gönderilen yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim ve onun canlı örneği olan Hz. Peygamber, öfke konusunda biz ümmetine uygun olan yolu göstermiştir. Kur'an-ı Kerim; Allah'ın (c.c.) öfkesinin özellikle haksız yere adam öldürenlere, savaşta hücum anında kaçanlara, irtidat edenlere, Allah'ın yolundan alıkoyanlara olduğuna değinilmesi bu gibi nedenlerdendir.

Bazı âlimlere göre birinin kişiliğine utanç verici söylemlerde bulunulmaması; Allah'ın kanunlarına sövülmemesi, hakaret edilmemesi şartıyla insanın naif ve yumuşak davranması gerekmektedir. Bu gibi durumlar varsa yumuşak huyluluk gitmekte, öfke gelmektedir. Arap şairlerden biri bu konuyu: “Genç, hilmi cehalet dışı konularda gösterir.” dizesiyle açıklamaktadır.³¹⁵

Hız. Peygamber'in, hayatına bakıldığında Allah'ın haramlarının çiğnenmesi hariç her konuda ümmeti için devamlı kolaylıkla muamele etmiş, müsamaha ve af göstermiş, şahsi meselelerde kin gütmemiş, intikam almak için uğraşmamıştır. Ancak söz konusu Allah'ın kanunları olunca intikamını Allah için mutlaka almıştır. Hız. Peygamber'in bu şekilde davranmasından, Allah'ın emirlerini gerçekleştirirken gereken zamanlarda öfke gösterilmesinin caiz olduğunu anlaşılmıştır. Cihat ibadetinin emredilmesiyle beraber Hız. Peygamber'e, Allah'ın kanunları söz konusu olduğunda sert yönünü göstermesi emri verilmiştir.³¹⁶ Ukbe b. Ebû Muayt ve Abdullah b. Hatal gibi bazı müşriklerden intikam aldığı tarihten sabit ise de bu intikamların Hız. Peygamber'in şahsı ile ilgili oldukları söylenememiştir. Çünkü sözü geçen kimseler, hayatları boyunca sadece Hız. Peygamber'e eziyet etmekle kalmamış, aynı zamanda hayatları boyunca her fırsatta Allah'ın haramlarını çiğnemeyi bir adet haline getirmişlerdir. Yine Hız. Peygamber, Kâbe'de namaz kılarken Şeybe b. Rebia ve Utbe b. Rebia gibi bazı müşrikler O'na alaycı tavırlar sergilemiş, onlardan biri yeni boğazlanmış bir devenin döl yatağını getirip secdede iken Hız. Peygamber'in sırtı üzerine koymuş, kızı Fâtıma gelip bunu sırtından kaldırdıktan ve Peygamber de

³¹⁴ Bk. Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, s. 14.

³¹⁵ Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, III, 133.

³¹⁶ Aynî, *Umdetü 'l-Kâri*, XXII, 250.

böylece namazını tamamladıktan sonra: “Ey Allah’ım Kureyş’i Sana havale ediyorum, Ey Allah’ım Kureyş’i Sana havale ediyorum, Ey Allah’ım Kureyş’i Sana havale ediyorum.” demiştir. Birer birer bu kimselerin isimlerini söylemek suretiyle beddua etmiştir. İşte bu beddua Bedir'de gerçekleşmiş ve o kimselerin hepsi Bedir'de öldürülmüştür.³¹⁷ Bu konuda Abdullah b. Mesud’dan gelen bir rivayet şöyledir: “Hz. Peygamber, Ka'be'ye doğru yöneldi de Kureyş'ten şu birkaç kişi aleyhine -Şeybe ibn Rebâa, Utbe ibn Rebâa, el-Velîd ibn Utbe ve Ebû Cehl ibn Hişâm- beddua etti.” İbn Mesud devamında: “Ben Allah'a şehâdet ederim ki bu kimselerin dördünü de Bedir sahasında yere serilmiş gördüm; o gün havası sıcak bir gün olduğundan, güneş onların renklerini siyaha değiştirmişti.”³¹⁸ demiştir.

Hz. Peygamber kendi nefsi adına yapılan zulüm, eziyet ve haksızlıklara karşı intikam almamışsa bunun nedeni yapılanların küfür seviyesine varmamasıdır. Başka bir ifadeyle başkalarından gördüğü muamele Allah’ın dinine karşı küfür sınırına ulaşmadıkça onlardan intikam almayı düşünmemiştir. Ancak küfür sınırlarına ulaşmışsa intikamın peşine düşmüştür. Aşağıda verilen, Hz Peygamber’in şahsına yapılan bir hatayı affetmesi ve intikam yoluna gitmemesi olayı buna örnektir.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: “Peygamber (s.a) bizimle bir mecliste oturup sohbet ederdi. Meclisten kalkınca biz de kalkardık, hanımlarından birinin evine girdiğini görünceye kadar kendisini takip ederdik. Bir gün yine böyle bizimle sohbet etti. Sohbet sona erip de ayağa kalkınca kendisiyle beraber biz de kalktık. Bizden ayrıldıktan bir süre sonra, bir bedevinin kendisine yetişip kaftanını çekerek boynunu kızarttığını gördük.” Ebû Hureyre sözlerine devam ederek şöyle dedi: “Kaftan sert idi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kaftanına asılmakta olan bedeviye doğru döndü, bedevi de kendisine: Şu yükleri benim için, şu iki devemin üzerine yükletiver. Ne olacak kendi malından ya da babanın malından yükletecek değilsin ya!” dedi. Hz. Peygamber (s.a) de:

³¹⁷ Bk. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İrfan Yay., İstanbul, 1990, I. 95-96.

³¹⁸ استَقْبَلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ فَدَعَا عَلَى نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلَى شَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدَ بْنَ عُتْبَةَ وَأَبِي جَهْلٍ بْنِ هِشَامٍ فَأَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُمْ صَرَغَى قَدْ غَرَّهْمُ الشَّمْسُ وَكَانَ يَوْمًا حَارًا Buhârî, Megazi, 7.

Hayır estağfirullah, hayır estağfirullah hayır estağfirullah elbette kendi malımdan ya da babamın malından yükletecek değilim. Binaenaleyh, bu yükleri bu hayvanlara yükletmemde bir sakınca yoktur. Fakat sen bu kaftanımı çekmeden dolayı bana kısas cezası uygulatmadıkça ben bu yükleri senin için yükletmeyeceğim.” buyurmuştur. Bedevî ise bütün bu sözlere karşılık, Hz. Peygamber’e: “Vallahi ben sana bu çekişime karşılık kısas uygulatmam” cevabını vermiştir. Sonra Hz. Peygamber bir adam çağırıp ona: “Şu bedevinin iki devesinin birine arpayı diğerine de hurmayı yükletiver” buyurmuştur. Sonra da bize dönüp: “Allah’ın bereketiyle (yerlerinize) gidiniz” buyurmuştur.”³¹⁹

Hadiste Hz. Peygamber’in nefsi aleyhine olan bir olaydan bahsedilmiştir. Hz. Peygamber kendi canını yakan sahabiden kısas istemiş ancak sahabi buna izin vermeyince Rasulullah (s.a) onun isteğine olumlu cevap vermiştir. Hz. Peygamber’in kişilik özelliklerine bakıldığında sahabi kısasa izin verseydi bile Hz. Peygamber onu uygulamazdı. Çünkü kendi nefsi istekleri için asla öfkelenmemiş ancak İslam Dini aleyhine bir davranış gördüğünde ondan daha öfkeli bulunmamıştır. Hz. Aişe (r.anha) şöyle demiştir: Peygamber yanıma girdi. Evde üzerinde suretler bulunan bir perde vardı. Peygamber onu görünce yüzünün rengi değişti. Sonra o perdeyi uzanıp aldı ve onu yırttı ve şöyle buyurdu:

*“Kıyamet günü azabın en şiddetli olanlarından bir nev'i işte bu resimleri yapan kimselerdir.”*³²⁰

Nitekim *“Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!”*³²¹ ayetinde bizzat Allah, böyle bir durumda öfkelenmesini emretmektedir.

³¹⁹ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ مَعَنَا فِي الْمَجْلِسِ يُحَدِّثُنَا إِذَا قَامَ فَمَعْنَا قِيَامًا حَتَّى نَرَاهُ قَدْ دَخَلَ بَعْضُ بُيُوتِ أَزْوَاجِهِ فُحَدِّثُنَا يَوْمًا فَمَعْنَا جِئْنَا قَامَ فَنَظَرْنَا إِلَى الْأَعْرَابِيِّ قَدْ أُذِرَكَ فَجَبَدَهُ بِرِدَائِهِ فَحَمَّرَ رَقَبَتَهُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَكَانَ رِدَاءٌ خَشِينًا فَالْتَقَتَ فَقَالَ لَهُ الْأَعْرَابِيُّ الْحَمْلُ لِي عَلَى بَعِيرِي هَذَيْنِ فَإِنَّكَ لَا تَحْمِلُ لِي مِنْ مَالِكَ وَلَا مِنْ مَالِ أَبِيكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لَا وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لَا وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لَا أَحْمَلُ لَكَ حَتَّى تُقِيدَ مِنْ جَبَدَتِكَ الَّتِي جَبَدْتَنِي فَكُلْ ذَلِكَ يَقُولُ لَهُ الْأَعْرَابِيُّ وَاللَّهِ لَا أُفِيدُكَهَا فَذَكَرَ الْحَدِيثَ قَالَ ثُمَّ دَعَا رَجُلًا فَقَالَ لَهُ الْحَمْلُ لَهُ عَلَى بَعِيرِي هَذَيْنِ عَلَى بَعِيرٍ شَعِيرًا وَعَلَى الْآخَرِ تَمْرًا ثُمَّ التَّمَّتْ إِلَيْنَا فَقَالَ انْصَرِفُوا عَلَى بَرَكَتِهِ بُوْهَارِي، Libas, 17-18, Edeb, 68; Müslim, Zekât, 128; Nesâî, Kasâme, 22; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 153, 310, 224. Bk. Kayapınar, *Süneni Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, XV, 602-603.

³²⁰ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يُصَوِّرُونَ هَذِهِ الصُّوْرَ Buhârî, Edeb, 72; Suyûtî, *Şerhu'l-Câmiu's-Sahîh*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1998, VIII, 3684.

³²¹ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا أُوْهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ Tevbe, 9/73.

Yine insanları dinden uzaklaştıracak davranışları kendisi yapmamakta ve yapan kişilere karşı öfke göstermektedir. Sahabiden olan Ebû Mes'ud şöyle anlatmaktadır: Bir gün bir kimse geldi ve:

“Ya Rasulallah! Falanca bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki adetâ namazı terk edecek gibi oluyorum.” demiştir. Hz. Peygamber’i hiçbir öğüdünde o günkü kadar öfkeli görmedim. Bu şikayet üzerine Rasulullah: *“Ey insanlar! Bazılarınız insanları bıktırılıyorsunuz. Her kim insanlara namaz kıldırırsa namazı hafifletsin. Çünkü cemâatin içinde hasta olanı, zayıf olanı ve iş güç sahibi olanı vardır.”*³²² diye buyurmuştur. Ebû Mes'ud’dan gelen bu rivayetle Hz. Peygamber’in ibadetlerdeki bazı sınırları çizdiğini ve buna uyulmaması durumunda öfkelenildiği görülmüştür.³²³ Hz. Aişe’den rivayet edilen bir başka hadise göre:

Rasulullah bir işe ruhsat verdi de bazı insanlar ondan çekindi. Bu Peygamber’in kulağına geldi de O buna kızdı. O derece ki: Gazap, yüzünden belli oldu. Sonra şöyle buyurdular:

*“Bazı kavimlere ne oluyor ki bana ruhsat verilen şeyden yüz çeviriyorlar! Vallahi ben onların Allah'ı en iyi bilen ve ondan en çok korkantım.”*³²⁴ hadisidir. Sahabilerden birkaçı Hz. Peygamber’in yaptığı bazı şeyleri yapmaktan geri durmuştur. Böyle yaparak da kendilerinin Allah’tan daha çok korktuklarını göstermek istemişlerdir. Hz Peygamber bu duruma öfkelenmiş, kendisinin daha çok bilgiye sahip olduğunu ve Allah’tan en çok korkanın yine kendisi olduğunu dile getirerek sünnetine uyulmasına insanları yönlendirmiştir. Yine *“Kim (sevdiğini) Allah (rızası) için sever, (kızdığına) Allah için kızar, (verdiğini) Allah (rızası İçin) verir, (vermediğini de) Allah (rızası için) vermezse, imanını kemale erdirmiş olur.”*³²⁵ hadisi yeri geldiğinde Allah için, Allah’ın dini için öfke duygusunun gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öyle ki bazı hadis müellifleri iyiliği

³²² Buhârî, İlim, 29. يا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ مِنْكُمْ مُنْفِرِينَ، فَأُيِّدُكُمْ مَا صَلَّى بِالنَّاسِ، فَلْيَتَجَوَّزُوا، فَإِنَّ فِيهِمُ الْمَرِيضَ وَالْكَبِيرَ، وَذَا الْحَاجَّةِ

³²³ Birmâvî, *el-Lamiu's-Sabîhu bi-Şerhi'l-Camii's-Sahih*, XV, 143-144.

³²⁴ صنع رسول الله - صلى الله عليه وسلم - أمراً، فترخص فيه، فبلغ ذلك ناساً من أصحابه، فكأنهم كرهوه وتزهدوا عنه، فبلغه ذلك، فقام خطيباً، فقال: ما بال رجال بلغهم عني أمر ترخصت فيه، فكرهوه وتزهدوا عنه، فوالله لأنا أعلمهم بالله، وأشدهم له خشيةً Müslim, Fedâil, 35.

³²⁵ Ebû Dâvud, Sünnet, 15; Tirmizî, Kıyame, 22; Müsned, III, 440.

7. Hz. Peygamber ve Ashâb-ı Kiramdan Öfke Yönetimi

Hz. Peygamber'in ve sahabenin hayatı, örnek alınması gereken pek çok af ve müsamaha örnekleriyle doludur. Bu konuda Hz. Enes'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Rasulullah (s.a) ahlâk yönünden insanların en güzeli idi. Ben çocukluğumda kendisine hizmet ettiğim sıralarda bir gün beni bir ihtiyaç için bir yere göndermişti. Ben de o günkü çocukluğun verdiği bir sorumsuzlukla:

Vallahi ben bu işe gitmem; dedim, oysa içimde Allah'ın Peygamberinin emrettiği işe gitmek niyeti vardı. Derken çıktım, bu iş için yola koyuldum. Sokakta oynaşan çocuklara tesadüf ettim onlarla birlikte oyuna dalıp işimi unuttum. Bir süre sonra bir de baktım ki Rasulullah (s.a) arkamdan başımı tutmuş gülümseyip duruyor. (Bana):

“*Ey Enescik, sana dediğim yere gitsen ya*” dedi. Ben de:

Evet Ya Rasulallah şimdi gidiyorum, dedim. Hz. Enes rivayetine devam ederek demiştir ki: “Allah’a yemin olsun, ben kendisine yedi ya da dokuz yıl hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı -niye böyle yaptın- yapmadığım bir işten dolayı da -niye böyle yapmadın?- dediğini bilmiyorum.³²⁹ Yine Hz. Enes demiştir ki: Ben çocukken Peygamber’e (s.a) Medine’de on yıl hizmet ettim. Her işim Efendimizin benden beklediği şekilde değildi. Buna rağmen bu süre içerisinde daha bana öf bile demediği gibi; bunu niçin yaptın, ya da bunu niçin yapmadın dahi demedi.³³⁰

İnsanı anlamaya çalışmak, doğal ve gerçekçi davranmak, onun kişiliğine saygı duymak, dinlemek, sağlıklı ve sürekli iletişimin oluşmasını sağlamaktadır. Onları dinlerken ad takmak, alaya almak, buyruk, ders, öğüt vermek, soruşturmak, suçlamak, tanı koymak, tartışmak, uyarmak gibi davranışlar, eylemler, tutumlar

³²⁹ Müslim, Fedâil, 51; Kayapınar, *Süneni Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, XV, 599.

³³⁰ لَقَدْ خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ ، فَوَاللَّهِ مَا قَالَ لِي : أَفٍّ قَطُّ ، وَمَ يُقَالُ لِشَيْءٍ فَعَلْتُهُ : لَمْ فَعَلْتُ كَذَا ، وَلَا لِشَيْءٍ لَمْ أَفْعَلْهُ أَلَا فَعَلْتُ كَذَا Müslim, Fedâil, 53; Dârimî, Mukaddime, 10; Kayapınar, *Süneni Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, XV, 600.

dayanışma içinde olmaları öğütlenmiştir. Birbirlerine dua etmeleri, rahmet göstermeleri, iyi günde kötü günde yan yana bulunmaları, birbirlerine sırt çevirmemeleri, haset, nifak, öfke göstermeleri: “*Ey Rabbimiz, beni, annemi, babamı ve müminleri hesap günü mağfiret buyur*”³³⁵ ayetiyle istenmiştir. Bu dua ayeti, inançlı bir kalbi lânetten men etmiş ve onu âdet edinen kimsenin kıyamet gününde, güzel sıfatlara nail olamayacağına delalet etmiştir. Çünkü duada lanet ile kişinin, Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılması kastedilmiştir. Bu şekilde dua etmek müminlerin ahlâkına uygun görülmemiştir. Allah, müminleri birbirlerine acıma, yardımda bulunma, merhamet gösterme sıfatlarıyla vasıflandırmıştır. Mümin kendisi için dilediğini, din kardeşi için de isteyen kimse olarak sayılmıştır. Lanet duasında bulunmak ise din kardeşinin Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılmasını istemektir ki bu kişiyi zıtlaşmanın ve birbirleriyle alâkayı kesmenin son noktasına ulaştırır. Genellikle öfkeden neşet eden böyle bir durumu din hoş karşılamamıştır.³³⁶ Lanet etmek de öfkeden doğmuş ve sürekli lanet okumak Müslümanın doğruluk ve imanının gerektirdiği davranışlar ile bağdaşmamıştır. Hz. Peygamber müminlere rahmet, şefkat göstermiş, gayri müslimlere de şahsi meselelerinde öfke, azap ve bunlardan doğan herhangi bir uygulamada bulunmamıştır. Taif’te yaşanan olaylar bu durumun en güzel örnekleri arasında görülmüştür. Mekkeli müşriklerin işkenceleri artınca Hz. Peygamber yeni bir yurt arayışına girmiştir. Taif’in buna uygun olup olmadığını kontrol etmek için kölesi Zeyd b. Harise ile oraya gitmiştir. Taif’te halkın çirkin davranışlarıyla karşılaşmıştır. Orada taşlanmış, vücudundan yaralanmış, hakaretler işitmiştir. Sonraki zamanlarda Taif’te karşılaştığı bu zorluğun Uhud Savaşı’ndakinden daha ileri olduğunu dile getirmiştir. Kolay kolay bir insan nefsinin kaldıramayacağı bu durumda rahmet Peygamberi beddua etmemiş, hiçbir şekilde şiddet ve benzeri davranışlara başvurmamıştır. Tam aksine ellerini açmış ve Allah’a yakarıшта bulunmuştur. Allah’ın öfkesini kazanmaktansa böyle bir durumu yaşamayı tercih ettiğini dile getirmiş ve Allah’a sığınmıştır.³³⁷ Bunun dışında müşrik bile olsa

³³⁵ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ İbrahim, 14/41.

³³⁶ Bk. Davutoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, X, 547.

³³⁷ Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I. 116.

insanlara kendi nefsinin tatmin etme adına kaba ve çirkin bir davranışta bulunmamıştır.

Hiz. Enes'ten rivayet edilen başka bir hadiste Hiz. Peygamber'in örnek ahlakına şöyle şahit olunmuştur: "Biz, Rasulullah ile birlikte mescitte otururken bir bedevi çıkageldi. Durup mescidin içine bevletmeye başladı. Rasulullah'ın ashab'ı kalkıp:

"Dur! dur!" diyerek üzerine yürümeye kalktılar ki Rasulullah (s.a) müdahale etti:

"*Kestirmeyin, bırakın tamamlasın.*" Ashab müdahale etmedi, adam da ihtiyacını tamamladı. Sonra Rasulullah, adamı yanına çağırdı ve:

"*Bu mescitler, idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Allah'ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır. Kur'ân okunur*" dedi. Sonra cemaatten birine bir kova su getirmesini emretti. Kova gelince sidiğın üzerine boşaltdı." Hadisin farklı tariklerinde yine ashabın, mescitte bevletmek isteyen sahabiye kızarak onu engellemek amacıyla ağaya kalktıkları ve o sahabiye doğru gittikleri ancak Rasulullah'ın (s.a) bunu engellediği geçmektedir.³³⁸

Bedevî, bâdiyede yani çölde yaşayanlara denmiştir. Bu olay karşısında Hiz. Peygamber ashabının aksine sahabinin yaptığı bu davranışa sakın yaklaşmış ve ashabından da sakın yaklaşımlarını isteyerek şöyle demiştir: "*Onu kestirmeyin bırakın işini tamamlasın*" ve o tamamladıktan sonra onu temizleyecek bir kova su getirilmesini ve temizlenmesini istemiştir. Ashabına kendilerinin zorlaştırıcı değil kolaylaştırıcı olarak gönderildiklerini hatırlatan³³⁹ Hiz. Peygamber bedevinin kültürüne göre muamele göstermiş ve Allahu âlem bedevinin bundan memnun kaldığı görülmüştür. Rasulullah, dinde "kolaylaştırın, zorlaştırmayın" ilkesi gereği davranmış, muhababına katı kalple değil rıfk ile yaklaşmıştır.

³³⁸ Buhârî, Vudû, 57, 58, Edeb, 35; Müslim, Tahâret, 99; Nesâî, Tahâret, 45.

³³⁹ İbn Abdilber, *Temhîd*, I, 331.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) şöyle demiştir:

Rasulullah'ın, peygamberlerden birinin halini anlatışı hâlâ gözümün önündedir. O peygamberi kavmi dövüp kanlar içinde bırakmışlardı. O bu haldeyken bile yüzündeki kanları silerken şöyle diyordu:

*“Allah'ım kavmimi bağışla! Çünkü onlar doğruyu bilmiyorlar.”*³⁴⁰

Hz. Peygamber'in bahsettiği bu peygamberin Hz. Nuh ya da İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olduğu yönünde görüşler vardır. Bahsi geçen Peygamber kavmini hak yola çağırmış ancak kavmi bunu kabul etmemiştir. Kabul etmedikleri gibi Peygamberlerine fiziksel şiddet göstermişlerdir. Buna rağmen o peygamber kavmine karşı kin beslememiş, onlara beddua etmemiştir. Çünkü bunu yaparsa ileride inanacak kalpleri kaybedeceği tehlikesi ortaya çıkmıştır. O Peygamber bu durumda Allah'a yakarıştaki bulunmuştur. Onların hak yolu bilmediğini, bu sebeple böyle davrandıklarını dile getirmiş ve onları affetmelerini istemiştir. Peygamber yaralama olayı İslâm tarihinde de tekrarlanmıştır. Uhud Gazvesi'nde Mekkeli kâfirler attıkları okla Peygamber Efendimiz'in mübarek dişini kırmış, yüzünü kanatmıştır. Rasulullah onların bu hareketine çok üzülmüş ve üzüntüsünü:

*“Kendilerine gönderilen peygamberin yüzünü kana bulayan bir kavim nasıl iflâh olur”*³⁴¹ diyerek dile getirmiştir. Bunun üzerine Âl-i İmrân sûresinin 128. ayeti nazil olmuştur. Ayette Hz. Peygamber'e, *“Senin bu hususta yapacak bir şeyin yok”* buyrulmak suretiyle müşriklerin cezasını Cenâb-ı Hakk'ın vereceği hatırlatılmıştır. İşte o zaman rahmet sahibi Peygamber: *“Allah'ım kavmimi bağışla! Çünkü onlar doğruyu bilmiyorlar”* diyerek Cenâb-ı Hakk'a onları cezalandırmaması için niyaz etmiştir. Böylece kendini bilmez kavmini bağışladığını, onlara karşı gönlünde bir kin ve nefret bulunmadığını göstermiştir.³⁴²

³⁴⁰ رَبِّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ Buhârî, Enbiyâ, 54, İstîtabetü'l-Mürteddîn 5; Müslim, Cihâd, 105. Ayrıca Bk. İbni Mâce, Fiten, 23.

³⁴¹ كَيْفَ يُغْلِبُ قَوْمٌ شَجُوا نَبِيَّهُمْ Buhârî, Megâzî, 21; Müslim, Cihâd, 104.

³⁴² Bk. Kandemir vd., *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, III, 600-601.

Abdullah b. Abbâs (r.a) anlatmaktadır: “Uyeyne b. Hısn, Medine’ye gelince kardeşinin oğlu Hürre b. Kays’ın yanına indi. Hürre b. Kays ise Hz. Ömer’in yakınlarındandı. Onun meclisinde yaşlı veya genç bir kısım kurrâ ve fakihler müşâvere heyeti olarak bulunurdu. Uyeyne b. Hısn:

“Ey kardeşimin oğlu! Emirü’l-mümininin yanına girmem için izin talep et!” dedi. O da izin istedi. Ancak yanına girince:

“Yeter artık! Ey İbnu’l-Hattâb, sen bize bol vermediğin gibi, aramızda adaletle de hükmetmiyorsun!” dedi. Hz. Ömer pek öfkelenmişti. Neredeyse dövme için üzerine yürüyecekti ki, Hürre (r.a) atılıp:

“Ey emire’l-müminin Allah, Rasulüne: “Affi esas tut, ma’rufu emret ve cahillerden de yüz çevir!”³⁴³ emretmiştir. Bu adam da cahillerden biridir.” dedi. Vallahi, Hürre ayeti okuyunca Hz. Ömer olduğu yerde kalıp hiçbir şey yapmadı. Hz. Ömer Kitabullah’ın yanında hemen durur, onu koyup geçmezdi.”³⁴⁴ Hz. Ömer’i dizginleyen bu ayet dinin kesin kurallarını içermiştir. Ahlaki değer ve erdemlerin özü bu ayette toplanmıştır. Hz. Peygamber bu ayetin iniş sebebini Cebrail’e (s.a) sormuştur. O: “Sana zulmedeni affet, sana vermeyene ver, seninle ilişkiyi kesenle sen bağlarını devam ettir.” diyerek ayetin muradını açıklamıştır. Af insanın ahlakı ve yaptıkları olarak kabul edilmiştir. Af tercih edilerek; katı davranmak, şiddet, öfke insanlarla ilişkilerde terk edilmiştir. Muhatapla diyaloglar iyi ve güzel ahlak doğrultusunda şekillenmiştir. Allah kabalığı, katılığı, nezaketsizliği yasaklamıştır. Ayet dinin bir gereği olarak yaratılmışları; yumuşak, ince, sevecen davranmaya sevk etmiştir. Suçluları bağışlayarak, müminlere rıfk ile muamele emredilmiştir. İlmî istemeye yönlendirmiş, zulüm ehlinden yüz çevirmeyi öğütlemiştir. Ayetteki hitaplar tüm yaratılmış güzel ahlakları kendinde toplayan Hz. Peygambere yapılmıştır: Tevhide çağırıldığı Ebû Cehil ve onun arkadaşlarının sana gösterdiği cahilliklerden yüz çevir. Yani onların kötü ahlaklarına sabret. Onların aşağılık, çirkin söz ve

³⁴³ A’raf, 7/199. حُذِّ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

³⁴⁴ قدم عيينة بن حصن، فنزل على ابن أخيه الحر بن قيس، وكان من نفر الذين يدينهم عمر رضي الله عنه، وكان القراء أصحاب مجلس عمر ومشاورته، كهولاً كانوا أو شباناً وذكر القصة قال له الحر: يا أمير المؤمنين! إن الله تعالى قال لنبيه صلى الله عليه وسلم: {حُذِّ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ} وإن هذا من كتاب الله تعالى Buhârî, İ’tisam, 2, Tefsir, A’raf, 7.

fillerine karşılık verme. Onları önemsemeyerek onlardan yüz çevir anlamları vardır. Ancak bu ayetin savaş sırasında hükmü geçerli değildir.³⁴⁵

Hz. Peygamber, kendi şahsı adına yapılan büyük ya da küçük herhangi bir davranışta öfkelenmemiş bunun yerine sabırla, nezaketle davranmıştır. İnsanların kültür seviyelerini, yaşam tarzlarını dikkate alarak onlara tepki göstermiştir. Hz. Peygamber'in muhataplarına öfke yerine kibar bir üslupla davranması onları kendisine çekmiştir. Katı kalple, öfkeyle yaklaşması insanların O'nun etrafından dağılıp gitmelerine sebep olacaktır.

Hz. Ömer, her zaman heybetiyle, dik duruşu ve yeri geldiğinde karşısındaki müşriklere korku salmasıyla anılmıştır. Ancak yaşadığı olayda Allah kelamı kendisine hatırlatıldığında adeta mum gibi erimiş ve Allah'ın sözünün üzerine söz söylemek bir yana karşısındaki kişiye duyacağı öfke yok olmuştur.

Öfke, kızgınlık, saldırganlık, aniden ve düşünmeden hareket etme gibi davranışların nedenleriyle eğitim bilimleri de ilgilenmiştir. Öfke duygusunun kabarması ve dışa çıkarılmasının nasıl önlenebileceği konusunda çözüm yolları sunmuştur.

SONUÇ

Öfke ve öfkeye hâkim olabilme konusuna hem ayetlerde hem de hadislerde değinilmiştir. Ayetler ve hadislerde kişinin af yoluna gitmesi, öfkesini kontrol altında tutması, yumuşak muamelede bulunması, sabretmesi, öfke duygusunu terbiye etmesi ve ölçülü kullanılması istenmiştir.

Kötülüğe iyilikle muamele etmek, sabretmek, kızgınlık halinde hüküm vermemek gerekmektedir. Şahsi meselelerde af, sabır, hoşgörü ön plana çıkarılmalıdır. Öfkesi kabaran bir kişi oturmalı, yatmalı, abdest almalı, kendisini

³⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 344; Mâverdi, *Nüket*, II, 288; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 576; Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, XV, 434.

öfkeli ortamdan uzaklaşmalıdır. Bunun yanında herkese karşı hoşgörölü ve yumuşak davranmak uygun görölmemektedir. Cihat ruhu, dini, nefsi, canı vb. koruma amacıyla öfke gösterilmesi emredilmektedir. Nitekim bütün konularda en büyük örnek gösterilen Hz. Peygamber de (s.a) böyle davranmaktadır.

Her duygu gibi öfke de İslam'ın hedefleri doğrultusunda kullanılmalı, ifrat ve tefritten uzak, ölçölü, tutarlı olmalıdır. Kişi, Hz. Peygamber'in ashabını eğittiği gibi eğitmeli; insanları bıktıran, İslam'dan uzaklaştıran davranışlardan sakınmalıdır. Müminlerin yumuşak davranmayı ön planda tutması, hatalı davranan kişilere öfkelenmeyip onlarla sakince konuşma yoluna gitmesi gerekmektedir. Öfke yerine sabır, nezaket, kibar davranışlar ön plana çıkarılmaktadır.

Eğitim alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde, eğitim bilimlerinin değindiği noktalar ile ayet ve hadislerin değindiği noktalar birbirleriyle bağdaşmaktadır. İslam terbiyesinde olan bir insan, eğitim bilimlerinin tehlike gibi gördüğü konularda kendisine hâkim olabilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrahman b. Mervan b. Abdirrahman Ensâri, *Tefsiru'l-Muvatta*, I-II, Vizâratü'l-Evkaf ve'ş-Şuunu'l-İslamiyye, Katar, 2008.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hilal Şeybânî, (241/855), *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Askalânî, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Hacer, *Fethu'l-Bari bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XII, Daru'l-Marife, Beyrut, 1960.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Gitâbi'l-Hanefî Bedreddin, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, I-VII, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999.

— *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Daru İhyai't-Türasil, Beyrut, ts.

Azimâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emir Ali Diyânüvî, *Avnü'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, I-XIV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

Beydâvî, Nasiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, I-V, Beyrut, 1998.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 1992.

— *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, I-VII, İstanbul, 1992.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/869), *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

— *Sahihu'l-Edebi'l-Müfred li'l-İmam el-Buhârî*, I, Daru's-Sadîk li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1974.

Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa el-İstanbuli, *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Çağrı, Mustafa, "Af", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, I, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996.

Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Müsnedü'l-Dârimî el-Maruf*, I-IV, Daru'l-Mağni li'n-Neşri ve't-Tevzî', Suudi Arabistan, 2000.

Davutoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, I-II, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1983.

Ebû Dâvud (202/275), Süleyman b. Es'as, *es-Sünen*, I-IV, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Ebu's-Suûd, Imâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *Tefsîru Ebi's-Suûd*, I-IX, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, ts.

Edib, Eşref, *Asrı Saadet*, I-VI, Sebilürreşad Neşriyat Bürosu, İstanbul, 1969.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Karanfil Yayınları, İstanbul, 2011.

Faysal b. Abdilaziz Mübarek, *Riyâzü's-Sâlihîn*, I, Daru'l-Asime, Riyad, 2002.

Fromm, Erich, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, Payel Yayınları, İstanbul, 2016.

Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *Ahlak Ölçüleri*, (çev: H. Ahmed Arslantürkoğlu), Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1974.

— *Mîzânü'l-Amel*, (ter: Remzi Barışık), Kılıçaslan Yayınevi, Ankara, 1970.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I-II, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Hatipoğlu, Haydar, *Süneni İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, I-X, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.

Hattabi, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim, *Mealimü's-Sünen*, I-IV, Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, 1932.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevaid*, I-X, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire, 1994.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf, *et-Temhîd Limâ Fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, I-XXIV, Vizeratü Umumi'l-Evkaf ve Şuuni'l-İslamiyye, Mağrib, 2009.

İbn Allân, Muhammed Ali b. Muhammed b. Alân b. İbrahimi'l- Kübra es-Sadiki eş-Şafii, *Delîlü'l-Fâlihîn li Turiki Riyâzü's-Sâlihîn*, I-VIII, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2004.

İbn Battal, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdi'l-Melik, *Şerhu sahihu'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Raşd, I-X, Suudi Arabistan, 2003.

İbn Dakîku'l-İd, Ebu'l-Feth Takyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb Kuşeyrî, *Şerhu'l-Erbâin en-Neveviyye fi'l-Ehâdîsi's-Sahihati'n-Nebeviyye*, I, Müessesetü'r-Reyyan, 2003.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-Azim*, I-VIII, Daru Taybe, Riyad, 1999.

İbn Manzûr, Cemaleddin Mahmut b. Mükerrerrem Ensari, *Lisânü'l-Arab*, I-XX, Beyrut, 1955.

İbn Receb Hanbelî, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed, *Câmiu'l-Ulum ve'l-Hikem fi Şerhi Hamseyni Hadisen Min Cevâmiu'l-Kelim*, I-III, Darus's-Selam, Kahire, 2004.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Keşfu'l-Müşkili Min Hadisi's-Sahîhayn*, I-IV, Riyad, ts.

İbnü'l-Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekerriyya, *Mucemu Mekâyisi'l-Lüga*, I-IV, Beyrut, 1991.

İci, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Hüsni Hüseyini, *Tefsiru'l-İci Câmiu'l-Beyan Fi Tefsiru'l-Kur'ân*, I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

İsfehani, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Maruf Rağib, *Tefsiru Rağib el-İsfehani*, I-V, Daru'l-Vatan, Riyad, 2003.

J.L. Freedman, D.O. Sears, J.M. Carlsmith, *Sosyal Psikoloji*, (ter: Ali Dönmez), İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Kandemir, M. Yaşar, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, I-VIII, Erkam Yayınları, İstanbul, 1997.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdî'l-Melik, *İrşâdü's-Sâri Li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, el-Matbaatü'l-Kübra, Mısır, 1945.

Kayapınar, Hüseyin, *Süneni Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, I-XVII, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987.

Kınalızade Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, I-III, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Köknel, Özcan, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, İstanbul, 1996.

Köknel, Özcan, *Şiddet Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferah Ensâri, *el-Câmiu'l-Ahkâmu'l-Kur'ân*, I-XX, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1964.

Kutub, Seyyid, *Fizilâli'l-Kur'ân*, (ter: Bekir Karlıağa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler), I-XIV, İstanbul, 1971.

Mahalli, Celaledin Muhammed b. Ahmed, Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûtî, *Tefsiru'l-Celaleyn*, I, Kahire, ts.

Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansur, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, I-X, Beyrut, 2005.

Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Basri, *Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn*, (ter: Ali Akın), Temel Neşriyat, İstanbul, 1982.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-Uyûn Tefsîri'l-Mâverdî*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Mevdudi, Ebu'l A'la, *Tefhimu'l Kur'ân*, (ter: Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.

Muhammed b. Allan, *el-Futuhâtü'r Rabbaniyye*, I-VII, Daru İbn Hazm, Beyrut, ts.

Muhammed Reşid Rıza b. Muhammed Şemseddin b. Muhammed Bahâuddîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Amme Li'l-Kitap, 1990, I-XII.

Musa Şahin Laşin, *Fethu Mün'im Şerhu Sahîhi Müslim*, I-X, Darü'ş-Şark, Kahire, 2002.

Mübarekfûrî Ubeydullah Rahman, Ebu'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdisselam b. Han Muhammed b. Emanillah, b. Hüsameddin, *Mir'âtü'l-Mefââtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, I-IX, İdaretü'l-Buhusi'l-İlmiyye, Hindistan, 1984.

Mübarekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdi'r-Rahman, *Tühfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi't-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Münâvî, Zeynuddin Muhammed Med'u Biabdirrauf b. Tâcu'l-Ârifîn b. Ali b. Zeynelâbidin, *et-Teysîru bi Şerhi'l-Câmi's-Sağîr*, I-II, Mektebetü'l-İmami'l-Şafii, Riyad, 1988.

— *Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmi's-Sağîr*, I-VI, el-Mektebetü't-Ticariyye, Mısır, 1937.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim İbnu'l-Haccac, *el-Müsnedü's-sahîh*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Nesefî, Ebu'l-Bereket Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, I-III, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1998.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ, *Minhâc*, I-XVIII, Beyrut, 1972.

Okumuşlar, Muhiddin, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002.

Özkes, İhsan, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, I-VI, İslamoğlu Yayınları, İstanbul, 1991.

Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Temimi, *Mefâtihu'l Ğayb*, I-XXXII, Beyrut, 1999.

Rifat, Ahmed, *Tasvir-i Ahlâk*, Tercüman Yayınları, İstanbul, ts.

Sâbûnî, Muhammed, *Safvetü't-Tefâsîr*, I-III, Daru's-Sâbûnî, Kahire, 1997.

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara, 2002.

Semani, Ebû Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdi'l-Cebbar b. Ahmed el-Mervezi et-Temimi, *Tefsiru'l-Kur'ân*, I-VI, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997.

Smerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulûm*, I-III, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.

Sindî, Ebu'l-Hasan Nureddin Muhammed b. Abdilhadi, *Hâşiye es-Senedi Ale Süneni İbn Mace*, I-II, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Dibac ala Sahîhi Müslim b. Haccac*, I-VI, Daru ibn Affan, Suudi Arabistan, 1996.

Şemseddin el-Birmâvî Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüddaim Musa Naîmî, *el-Lamiu's-Sabîhu bi-Şerhi'l-Camii's-Sahih*, I-XVIII, Daru'n-Nevadir, Suriye, 2012.

Taberî, Ebû Cafer b. Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiu'l-Beyan Fi Te'vîli'l-Kur'ân*, I-XXIV, Müessesetü'r-Risale, 2000.

— *Taberî Tefsiri*, (ter: Kerim Aytekin, Hasan Karakaya), I-IX, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996.

Tarhan, Nevzat, *Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zeka*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra (279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, Çağrı Yayınları.

Üsâme Ali Muhammed Süleyman, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2011, I-XVII.

Tuğlu, Nuri, *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşıtlığı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016.

Useymîn, Muhammed b. Salih, *Şerhu Riyâzi's-Sâlihîn*, I-VI, Daru'l Vatan, Riyad, 2005.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul, 1960.

11/03/2019

Öz Geçmiş

1991 Ardahan Göle’de doğdu. İzmir Buca Gazi Ortaokulunu (2005) İzmir Konak İmam Hatip Lisesini (2009) Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesini (2013) bitirdi.

2010 yılında Diksiyon kursu, 2011 yılında gitar kursu, dil gelişimi için 2010 yılı yaz döneminde Suriye’de, 2015 yılı yaz döneminde Ürdün’de Arapça kursu aldı.

2014 yılında Kastamonu İnebolu Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde Meslek Dersleri Öğretmeni olarak göreve başladı ve halen orada devam etmekte.

Hatice SARITAÇ